

ΦΩΤΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΚΟΥΛΟΣ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ ΤΟ 1822

**ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ «ΤΕΛΙΚΗ ΛΥΣΗ»
ΤΟ ΚΟΛΛΕΓΙΟ «ΑΝΑΤΟΛΙΑ» ΣΤΗ ΜΕΡΖΙΦΟΥΝΤΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ**

κάθε μέρα **ΣΤΗΝ ΟΘΟΝΗ* ΣΑΣ!**

όλα τα νέα και οι δραστηριότητες του συλλόγου
καθημερινά στις οθόνες σας με ένα κλικ!

παλαιά τεύχη του περιοδικού «Νιάουστα»
σε ψηφιακή μορφή για το αρχείο σας

* ιστοσελίδα διαθέσιμη σε όλους τους Η/Υ, tablet pc & smartphones
email: niaousta@gmail.com

«ΝΙΑΟΥΣΤΑ»

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΑΟΥΣΑΣ
«ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ»

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2020
Ετος 43ο - Τεύχος 170

ΙΔΡΥΤΕΣ

Σύλλογος Αποφοίτων Νάουσας
(†) Οδυσσεύς Ντινόπουλος

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

Πολιτιστική Εταιρεία Νάουσας
«Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος»

ΕΚΔΟΤΗΣ

Αλέξανδρος Οικονόμου, Πρόεδρος Δ.Σ.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Αλέξανδρος Οικονόμου
Ευγενία Ζάλλιου
Πέτρος Στοιδής
Δημήτρης Πάζος
Γιώργος Μάλλιος
Δήμητρα Τζάκη-Μπεσλικά
Θεόδωρος Ζιώτας

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ - ART DIRECTOR

Δημήτρης Πάζος

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Καρανάτσιου 2, 59200 Νάουσα,
τηλ. 2332 400074, 6974 099140

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Γιάννης Καρατσιώλης (τηλ.: 23310 60331)

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΚΩΝ/ΝΟΣ ΤΕΝΕΔΙΟΥ
Χρ. Πετρίδη 4, Νάουσα 59200, Τηλ.: 23320
25122, www.papercap.gr

*Η συντακτική επιτροπή του περιοδικού δεν φέρει
καμία ευθύνη για τα ενυπόγραφα κείμενα που
δημοσιεύονται. Την ευθύνη φέρει ο υπογράφων
το κείμενο.*

ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ, ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ, ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ (& ΜΕΣΩ E-BANKING)

Αλέξανδρος Οικονόμου
Καρανάτσιου 2, Νάουσα, ΤΚ 592 00
τηλ.: 2332 400074, 6974 099140
e-mail: alexcon52@gmail.com

ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΡ. ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ (IBAN):

GR38 0140 5160 5160 0200 2004 248

ALPHA BANK

Τιμή τεύχους: €5,00
Συνδρομή εσωτερικού: €20,00
Συνδρομή εξωτερικού €40,00-\$50,00 ΗΠΑ

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ

104360 - ISSN 1106-2118
Περιοδικά και βιβλία αποστέλλονται ταχυδρομικά
με αντικαταβολή. Είναι διαθέσιμα όλα τα παλιά
τεύχη του περιοδικού για να συμπληρώσετε εν-
δεχομένως τις ελλείψεις σας.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ

Το άγαλμα της Ναουσαίας Ηρώιδας στους
Στουμπάνους (Χώρος Θυσίας). Φωτογρα-
φία: Γιάννης Κουκούλος

Τεύχος Νο 170 Περιεχόμενα

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2020

04 Editorial

06 Μανώλη Βαλσαμίδα Η επανάσταση της Νάουσας το 1822

12 Εργασία μαθητών του Λαμπείου Γυμνασίου Νάουσας Οι Εβραίοι στη Νάουσα πριν και κατά την διάρκεια της «Τελικής Λύσης»

20* Γιώργου Λυσαρίδη Το αμερικανικό Κολλέγιο «Ανατόλια» στη Μερζιφούντα του Πόντου (1886-1921) και ο «Ελληνικός Σύλλογος Πόντος» (1903-1921)

30 Ρένας Κύρκα Ολοκαύτωμα (διήγημα)

36 Χαρίτωνα Τομπουλίδη Βραβείο Νόμπελ Φυσικής 2019: Η αβάσταχτη ελαφρότητα της μοναξιάς

42 Ευφροσύνης Πιτσαλίδου Έκθεση ζωγραφικής «Δωδεκάθεο»: Μια φιλοσοφική - εικαστική προσέγγιση

44 Θωμά Γαβριηλίδη Η Σπαρτιάτισσα Κυνίσκα, πρώτη γυναίκα ολυμπιονίκης το 396 π.Χ.

Σε κανονικές συνθήκες, αυτές τις μέρες, ο Δήμος της Νάουσας θα οργάνωνε ως την πιο μικρή λεπτομέρεια τις προγραμματισμένες εκδηλώσεις για το Ολοκαύτωμα. Αλλά οι συνθήκες δεν είναι κανονικές και η Άνοιξη φέτος δεν μπήκε με το δεξί. Λίγο πριν την εβδομάδα των Παθών, λίγο πριν το Πάσχα και την Κυριακή του Θωμά, η πόλη μας όπως και όλος ο κόσμος, με την αγωνία της Πανδημίας, με τον φόβο της ανεμπόριας και της απομόνωσης, έχει εισέλθει σε μια σκοτεινή ώρα το μάκρος της οποίας είναι αβέβαιο και οι συνέπειες στη ζωή των ανθρώπων από πολλές απόψεις δυσοίωνες.

Την ίδια στιγμή η φύση σκληρή και αδιάφορη μη δίνοντας δεκάρα για τα πάθη μας, στρέφει το πρόσωπό της στον ήλιο και μεταμορφώνεται σε όργιο βλάστησης και χρωμάτων. Μ'αυτήν την αντίφαση πορευόμαστε τούτη την Άνοιξη και αυτόν τον Απρίλη και προσπαθούμε να βρούμε, με όχημα την τεχνολογία, μικρές εξόδους διαφυγής στην τέχνη, στον πολιτισμό, στην ανάγνωση, να

**Και πως τα μωβ ανυπόθετα
σκαρφαλώνουν στο
παράθυρο και τα νύχια τους
φυτρώνουν κιόλα
στα μάτια σου.**

**Γοερά εξαντλούνται
οι πράξεις σαν χαλασμένες
ενώ στρογγυλεμένο φως
διεγείρει τα δέντρα...**

«ΑΝΟΙΞΗ» ΜΑΡΙΑ ΛΑΪΝΑ, 1977

κρατήσουν λίγο φως τα μάτια μας και να κρατηθούμε από όσα μας ενώνουν με την ελπίδα πως γρήγορα θα βγούμε από την απρόσμενη δυστοπική κατάστασή μας.

Ευτυχώς για τη «Νιάουστα» η τεχνολογία μας επιτρέπει, στο περιθώριο των γεγονότων, και την ύλη να συλλέξουμε και το περιοδικό να στήσουμε και κυρίως να είμαστε έτοιμοι να τιμήσουμε όπως κάθε χρόνο την επέτειο της επανάστα-

σης του 1822, την ακριβή προσφορά του τόπου μας στον αγώνα για την ελευθερία των ελλήνων και την ανεξαρτησία της Πατρίδας. Πιστεύουμε δε ότι ασφαλώς οι ημέρες μνήμης, οι τιμές, τα στεφάνια και οι δοξολογίες υπέρ των αγωνιστών είναι καθήκον της πόλης.

Καθήκον που επιβάλλει η συνείδηση της προσφοράς στον αγώνα για Ελευθερία και Παλιγγενεσία, αλλά εξίσου καθήκον μας είναι, ίσως και πιο χρήσιμο για την καλλιέργεια συνείδησης και κατανόησης, να προστρέχει ο καθένας μας ξεχωριστά στις ιστορικές έρευνες των ειδικών, επειδή αυτές είναι που δίνουν τη δυνατότητα αναστοχασμού.

Ο κατέξοχην ειδικός ιστορικός ερευνητής για την επανάσταση του 1822 στη Νάουσα είναι, όπως όλοι γνωρίζουμε, ο κ. Μανώλης Βαλσαμίδης. Με τρόπο περιεκτικό σε πέντε σελίδες συνδέει την επανάσταση στη Νάουσα με τη γενικότερη ιστορία πριν και μετά την καταστροφή και δίνει τα σημαντι-

κότερα γεγονότα και πρόσωπα που αξίζει να έχουμε κατά νου για να κατανοήσουμε τη θέση του τόπου μας στον μεγάλο χάρτη του αγώνα για ελευθερία και ανεξαρτησία.

Όπως πάντα, ο κύριος Μανώλης, αειθαλής και ακούραστος δεν παύει να μας εκπλήσσει με τις έρευνές του που συνεχίζονται αδιάκοπα ως τις μέρες μας, συμπληρώνουν κενά, ανοίγουν δρόμους και παρακαμπτηρίους, χαρτογραφούν και συσχετίζουν τόπους, αγωνιστές, γεγονότα και φυσιογνωμίες που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο έπαιξαν έναν ρόλο στον τοπικό ξεσηκωμό, στο μεγάλο δράμα της ιστορίας της πόλης μας.

Συνακόλουθα το διήγημα της Ρένας Κύρκα «Ολοκαύτωμα» είναι ένα τραγούδι, ένας θρήνος, που βάζει στο κάδρο τη γυναίκα και τη θέση της τις μέρες της επανάστασης και της καταστροφής της Νάουσας το 1822. Είναι η ιστορία δύο κοριτσιών, δύο αδερφάδων, τα παντρολογήματά τους και ο τρόπος που η ζωή τους δένεται με την τραγική ιστορία της

πόλης. Το διήγημα θέτει το ζήτημα της επιλογής που τόσο επιγραμματικά όσο και ανυπέρβλητα έθεσε ο Κάλβος: Πολλά μεν σκοτεινά/ Φέγγει επ'ολίγα τ' άστρον / το της αθανασίας, / Την εκλογήν ελεύθερον / Δίδει το θείον.

Εκατό χρόνια μετά η χώρα μας ζει το μεγάλο δράμα της Μικρασιατικής Καταστροφής. Για πολλούς ιστορικούς θεωρείται η μεγαλύτερη συμφορά του ελληνισμού διαχρονικά. Το κείμενο του Γιώργου Λυσαρίδη «Το αμερικανικό Κολλέγιο «Ανατόλια» στη Μερζιφούντα του Πόντου (1886-1921) και ο «Ελληνικός Σύλλογος Πόντος» (1903-1921)» ξεδιπλώνει μια άγνωστη πτυχή αυτής της συμφοράς μέσα από την ιστορία του αμερικανικού Κολεγίου «Ανατόλια», την αρχική του παρουσία στην Μικρά Ασία από τα τέλη 19ου και τη σχέση του με τον ελληνισμό της περιοχής.

Μια ακόμα λεπτομερής και άκρως ενδιαφέρουσα έρευνα του Λαππείου Γυμνασίου με τίτλο: Οι Εβραίοι της

Νάουσας πριν και κατά την διάρκεια της «Τελικής Λύσης», μας πάει 30 χρόνια μετά, στον Β' Παγκόσμιο και την Κατοχή. Η έρευνα ανιχνεύει τη ζωή δύο οικογενειών που προπολεμικά εγκαταστάθηκαν στη Νάουσα και εντάχθηκαν αρμονικά στην κοινωνία του τόπου, ενώ με το ξέσπασμα του πολέμου και την Κατοχή η πορεία τους ακολουθεί την μαρτυρική πορεία του εβραϊκού λαού.

Διαβάστε ακόμα το κείμενο του Θ. Γαβριηλίδη για την πρώτη γυναίκα Ολυμπιονίκη την Σπαρτιάτισσα Κυνίσκα το 396π.χ. Μια φιλοσοφική και εικαστική προσέγγιση του Δωδεκ'Αθρου από την εικαστικό Πιτσαλίδου Εφροσύνη και βέβαια την προσέγγιση στο αρχιπέλαγος του Διαστήματος του Χαρίτωνα Τομπουλίδη με αφορμή τα βραβεία Νόμπελ Φυσικής 2019.

Καλή ανάγνωση!

Και προπαντός σε όλους και στον καθένα ξεχωριστά, δύναμη και αισιοδοξία για καλύτερες μέρες. ■

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ! Παρακαλούνται όσοι καταθέτουν ηλεκτρονικά τη συνδρομή τους στην Τράπεζα να μην παραλείπουν να γράφουν το όνομά τους, γιατί διαφορετικά δεν είναι δυνατή η ενημέρωση του καταλόγου συνδρομητών.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ ΤΟ 1822

Η επανάσταση του 1821 στέφεται από επιτυχίες στον Μοριά και η εδραίωσή της γεμίζει τις καρδιές των Ελλήνων με ελπίδες. Το όραμα μιας ελεύθερης Πατρίδας ηλεκτρίζει τις ψυχές των υπόδουλων Ελλήνων. Στη Βόρειο Ελλάδα το αίσθημα της ελευθερίας, με όσα προηγούμενα, την περίοδο αυτή, είχαν συμβεί, είχε φλογίσει τις καρδιές των Ελλήνων. Από την περιωθείσα αλληλογραφία βεβαιώνεται ότι στη διάρκεια του '21 υπάρχει συνεχής επικοινωνία των προεστών των μακεδονικών πόλεων σε υψηλό επίπεδο (Δημήτριος Υψηλάντης, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, Κωνσταντίνος Καρατζάς).

Γράφει ο **Μανώλης Βαλσαμίδης**
Ιστορικός ερευνητής

Το καλοκαίρι του 1821 μετά από κοινή σύσκεψη των αντιπροσώπων των Μακεδονικών πόλεων στέλνεται στον Νότο, πληρεξούσιος των Μα-

κεδόνων ο Σιατιστινός ή Κοζανίτης Νικόλαος Κασομούλης, συνοδευόμενος από έμπειρους Μακεδόνες αρματολούς. Σε συνεργασία με τον

Δημήτριο Υψηλάντη εκπονείται επί χάρτου λεπτομερές σχέδιο εξέγερσης και δράσης, με χρονικό ορίζοντα κήρυξης της επανάστασης στη Μακεδονία την άνοιξη του 1822.

Το σχέδιο για τη Μακεδονία και γενικότερα ο σχεδιασμός των δράσεων απέβλεπε στην απόκρουση των στρατευμάτων που το '22 ήταν βέβαιο ότι θα κατέβαιναν προς Νότο και την προέκταση των συνόρων της Ελλάδος προς Βορρά. Ειδικότερα προέβλεπε:

1. Ασφαλή κατάληψη και φύλαξη των περασμάτων στην κεντρική Μακεδονία, Αξιός, Κλεισούρα Καστοριάς, Τέμπη, ώστε να διακοπεί η επικοινωνία μεταξύ των αυτοκρατορικών στρατευμάτων Θράκης, Ηπείρου, Βελιγραδίου και Θεσσαλίας.

2. Κίνηση δύο εκστρατευτικών ελληνικών σωμάτων από τον Νότο, προς τον Βορρά. Το ένα σώμα θα προήλανε από τα Δυτικά (Μεσολόγγι) προς το Σούλι, με ταυτόχρονη δράση των Σουλιωτών, το δεύτερο θα προήλανε από τα Ανατολικά (Κόρινθο) προς Λαμία, θα ενώνονταν με τον Οδυσσέα Ανδρούτσο και θα έφτανε στον Όλυμπο, με ταυτόχρονη επανάσταση των Μακεδονικών πόλεων Νάουσας, Κοζάνης, Σιάτιστας, Καστοριάς, Έδεσσας και των περιοχών τους.

3. Συμμετοχή των νησιών στον εφοδιασμό των επαναστατών του Ολύμπου και γενικότερα της Μακεδονίας με τα απαραίτητα εφόδια (όπλα, μπαρούτι, κανόνια) για άμυνα και επίθεση στις προκαθορισμένες και ενδεχόμενες στρατιωτικές επιχειρήσεις.

4. Ορισμός έμπειρου αρχηγού στην εξέγερση της Μακεδονίας, γνώστη των τακτικών πολεμικών επιχειρήσεων.

5. Εξασφάλιση στη Μακεδονία δύναμης 5.000 ανδρών, τοπικού ελληνικού επαναστατικού στρατού.

6. Αντιμετώπιση του αυτοκρατορικού στόλου, περιορισμός και αποκλεισμός του στα Στενά. Στο πλαίσιο της κίνησης αυτής, επανάσταση της Χίου.

Ιδανικός σχεδιασμός, αποσκοπούσε στην εδραίωση της επανάστασης στον Μοριά και την ασφαλή προέκταση της Ελλάδος σε όλο

το Αιγαίο και τη Βόρειο Ελλάδα.

Το σχέδιο ήταν του Υψηλάντη, το αναγνώρισε ως εθνικό σχέδιο δημόσια, χαρακτηρίζοντάς το ο ίδιος καλό σχέδιο. Όπως αναγνώρισε, όταν τα πράγματα δυσκόλεψαν στη Μακεδονία, και το ότι η ευθύνη του Νότου για την επανάσταση στο Βορρά είναι μεγάλη. Μίλησε στη Συνέλευση και κάλεσε το Νότο να βοηθήσει την επανάσταση στη Μακεδονία, για να μη χαθούν τόποι και «άνδρες γενναίοι». Η επανάσταση στη Μακεδονία, είπε, «*ώργανίσθη υφ' ημών*».

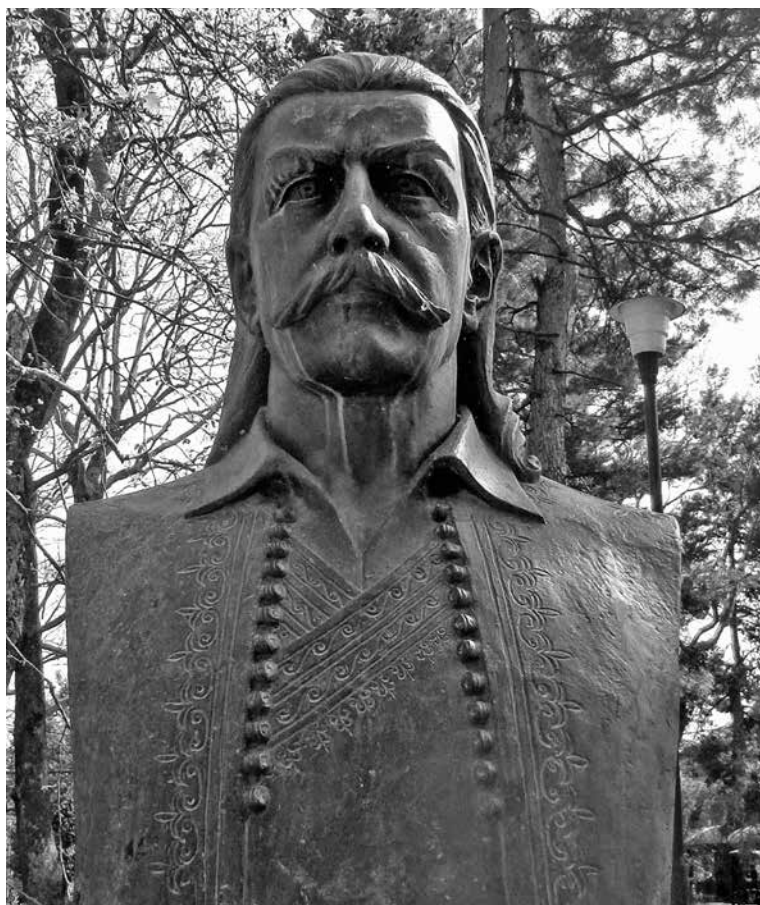
Βήματα για την εφαρμογή του σχεδίου παρακολουθούμε με το πάνε έλα της αλληλογραφίας του Εκτελεστικού με το Υπουργείο των Στρατιωτικών. Ουσιαστικά, παρακολουθούμε την διελκυστίνδα μεταξύ Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και Δημητρίου Υψηλάντη. Οι δύο άνδρες θα κοντραριστούν, ακόμη και στο ποιος θα ηγηθεί του ενός ή του άλλου εκστρατευτικού σώματος. «Δεν θα ηγηθεί ο Υψηλάντης της εκστρατείας στη Δυτική Ελλάδα, αλλά θα ηγηθεί της Ανατολικής». «Οχι, δεν θα πάει στην Ανατολική ο Υψηλάντης, αλλά στη Δυτική». Τελικά στρατήγησε ο Μαυροκορδάτος (!) στη Δυτική, και ναυάγησε η υπόθεση της οργάνωσης της εκστρατείας στην Ανατολική.

Σε ότι μας αφορά ως Μακεδόνες. Τα πρώτα βήματα έγιναν. Ορίστηκε αρχηγός ο αξιωματικός του Ρωσικού στρατού Γρηγόριος Σάλας. Ο Σάλας παραιτήθηκε από τη θέση του στον Ρωσικό στρατό, κατέβηκε στην Ελλάδα και έθεσε τον εαυτό του στην υπηρεσία της Πατρίδος ως υπασπιστής του Δημητρίου Υψηλάντη. Εφοδιάστηκε ο νέος αρχηγός με επιστολές προς τους Νησιώτες για τη στήριξη της επανάστασης στη Μακεδονία, παρέλαβε τέσσερα κανόνια από την Τριπολιτσά, τις επιστολές του Υψηλάντη προς τους Μακεδόνες και τις επαναστατικές σημαίες και πέρασε από τον Μοριά στα νησιά. Τα πράγματα όμως δεν ήταν ρόδινα. Και από τον Μοριά, όπως γράφει ο Κασομούλης, είχε αρχίσει να διαφαίνεται ότι τα πράγματα θα ήταν δύσκολα. Στα νησιά, ακόμη πιο πολύ.

-Τι βιάζεστε: Περιμένετε να δούμε τη Γενική Συνέ-

**..διελκυστίνδα
μεταξύ Αλ. Μαυροκορδάτου και
Δημητρίου Υψηλάντη στο ποιος
θα ηγηθεί του
ενός ή του άλλου
εκστρατευτικού
σώματος...**

Η προτομή του Ζαφειράκη
Θεοδοσίου Λογοθέτη (1772
- 1822), ενός εκ των πρωτα-
γωνιστών της Επανάστασης
στο πάρκο της Νάουσας

λευση τι θα αποφασίσει. -Να πουλήσουμε τα φέσια και τον καφέ*. -Έχουμε καιρό. -Τα καράβια για να κινηθούν θέλουν πληρώματα. Και τα πληρώματα απαιτούν πληρωμή.

Τέλος του 1821 ο Δημήτριος Υψηλάντης παραγκωνίζεται, παύει να είναι η διάδοχος Αρχή. Τον Ιανουάριο του 1822 έχουμε Κυβέρνηση και ο Νότος σε πρώτη προτεραιότητα έχει τη νομή της εξουσίας, την οργάνωση και ασφάλεια των κεκτημένων.

Σύμφωνα με τον Ν. Γ. Φιλιππίδη, ο οποίος εκφωνεί λόγο για την επανάσταση της Νάουσας στον «Παρνασσό» (η εργασία του Φιλιππίδη εκδόθηκε το 1879 στην Αθήνα), η Μακεδονική αποστολή απέπλευσε από το Ναύπλιο για τα νησιά στις 25 Νοεμβρίου του 1821. Ο «Αρχιστράτηγος» της Μακεδονίας Γρηγόριος Σάλας έφτασε στο Ελευθεροχώρι της Πιερίας στις 22 Μαρτίου του 1822 (ό.π. σελ.49). Τέσσερις μήνες είναι υπερβολικά μεγάλο χρονικό διάστημα. Πολλά καταμαρτυρούνται κατά του Γρηγορίου Σάλα. Σχεδόν όλοι όσοι έχουν γράψει

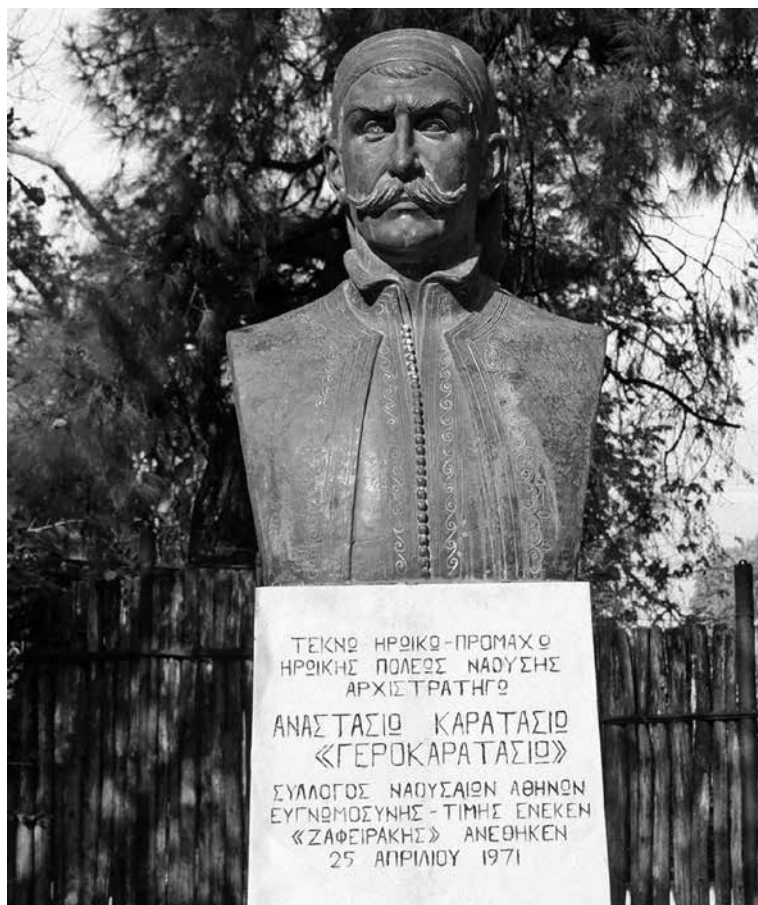
γι' αυτόν, του σέρνουν πολλά. Έραψε στολή αρχιστρατήγου, με σπαλέτες και τέτοια, επιδόθηκε σε διασκεδάσεις, παρέτεινε την παραμονή του στα νησιά Νάξο από όπου κατάνονταν η οικογένειά του, Τήνο, Μύκονο, όπου και ο έρωτάς του, παραβλέποντας όλα τα παραπάνω. Το ερώτημα είναι αν βρήκε εμπόδια ή στάθηκε επιλήσμων της αποστολής του. Φαίνεται όπου κάπου φταίει. Στους κατοπινούς αγώνες του ο Σάλας στην Πιερία έδειξε ανδρεία και γνώση των πολεμικών πραγμάτων, αλλά ήταν αργά.

Ο Κασομούλης φεύγει από τα νησιά με δύο πλοία χωρίς τον αρχηγό. Πρώτο φτάνει στο Ελευθεροχώρι το πλοίο με τον Νικόλαο Κανούση, τον υπασπιστή του Σάλα. Μαζί του και ο Θεόφιλος Καΐρης, οι οποίοι πληροφορούν τις υπό επανάσταση πόλεις ότι η από τον Νότο αποστολή αποβιβάστηκε στο Ελευθεροχώρι. Έφτασε η ώρα της απελευθέρωσης της Μακεδονίας.

Όταν έφτασε ο Κασομούλης το απόγευμα στο

... ο Δημήτριος Υψηλάντης παραγκωνίζεται, αρχές του 1822 η Κυβέρνηση και ο Νότος σε προτεραιότητα έχουν τη νομή της εξουσίας...

Στο πάρκο της Νάουσας η
προτομή του Αναστάσιου
Καρατάσου (1764-1830),
οπληρχηγός των επανα-
στημένων και μετέπειτα
Αρχιστράτηγος

Ελευθεροχώρι δεν βρήκε τον Κανούση. Έγινε μεγάλος καυγάς για το πώς πήραν απόφαση μόνοι και όπως ο ίδιος ο Κασομούλης γράφει στα Στρατιωτικά Ενθυμήματά του, έσπευσε να πληροφορήσει τις πόλεις Σιάτιστα, Κοζάνη και Καστοριά να μην επαναστατήσουν μέχρις αφίξεως του αρχηγού. Πού εξαφανίστηκε ο Κανούσης; Ο Κασομούλης όταν γράφει στις άλλες πόλεις, υπαινίσσεται ότι βρίσκεται στη Νάουσα. Σημειώνει ότι έστειλε τις επιστολές μη τυχόν βρεθεί κανένας Κανούσης και τις ξεσηκώσει. Και συμπληρώνει ότι όλες οι πόλεις της Μακεδονίας ήταν έτοιμες για επανάσταση.

Ήδη στη σύσκεψη του μοναστηριού της Παναγίας του Δοβρά, τον Ιανουάριο του 1822, στην οποία ήταν παρόντες οι πρώτοι του Ολύμπου, οι Ζαφειράκης, Καρατάσος, Γάτσος από τη Νάουσα, οι πρόκριτοι: Ιωάννης Βαρβαρέσκος από την Καστοριά, Νιόπλιος από την Σιάτιστα, Παναγιώτης Ναούμ από την Έδεσσα κ. ά., είχε εγκριθεί το σχέδιο και ορίσθηκε ως

χρόνος της επανάστασης ο χρόνος άφιξης στη Μακεδονία της αναμενόμενης υπό τον Σάλα δυνάμεως. (Βλ. ό.π. σελ. 39 και Διονυσίου Δ, Κοκκίνου, Η Ελληνική Επανάσταση, βραβείο Ακαδημίας Αθηνών, Γ. τ. σελ.48).

Από την άλλη πλευρά, ο Αμπού Λουμπούτ έχει καλέσει τους προεστούς και αρματολούς από όλη τη Μακεδονία να παρουσιαστούν στη Θεσσαλονίκη. Διαμαντής Νικολάου, Τάσιος Καρατάσος, Ζαφειράκης Θεοδοσίου και Αγγελής Γάτσος δεν προσέρχονται.

Η επανάσταση στη Νάουσα κηρύχθηκε στις 19 Φεβρουαρίου, Κυριακή της Ορθοδοξίας, του 1822 μέσα σε φρενίτιδα ενθουσιασμού, παρόντος του ηγούμενου του Μοναστηριού των Ταξιαρχών Ζαχαρία, πιθανόν και του Πρωτοσυγγέλλου Γρηγορίου**, του πολιτικού άρχοντα Ζαφειράκη, των οπληρχηγών Καρατάσου και Γάτσου, 5000 ενόπλων Ναουσαίων και επίκουρων, συνόλου των κατοίκων της πόλεως και του εκπροσώπου του Κέντρου Νικολάου Κανούση***, υπασπιστή του αρχη-

...η επανάστα-
ση στη Νάουσα
κηρύχθηκε στις
19 Φεβρουαρί-
ου, Κυριακή της
Ορθοδοξίας, του
1822 μέσα σε
φρενίτιδα εν-
θουσιασμού...

γού. Ο Διονύσιος Κόκκινος παρατηρεί ότι «*Η εις τὴν βόρειον Ἑλλάδα ἐπανάστασις καταδεικνύει ὅτι γενικὸς ὑπῆρξεν εἰς ὅλους τοὺς ἑλληνικοὺς χώρους ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ διάθεσις διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν*» (ὁ.π. τόμ. 3ος, σελ. 39).

Ατυχῶς ἡ Νάουσα ἔμεινε μόνη. Τα 4 κανόνια τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τα ἄλλα εφόδια, ὅπως καὶ οἱ ἄνδρες με τὸν ὀρισμένο ἀπὸ τὸ Κέντρο ἀρχηγό Γρηγόριο Σάλα δὲν ἔφτασαν στὴ Νάουσα ποτέ. Ἡ ἀποστολή διαλύθηκε στὴν Πιερία καὶ με ἀφάνταστη ταλαιπωρία, ἐπέστρεψε διηρημένη σε δυο ομάδες στὸ Νότο. Ἡ κατὰ τῆς Βέροιας ἐπιχείρηση Ζαφειράκη, Καρατάσου, Γάτσου ἀπέτυχε. Βρέθηκε ἡ πόλη φρουρούμενη ἀπὸ τὸν Κεχαγιά Μπέη καὶ τῶν δύο ὑπ' αὐτὸν μπέηδων, τοῦ Ἀλή Μπέη καὶ Ταῆρ Μπέη (Στουγιαννάκης σελ. 140), οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ ἐσπείραν τὸν φόβο με ἐκκαθαριστικὲς ἐπιχειρήσεις, σφαγὲς παιδιῶν καὶ ἀμάχων, στὰ περὶ τὸν Ἀξιό χωριὰ καὶ τὴ Χαλάστρα, ἔφτασαν στὴ Βέροια καὶ με στρατὸ 4.000 ἀνδρῶν κατέλαβαν καὶ οχύρωσαν τὶς εἰσόδους τῆς πόλης.

Οἱ Ναουσαῖοι δὲν πτοήθηκαν. Ἔδωσαν μάχη στὴν Παναγία Δοβρὰ καὶ στὴ συνέχεια ὀργάνωσαν τὴν ἀμυνὰ τους περιμετρικὰ τῆς Νάουσας πρὸς τὸν κάμπο καταλαμβάνοντας ἐπὶκαιρὲς θέσεις στὴ Χονδροσούγλα, τὴ Γάστρα, τὴν Πλακένια Δραγασιά, τὴν Καραῖδα με τὴν Ρουντίνα καὶ στὴν πλευρὰ τοῦ Προδρόμου, κρατώντας πάντοτε ἀνοιχτὲς τὶς ἐξόδους πρὸς τὸ Βέρμιο.

«*Ὅλα τα στρατόπεδα τῶν Τούρκων ἔπεσαν στὴ Νάουσα*», γράφει ὁ Κασομούλης, εὐρισκόμενος καθ' ὁδὸν πρὸς τὸν Νότο. Καὶ ἀσφαλῶς τὸν ζώνουν τα φίδια γιὰ τὴν τύχη τῆς πόλης καὶ τῆς οἰκογένειάς του πού εἶχε σπεύσει σε αὐτὴν γιὰ φύλαξη.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπιτιθέμενων Τούρκων στρατιωτῶν κατὰ τῆς Ναούσης ἔφτασε τὶς 20.000. Οἱ μάχες ἦταν φονικότες. Εμπειροπόλεμοι οἱ Ναουσαῖοι ἀπὸ τὶς πολυτεῖς συγκρούσεις τους στὸ τέλος τοῦ 17^{ου} καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18^{ου} αἰῶνα με τὸν Ἀλή πασά τῶν Ἰωαννίνων, ἔφθειραν τὸν στρατὸ τοῦ Ἀμποῦ Λουμπούτ, ὁ ὁποῖος ὁμῶς δὲν φείδονταν τοῦ στρατοῦ του.

Ὁ Δημήτριος (Τσάμης) Καρατάσος (1798-1861) γιὸς τοῦ Ἀναστάσιου Καρατάσου σὲ γκραβούρα τοῦ 1854

Μόνο στὴ μάχη τῆς Παναγίας τοῦ Δοβρὰ μέτρησε περὶ τοὺς 1000, κατὰ τοὺς τουρκικοὺς υπολογισμοὺς, νεκροὺς (ὁ Ν.Γ. Φιλιππίδης τοὺς ἀνεβάζει σε 1500).

Οἱ ἐκτὸς τῆς Ναούσης μάχες σε ὅλη τὴ γραμμὴ ἀμύνης κράτησαν δυο μῆνες. Ἦταν φονικότες. Ἰδίως οἱ ἐφοδοὶ γιὰ τὴν κατάληψη τῆς φυσικὰ οχυρῆς θέσης Πλακένιας, τὴν ὁποία υπερασπιζόνταν ὁ Τσάμης Καρατάσος. Οἱ ἀμυνόμενοι, ἀποφεύγοντας τακτικὲς ἐγκλωβισμοὺς τους, ἀποσύρθηκαν τελικὰ στὴν πόλη καὶ οἱ ἐπιθέσεις γίνονταν πλέον στὶς νοτιοανατολικὲς πύλες τῆς, μέχρι τὴν Τετάρτη τῆς Διακαινησίμου. Ὅλες ἀπέτυχαν. Μία μάλιστα νυχτερινὴ ἐπίθεση, πού ἐπιχειρήθηκε ἀπὸ τὴν βορεινὴ πλευρὰ κατὰ τῆς πύλης στὰ Ἀλώνια εἶχε τραγικὴ γιὰ τοὺς ἐπιτιθέμενους κατάληξη. Πλαγιοκοπήθηκε ἀπὸ τὴν ὑπὸ τὸν Ὀλύμπιο Διαμαντὴ Νικολάου φρουρὰ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, καὶ με τὴν ἐξοδο τῆς φρουρᾶς τῆς πύλης τῶν Ἀλωνίων καὶ τὴν

... ο ἀριθμὸς τῶν ἐπιτιθέμενων Τούρκων στρατιωτῶν κατὰ τῆς Ναούσης ἔφτασε τὶς 20.000 καὶ οἱ μάχες ἦταν φονικότες...

επέμβαση της φρουράς του Πολιτάρχη Γιαννάκη Καρατάσου κατακρεουργήθηκε.

Τη νύχτα της Πέμπτης προς την Παρασκευή της Διακαινησίμου, ατυχώς, άνοιξε εκ των έσω η Πύλη του Αγίου Γεωργίου. Φρούραρχος της πύλης ήταν ο Διαμαντής Νικολάου, Ολύμπιος. Είχε σπεύσει σε βοήθεια της Νάουσας μετά την καταστολή της επανάστασης του Ολύμπου τη Δευτέρα ή Τρίτη του Πάσχα. Με το άνοιγμα της πύλης η ορμή και το πλήθος των συνωθουμένων στην πύλη Τούρκων ήταν μεγάλη. Ούτε ο Διαμαντής Νικολάου ούτε οι Σιουγγαράιοι που έσπευσαν σε βοήθεια από τη φρουρά του Κοσκιού, ούτε ο Γιαννάκης Καρατάσος μπόρεσαν να απωθήσουν τους Τούρκους και να ασφαλίσουν την πύλη. Πιθανόν οι Τούρκοι να εφάρμοσαν σχέδιο κατάληψης της πόλης με εισπήδηση από το τείχος, κάτι που έγινε από πλευράς Ελλήνων στην Τριπολιτσά τον προηγούμενο χρόνο (23 Σεπτεμβρίου 1821), άλλοι μιλούν για προδοσία.

Επακολούθησαν οδομαχίες, η ανατίναξη της πυριτιδαποθήκης από τον Ζώτο, η πτώση των γυναικών στο βάραθρο της Αράπιτσας, η άμυνα στον πύργο του Ζαφειράκη και η έξοδος των αγωνιστών και των γυναικοπαίδων από τον πύργο του Ζαφειράκη προς το Βέρμιο. Τα γυναικόπαιδα οδηγούνταν από εξηκονταμελή φρουρά υπό τον Ζαφειράκη και Γιαννάκη Καρατάσο.

Στην πόλη, ο Λουμπούτ αιχμαλώτισε τον άοπλο πληθυσμό, συγκρούστηκε με τη φρουρά των γυναικοπαίδων, μόλις 12 σώθηκαν από αυτήν, συνέλαβε και συγκέντρωσε στο Κιόσκι τα γυναικόπαιδα και όσους συνέλαβε άνδρες αόπλους. Τα γυναικόπαιδα πουλήθη-

καν στα σκλαβοπάζαρα, ενώ οι άνδρες από την ηλικία των 15 ετών και άνω, πάνω από 2.000, καρατομήθηκαν παρά την Αράπιτσα, ή απαγχονίστηκαν.

Παρατίθεται απόσπασμα από αναφορά του Αμπού Λουμπούτ προς τον σουλτάνο υπό ημερομηνία 21/4/1822: *«Οὕτω μέχρι τῆς στιγμῆς κατωρθώθη καὶ συνελήφθησαν...πλέον τῶν 2000 ἀπίστων, κατὰ τῶν ὁποίων ἐφηρμόσθησαν ἀμέσως καὶ ἀμειλίκτως τὰ παραγγέλματα τοῦ ἱεροῦ Φετῶ, ἥτοι ἅπαντες μὲν οὗτοι ἀπηγχονίσθησαν ἢ ἐθανατώθησαν διὰ τῆς σπάθης..., αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα τῶν ἐξηνδραποδίσθησαν, αἱ περιουσίαι τῶν διανεμήθησαν μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων στρατιωτῶν, αἱ δὲ ἐστίαί τῶν κατεστράφησαν παραδοθεῖσαι εἰς τὸ πῦρ καὶ τὴν τέφραν...»*

Οκτακόσιοι περίπου ένοπλοι υπερασπιστές της πόλης κατάφεραν και έφτασαν υπό τον Καρατάσο και Γάτσο στο Μεσολόγγι και πολέμησαν στο Πέτα, τα Δερβενάκια, την Εύβοια, τη Σκόπελο, την Ύδρα, τον Σχοινόλακα (κατά του Ιμπραήμ) σε όλα τα μέτωπα του πολέμου στον Νότο μέχρι και στην τελευταία μάχη της επανάστασης, στην Πέτρα. Ηρωικές μορφές, γόννοι ηρωικής πόλης, της Νάουσας, η οποία προσέφερε τον εαυτό της ολοκαύτωμα στο βωμό της ελευθερίας της πατρίδας. Όσοι έμειναν πίσω έπεσαν μαχόμενοι, όπως ο Ζαφειράκης, ο Γιαννάκης Καρατάσος (στο Σουφουλιό) ενώ οι μαρτυρικές γυναίκες των αγωνιστών κόσμησαν με τα σκλαβωμένα γυναικόπαιδα τον θρίαμβο του αιμοσταγούς Λουμπούτ στη Θεσσαλονίκη.

Η Ελληνική Πολιτεία, διά Β. Διατάγματος, τίμησε τη Νάουσα με τον τίτλο της «Ηρωικής Πόλης» της Ελλάδος. Επάξια τιμή. ■

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Πιάστηκε ένα τουρκικό πλοίο με φέσια, ενώ ο καφές ήταν προσφορά στον αγώνα της Αϊτής, της πρώτης χώρας που αναγνώρισε την Ελλάδα.

** Ο πρωτοσύγκελος του Βεροίας δεν λεγόταν Ζαχαρίας, αλλά Γρηγόριος. Ζαχαρίας ήταν το όνομα του ηγουμένου του Μοναστηριού των Ταξιαρχών. Αν το όνομα του κληρικού που εκφώνησε λόγο επαναστατικό είναι Γρηγόριος, είναι ο πρωτοσύγκελος, του οποίου όμως έδρα ήταν η Βέροια. Αν είναι Ζαχαρίας, τότε είναι ο ηγούμενος του Μοναστηριού των Ταξιαρχών της Νάουσας. Το Μοναστήρι καταστράφηκε εκ θεμελίων από τον Αμπού Λουμπούτ.

*** Είναι άξιο απορίας πώς οι ιστορικοί της Νάουσας δεν σημειώνουν την παρουσία του Νικολάου Κανούση στην πόλη την ημέρα της κήρυξης της επανάστασης.

ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΣΤΗ ΝΑΟΥΣΑ

ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ «ΤΕΛΙΚΗΣ ΛΥΣΗΣ»

Εργασία των μαθητών της Γ' τάξης του 1ου Λαππείου Γυμνασίου Νάουσας: Αγγελίδη Λουκά, Ασιατίδου Ευγενίας, Γεωργακοπούλου Έλενας, Γκακούδη Άννας και Κελεσίδου Αναστασίας, για τον διαγωνισμό των Φίλων του Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα (σχολ. έτος 2018-2019).

Οι Εβραίοι ήταν ένας λαός ο οποίος διώχθηκε πολύ σε όλη την ιστορία του. Παρ' όλα αυτά ο μεγαλύτερος διωγμός ήταν αυτός που υπέστησαν από τους Γερμανούς κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο με πάρα πολλά θύματα ανεξαρτήτως ηλικίας και φύλου σε όλη την Ευρώπη και φυσικά στην Ελλάδα. Κυριολεκτικά πρόκειται για εξόντωση σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, με γνωστότερο όλων αυτό του Άουσβιτς. Ο Χίτλερ θεωρούσε πως για να γίνει η Γερμανία ένα κυρίαρχο κράτος έπρεπε να εξαλειφθούν οι Εβραίοι οι οποίοι κατηγορούνταν ότι ήταν υπαίτιοι για την κακώς κείμενη κατάσταση της Γερμανίας. Ο Γερμανός ηγέτης ονόμασε την «διαδικασία» αυτή «Τελική Λύση». Όπως σε όλη την Ευρώπη έτσι και στην Ελλάδα, οι διώξεις των Εβραίων ήταν ασταμάτητες. Υπήρξαν όμως διάφορες αντιδράσεις, είτε ένοπλες, είτε απλά διαμαρτυρίες, είτε μεθοδευμένες αντιστάσεις και στάσεις τόσο από Εβραίους όσο και από Έλληνες Χριστιανούς πολίτες, οι οποίοι έβλεπαν τη στάση των Γερμανών απάνθρωπη και ενάντια στην ιδιοσυγκρασία τους.¹

Οι Εβραίοι στη Νάουσα

Στη Νάουσα δεν υπήρχε συμπαγής εβραϊκή κοινότητα και δεν λειτουργούσε συναγωγή. Οι Εβραίοι που ζούσαν εδώ προέρχονταν από τα φτωχότερα στρώματα. Οι συνοικίες στις οποίες διέμεναν κατά καιρούς ήταν τα Καμένα, τα Γαλάκεια, η περιοχή Κιοσκίου αλλά και αλλού. Τα παιδιά των Εβραϊκών οικογενειών της Νάουσας φοιτούσαν στα Ελληνικά σχολεία και κατά κύριο λόγο στα Δημοτικά. Πληροφορίες για την ζωή και την δράση τους προέρχονται: α. από σχολικά αρχεία, β. από προφορικές μαρτυρίες δημοσιευμένες ή μη, γ. από απομνημονεύματα και αυτοβιογραφίες και δ. από το αρχείο θυμάτων της Ισραηλινής Κοινότητας Θεσσαλονίκης (ΙΚΘ).

Οι Εβραίοι της Νάουσας μπορούν να χωριστούν για ερευνητικούς λόγους σε τρεις κατηγορίες: α. αυτοί οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στη Νάουσα ήδη προπολεμικά, β. αυτοί οι οποίοι ήταν πρόσφυγες που έψαχναν καταφύγιο από τους Γερμανούς και γ. αυτοί οι οποίοι ήταν αντάρτες ενταγμένοι στο ΕΑΜ (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο) του Βερμίου.

Οι προπολεμικά εγκαταστημένες εβραϊκές οικογένειες

Στη Νάουσα υπήρχαν προπολεμικά δύο οικογένειες. Η παλιότερη ήταν η οικογένεια του Μωυσή Μπουρλά και

των γιών του Δαβίδ και Λεών, και του γαμπρού τους Σιμεών Φριζή. Η δεύτερη και νεότερη εβραϊκή οικογένεια ήταν αυτή του Ιακώβου Αμαρατζή. Το αρχειακό υλικό που διαθέτουμε γι' αυτές τις οικογένειες χρονολογείται στην περίοδο του Μεσοπολέμου.

Τεκμηρίωση μιας οικογενειακής ιστορίας

Η οικογένεια του Μωυσή Μπουρλά φαίνεται ότι εγκαταστάθηκε στη Νάουσα, πριν την απελευθέρωση, κοντά στα 1912. Η εβραϊκή αυτή οικογένεια

...στη Νάουσα δεν υπήρχε συμπαγής εβραϊκή κοινότητα, δεν λειτουργούσε συναγωγή και οι Εβραίοι που ζούσαν προέρχονταν από τα φτωχότερα στρώματα...

προερχόταν από τα κατώτερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα. Ασχολούνταν με το εμπόριο υφασμάτων κι έτσι εξηγείται και το γεγονός πως ο Μωυσής Μπουρλάς είχε στην ιδιοκτησία του μαγαζί στα «Καμένα» δίπλα στο σημερινό αρτοποιείο Μπουμπουλιά. Τα σπίτια στα οποία κατοικούσαν ήταν ενοικιαζόμενα ενώ η οικογένεια του Λεών Μπουρλά κατάφερε τελικά να αγοράσει δικό της σπίτι.

Έτσι περιγράφει την αρχή της ζωής

του στη Νάουσα, στα μέσα της δεκαετίας του 1920, ο γεννημένος στην Αίγυπτο Μωυσής Μπουρλάς, εγγονός του ομώνυμου υφασματοπώλη: «Ο παππούς είχε ένα μικρό μαγαζάκι στο κέντρο της πόλης, στα Καμένα. Είχε έναν μικρό αργαλειό και ύφαινε φούντες και σερίτια για τους φουστανελάδες – μέχρι και τότε πολλοί ντόπιοι Ναουσαίοι φορούσαν φουστανέλες – και πουλούσε και διάφορα ψιλικά. Σ' αυτό το μαγαζάκι ο πατέρας με τη βοήθειά τους έβαλε διάφορα υφάσματα και αρχίζοντας να δουλεύει καλύτερευε και η ζωή μας. Εμείς τα παιδιά γραφτήκαμε στο σχολείο και σύντομα αγαπηθήκαμε από τους δασκάλους και από τους συμμαθητές, μας γιατί μας είχαν για κοσμογυρισμένους».

Για την οικογένεια Δαβίδ Μπουρλά διαθέτουμε στοιχεία και από τα σχολεία της Νάουσας. Αρχικά γνωρίζουμε πως από τις αδελφές Φανή και Σαρίκα Μπουρλά, κόρες του Δαβίδ, η μεγαλύτερη Φανή στην ηλικία των 11 φοιτούσε στο α' παρθεναγωγείο Ναούσης με βαθμό 6/6. Η μικρότερη Σαρίκα, 9 ετών φοιτούσε στο ίδιο σχολείο με βαθμό επίσης 6/6. Ήταν δηλαδή άριστες. Στο μαθητολόγιο του α' παρθεναγωγείου (σχολικό έτος 1923-1924) καταγράφεται ότι οι κόρες του Δαβίδ Φανή και Σαρίκα, μαθήτριες της τρίτης τάξης, γεννήθηκαν στην Θεσσαλονίκη, ενώ η κατοικία τους στη Νάουσα βρισκόταν στην ενορία της Μεταμορφώσεως. Είναι γεννημένες το 1912 και 1914 αντίστοιχα και ο πατέρας τους αναφέρεται

1. Μια μορφή του άρθρου αυτού με πλήρη βιβλιογραφία δημοσιεύτηκε στο φετινό 37ο τεύχος των Χρονικών Ιστορίας και Πολιτισμού Ημαθίας στο πλαίσιο του αφιερώματος για την εβραϊκή παρουσία στην Ημαθία. Ευχαριστούμε θερμά το Δ.Σ. της Εταιρείας Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ημαθίας που μας έδωσε την άδεια της αναδημοσίευσης στο περιοδικό «ΝΙΑΟΥΣΤΑ». Οφείλουμε όμως εδώ να ευχαριστήσουμε και όλους όσους συνέβαλαν στην έρευνα και το γράψιμο της εργασίας αυτής: τον κ. Στέργιο Αποστόλου που μας παραχώρησε το αδημοσίευτο ακόμη τότε κείμενό του για τις οικογένειες Μπουρλά και Φριζή, τους διευθυντές των ιστορικών δημοτικών σχολείων της Νάουσας κ.κ. Δόδη Αθ. (1ο Δημοτικό), Μπιλιούρη Λ. (3ο Δημοτικό) και Κουκουσιάνο Κ. (4ο Δημοτικό) που μας βοήθησαν στην εύρεση και φωτογράφιση των αρχειακών τεκμηρίων για τους Εβραίους μαθητές, τον κ. Τάκη Μπάτση, την κ. Μαρία Μάκα-Μπασιούρη από τη Νάουσα και τις κ. Λεμόνα και Δέσποινα Κελεσίδου από το Ροδόχωρι για την προφορική συνέντευξη και όλες τις πληροφορίες και φωτογραφίες που μας διέθεσαν, και βέβαια την κ. Αλίκη Αρούχ, υπεύθυνη στο Ιστορικό Αρχείο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, για την υπέροχη φιλοξενία της στους χώρους του Αρχείου, στο οποίο η παρουσία και έρευνά μας υπήρξε μια μοναδικά πολύτιμη εμπειρία.

ως έμπορος. Παρόλο που ήταν εβραϊκής καταγωγής καταγράφεται λαθεμένα ως ορθόδοξος.

Αργότερα, η Σαρίκα συνέχισε και στην Α' τάξη του Λαππείου Γυμνασίου, όπου εγγράφτηκε το 1927. Ως τόπος γέννησής της αναφέρεται αυτή την φορά ο Βόλος. Αν και πέρασε στην Β' τάξη με γενικό βαθμό «καλώς» 6 6/8, τελικά δεν συνέχισε στο Γυμνάσιο.

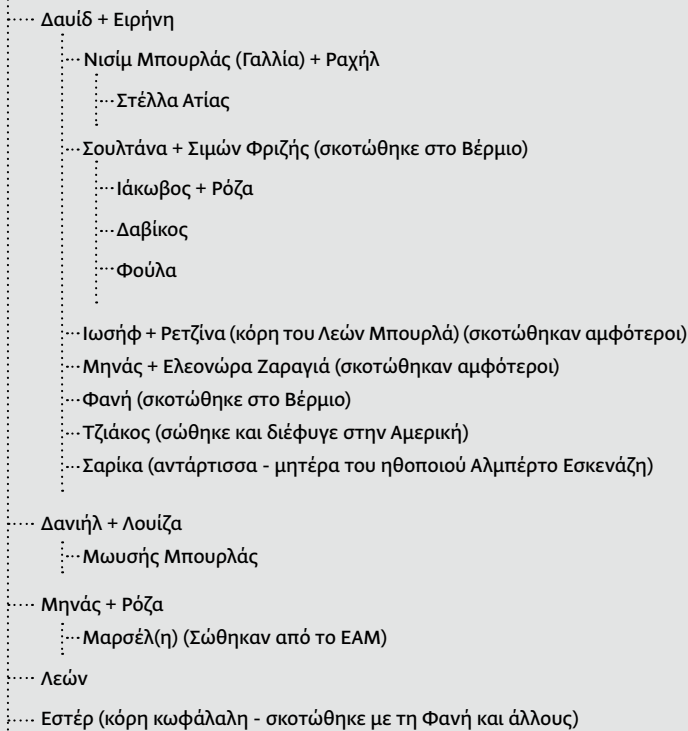
Τον Ιούνιο του 1939 τραβήχτηκε μια φωτογραφία της τοπικής εφορίας προσκόπων της Νάουσας, μπροστά στο 4ο Δημοτικό Σχολείο. Κάπου μέσα στο πλήθος των Ναουσαίων προσκόπων όλων των ηλικιών, βρίσκεται, σύμφωνα με μαρτυρίες, και ο Εβραίος Μπουρλάς Ιωάννης. Επειδή το όνομα αυτό δεν είναι δυνατόν να το έχει ένας Εβραίος, πρέπει μάλλον να υποθέσουμε ότι πρόκειται για τον Τζιάκο Μπουρλά, γιο του Δαβίδ.

Η κόρη του Δαβίδ, Σουλτάνα, παντρεύτηκε στην Χαλκίδα τον Σιμόν Φριζή, ο οποίος ήταν αδελφός του Συνταγματάρχη Μαρδοχαίου Φριζή, του Έλληνα Εβραίου αξιωματικού του ελληνικού στρατού, ο οποίος σκοτώθηκε στο Αλβανικό μέτωπο κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου 1940 - 1941. Αργότερα, εγκαταστάθηκαν στη Νάουσα οικογενειακώς, ο πατέρας έπιασε δουλειά ως υπάλληλος σε εργοστάσιο, και κατοικούσαν στην οδό Βασιλέως Κωνσταντίνου. Τα δυο παιδιά τους, ο Δαβίδ (έτος γεν. 1927) και η Φούλα (έτος γεν. 1931), φοίτησαν στο 1ο δημοτικό σχολείο.

Ο μεγαλύτερος, Ιακώβ, δεν εμφανίζεται στα σχολικά αρχεία. Στην συμμαθήτριά του Φούλα αναφέρεται ο Ναουσαίος ερευνητής Στέργιος Αποστόλου. Ήταν μια από τις λίγες άριστες μαθήτριες του σχολείου στα τέλη της δεκαετίας του '30, αγαπητή σε δασκάλους και μαθητές.

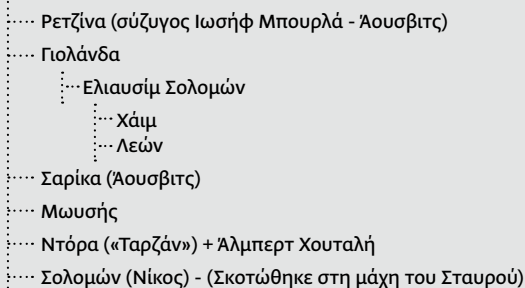
ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΤΡΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΜΠΟΥΡΛΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΤΟΝ ΜΩΥΣΗ-ΜΙΧΑΗΛ ΜΠΟΥΡΛΑ (ΕΓΓΟΝΟ)

Μωυσής Μπουρλάς

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΤΡΟ ΛΕΩΝ ΜΠΟΥΡΛΑ (ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΜΩΥΣΗ ΜΠΟΥΡΛΑ)

Λεών Μπουρλάς (Λεωνίδας) + Εσθήρ Σουχαμί (καταγωγή από τη Χίο)

Η Ζωή του Μωυσή Μπουρλά στη Νάουσα

Όσον αφορά τον Λεών Μπουρλά (μικρότερος αδελφός του Δαβίδ) είχε έξι παιδιά, τέσσερα κορίτσια και δύο αγόρια. Έφθασαν στη Νάουσα από την Αίγυπτο, όπου είχε γεννηθεί ο Μωυσής-Μιχαήλ, τέταρτο παιδί στην σειρά. Στα σχολικά αρχεία της Νάουσας αναφέρεται ως τόπος γέννησής του η Αλεξάνδρεια. Ο ίδιος όμως ο Μωυ-

σής-Μιχαήλ στην αυτοβιογραφία του διαβεβαιώνει πως γεννήθηκε στο Κάιρο. Πριν τα μέσα της δεκαετίας του '20 μετακόμισαν οικογενειακώς στη Νάουσα, όπου πέρασαν χαρούμενα παιδικά χρόνια τόσο εξαιτίας της φυσικής ομορφιάς που είχε η πόλη όσο και του φιλόξενου κόσμου της. Ο Άγιος Νικόλαος ένα πραγματικό μαγευτικό μέρος με τα πλατάνια του και τα νερά του, τα αμπέλια φορτωμένα με σταφύλια, τα χωράφια με λογίων-

785	147	Κουμυλίου Ι. Αρετή	Κυρ/ωγος	9	Μωσος	»	»
786	148	Καραγιάννη Ελση	Ναύσος	10	Εργάτης	»	»
787	149	Κουμυλίου Τημερία	»	»	9	Εργάτης	»
788	150	Καραγιάννη Ζορζία	»	»	9	Εργάτης	»
789	151	Μαυρομαλίδου Αθηνά	»	»	13	Εργάτης	»
790	152	Μαυρομαλίδου Ν. Μαρία	»	»	10	Παιδί	»
791	153	Μουρζά Ι. Φανή	»	»	10	Μωσος	»
792	154	Μουρζά Ι. Ζορζία	»	»	9	»	»
793	155	Μουρζά Π. Ιεραία	»	»	9	»	»
794	156	Μαυρομαλίδου Χ. Μαρία	»	»	9	Καθημέριος	»
795	157	Μαυρομαλίδου Ζορζία	»	»	9	Παιδί	»
796	158	Παπαγιάννη Α. Αρετή	»	»	9	Εργάτης	»
797	159	Παπαγιάννη Α. Θωμάς	»	»	10	Σταχτοφόρος	»
798	159	Ρούμπος Β. Αθανάσιος	»	»	»	»	»

200	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1917	»	»	»	»	2078	»
201	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1919	»	»	»	»	»	»
202	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1918	»	»	»	»	»	»
203	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1917	»	»	»	»	2173	»
204	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1916	»	»	»	»	2107	»
205	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1913	»	»	»	»	2179	»
206	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1915	»	»	»	»	2166	»
207	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1913	»	»	»	»	2183	»
208	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1918	»	»	»	»	2179	»
209	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1918	»	»	»	»	2101	»
210	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1914	»	»	»	»	2164	»
211	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1915	»	»	»	»	»	»
212	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1916	»	»	»	»	2162	»
213	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1917	»	»	»	»	»	»
214	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1918	»	»	»	»	2157	»
215	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1911	»	»	»	»	»	»
216	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1911	»	»	»	»	»	»
217	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1916	»	»	»	»	»	»
218	Πάουλος Π. Πασαλίδης	»	»	1913	»	»	»	»	2152	»

Επάνω: Βιβλίο σπουδών του Παρθεναγωγείου Ναούσης, (Δ' τάξη-σχολ. Έτος 1924-25) όπου διακρίνονται τα ονόματα μελών της οικογένειας Μπουρλά
Κάτω: Μαθητολόγιο Α' Αρρεναγωγείου Ναούσης (Γαλάκεια), έτος 1925-27 όπου διακρίνεται το όνομα του Μωυσή Μπουρλά (αρ. εγγραφής 217)

λογιών δέντρα που πάντοτε είχαν κάτι να δώσουν στους περιπατητές, οι νοικοκυραίοι που έδιναν απλόχερα την αγάπη τους. Όλα συντελούσαν στο να έχει η οικογένεια Μπουρλά μια ήσυχη και ήρεμη ζωή.

Στη Νάουσα αρχικά η οικογένεια του μικρού Μωυσή-Μιχαήλ έμεινε κοντά στον παππού του, στα Καμένα. Άλλωστε ο πατέρας του, ο Λεών, δούλευε ως υφασματοπώλης και αυτός. Έπειτα μετακόμισαν στην ενορία του

Αγίου Μηνά, ενώ τελευταία κατοικούσαν στην οδό Θεοφάνους, όπως προκύπτει από την καταγραφή στο μαθητολόγιο του α' αρρεναγωγείου (σχολ. έτος 1925-1926, τάξη γ').

Τα τρία μεγαλύτερα κορίτσια της οικογένειας φοιτούσαν στο α' παρθεναγωγείο Ναούσης, ενώ ο Μωυσής-Μιχαήλ στο β' κι έπειτα στο α' αρρεναγωγείο της πόλης. Η μεγαλύτερη αδελφή, η Γιολάνδα στην ηλικία των 11 ετών αποφοίτησε με βαθμό άριστα 6/6. Η

αμέσως νεότερη Ρετζίνα Μπουρλά στην ηλικία των 10 ετών ήταν άριστη με βαθμό 5½. Η Σαρίκα στην ηλικία των 8 αλλά και δύο χρόνια αργότερα στα 10 της έβγαλε μέσο όρο 5/6. Από αυτό καταλαβαίνουμε ότι όλες τους ήταν πολύ καλές μαθήτριες. Είναι κάτι που σημειώνει και ο ίδιος ο Μωυσής-Μιχαήλ στα απομνημονεύματά του: «Ήμασταν όλοι καλοί μαθητές».

Κάποια χρονιά, κατά την περίοδο του τρύγου, τα παιδιά βοήθησαν πατώντας με τα πόδια τους τα σταφύλια και όταν τελείωσαν γεύτηκαν το μούστο. Το επόμενο πρωί ο Μωυσής-Μιχαήλ θέλησε να ξαναγευτεί το υπέροχο αυτό ποτό αλλά επειδή δεν είχε άλλο τρόπο το ξαναδοκίμασε απ' ευθείας από το βαρέλι ρουφώντας από την κάνουλα. Το αποτέλεσμα ήταν να πάει στο σχολείο μεθυσμένος και να οδηγηθεί στο νοσοκομείο.

Μία άλλη φορά ο Μωυσής έφαγε τόσο πολλά νωπά καρύδια, που ο παππούς του τα ξέραине στην ταράτσα του σπιτιού τους, που αρρώστησε χωρίς οι γιατροί να μπορούν να βρουν την αιτία, μέχρι που μία από τις αδερφές του βρήκε τα σόφλια. Ακόμα και όταν η οικογένειά του αναγκάστηκε να μετακομίσει στη Θεσσαλονίκη ο Μωυσής-Μιχαήλ αναπολούσε πάντοτε τη Νάουσα και γι' αυτό την επισκεπτόταν τις Κυριακές, αλλά και τα καλοκαίρια. Σε μια από τις επισκέψεις της οικογένειας στη Νάουσα κέρδισε μάλιστα το πρώτο βραβείο χορού, χορεύοντας μαζί με την αδερφή του τη Γιολάνδα βαλς. Το έπαθλο ήταν ένας λαγός που τον μαγείρεψαν στιφάδο!

Τα χρόνια της θύελλας

Προκειμένου οι Γερμανοί να εφαρμόσουν το σχέδιο εξόντωσης της Εβραϊκής φυλής αρχικά παραπλάνησαν κύκλους του Εβραϊκού ιερατείου ή προσέγγισαν άλλους προσφέροντάς

7	Μπαλαμάνου Βασίλειος	9	Λαζαρίδης	31	1931
8	Μπαλάνος Χρήστος	7	"	80	1931
9	Ράλλας Αλέξανδρος	8	4 ^{ος} Αβραάμ	60	1931
10	Στρατιώτης Δημήτριος	13	Θεοφάνης Καραπίπης	54	1931
11	Παπαϊωάννου Κωνσταντίνος	8	Νάσος Β. Κωνσταντίνος	1	1931
12	Μπαλαμάνου Διοτάνης	9	Ρομανός		1931
13	Μπαλαμάνου Μαρία	11	"	134	1931
14	Κασιανός Θεοφάνης	10	4 ^{ος} Αβραάμ	120	1931
15	Κασιανός Γεωργίου	8	"	57	1931
16	Μπαλαμάνου Μυρία	9	Β. Κωνσταντίνος	52	1931
17	Αβραάμ Μαρία	11	Γεωργίου	7	1931
18	Αβραάμ Θεοφάνης	9	"	117	1931
19	Μία Μαρία	10	"		1931
20	Μαργαρίτα Γεωργίου	11	Β. Κωνσταντίνος		1931
21	Ανδριαννίδης Χρήστος	7	"	7	1931
22	Μόζος Γεωργίου	8	4 ^{ος} Αβραάμ	110	1931
23	Λαζαρίδης Χρήστος	6	Ρομανός	258	1931
24	Γεωργίου Φωκίων	10	Β. Κωνσταντίνος	75	1931
25	Γεωργίου Θεόδωρος	7	"	125	1931
26	Δαυλαμάκης Φωκίων	8	"	58	1931
27	Φαίδης Δαβίδ	12	Χαλκίς Ρομανός	54	1931
28	Φαίδης Φαίλα	8	"		1931
29	Μουσιλάκης Γεωργίου	11	Νάσος Κίλιας	90	1931
30	Γεωργίου Πέτρος	9	Β. Κωνσταντίνος	152	1931
31	Γεωργίου Στέφανος	8	"	151	1931

Αριστερά: Το τοπικό Σώμα Ελλήνων Προσκόπων Νάουσας μπροστά στο 4ο Δημοτικό Σχολείο το 1939 (μεταξύ όλων και ο Τζιάκο Μπουρλάς, γιος του Δαβίδ)
Δεξιά: Σελίδα από το μαθητολόγιο του Α' Δημοτικού Σχολείου (1939-40), όπου αναγράφονται τα ονόματα των μαθητών Φριζή Δαβίδ και Φούλας (αρ. 27-28)

τους ανταλλάγματα, ώστε να καθισχύσουν τις τάξεις των Εβραίων, αποτρέποντάς τους να υποψιαστούν τα πραγματικά σχέδια των Ναζί.

Στη Θεσσαλονίκη οι ενέργειες στις οποίες προέβησαν οι Γερμανοί Ναζί για τον αφανισμό των Ελλήνων Εβραίων περιλάμβαναν μεταξύ των άλλων τη δήμευση των περιουσιακών τους στοιχείων. Ακόμη, λεηλατήθηκαν τα αρχεία και η βιβλιοθήκη της Ισραηλίτικης Κοινότητας. Καταστράφηκαν και τα εβραϊκά μνήματα. Το 1942 συγκεντρώθηκαν όλοι οι Εβραίοι άνδρες της Θεσσαλονίκης στην πλατεία Ελευθερίας και υποβλήθηκαν σε δημόσιο εξευτελισμό και τελικά οδηγήθηκαν σε καταναγκαστικά έργα, από τα οποία απαλλάχθηκαν με την καταβολή χρημάτων από την Εβραϊκή Κοινότητα. Υποχρεώθηκαν όλοι οι Εβραίοι να συγκεντρωθούν στα δύο γκέτο που είχαν ορίσει οι

Γερμανοί και να φέρουν κονκάρδες ή περιβραχιόνια με το κίτρινο αστέρι του Δαβίδ, σύμφωνα με τους Νόμους της Νυρεμβέργης.

Παρόλα αυτά ο Αρχιραβίνος της Θεσσαλονίκης Τσβί Κόρετς εξακολουθούσε να καθισχύζει τους Εβραίους, διαλαλώντας πως θα μεταφερθούν όλοι σε μέρος ασφαλές και πως δεν υπάρχει λόγος ανησυχίας. Την ίδια ώρα όμως (Απρίλιος 1943) η ΕΑΜική οργάνωση «ΕΘΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ» στην Αθήνα, κυκλοφορεί προκήρυξη στην οποία παρουσιάζεται το σαδιστικό σχέδιο του κατακτητή με τους εκτοπισμούς που άρχισε να εφαρμόζεται στην Θεσσαλονίκη.

Οι Εβραίοι κάτοικοι της Ημαθίας βρέθηκαν σε εξαιρετικά δύσκολη θέση ειδικά το έτος 1943. Προκειμένου να γλυτώσουν ομάδες Εβραίων της Βέροιας κατευθύνονται στα Πιέρια και στο Βέρμιο, όπου γίνονται δε-

κτοί από τους Χριστιανούς κατοίκους των χωριών και της Νάουσας υπό την εποπτεία και προστασία των ανταρτών του ΕΛΑΣ. Αρκετοί μάλιστα εντάσσονται στις ανταρτικές δυνάμεις, στις οποίες προστίθενται και Εβραίοι της Θεσσαλονίκης ανάμεσά τους και ο ενήλικος πια Μωυσής-Μιχαήλ Μπουρλάς του Λεών μαζί με αρκετά μέλη της οικογένειάς του.

Η πλειονότητα όμως των Εβραίων της Ημαθίας θα οδηγηθούν στην Θεσσαλονίκη και από εκεί στο Άουσβιτς όπου και εξοντώθηκαν όπως και οι περισσότεροι Έλληνες Εβραίοι. Όσοι επέζησαν στο Άουσβιτς απελευθερώθηκαν από τον στρατό της Σοβιετικής Ένωσης στο τέλος του πολέμου. Συνολικά στο στρατόπεδο αυτό θανατώθηκαν 1.100.000 άνθρωποι, από τους οποίους οι 960.000 ήταν Εβραίοι από όλες τις χώρες της Ευρώπης. Από αυτούς οι 60.000 προέρχονταν από την Ελλάδα.

7	3	Καλλιόπη Σαραντάκη Κω	Νάουσα	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
8	91	Αναστασία Χρήστου Κ.	"	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
9	39	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	Άρνη	1925	—	αποφοίτησε
10	32	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	Άρνη	1925	—	αποφοίτησε
11	91	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	Άρνη	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
12	49	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	?	αποφοίτησε
13	16	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	?	αποφοίτησε
14	54	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	?	αποφοίτησε
15	46	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	Άρνη	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
16	78	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	Άρνη	1925	?	αποφοίτησε
17	17	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	?	αποφοίτησε
18	25	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	?	αποφοίτησε
19	120	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	—	αποφοίτησε
20	117	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	Άρνη	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
Τα 5 ε. 3						
1	10	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	Άρνη	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
2	9	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	Άρνη	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
3	79	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	Άρνη	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
4	96	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	Άρνη	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
5	72	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	Άρνη	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
6	10	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
7	36	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
8	37	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	—	αποφοίτησε
9	61	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
10	100	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
11	102	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε
12	13	Μαρίνα Βασιλείου Κ.	"	1925	αποφοίτησε	αποφοίτησε

Αριστερά: Ο γενικός έλεγχος του Λαππείου Γυμνασίου (έτος 1940-1941, τάξη Στ') όπου η Εσθήρ Αμαρατζή αναγράφεται δεύτερη (αρ. εγγραφής: 2)
Δεξιά: Απόφοιτοι του Λαππείου Γυμνασίου (έτος 1941) όπου η Εσθήρ Αμαρατζή διακρίνεται όρθια πρώτη από αριστερά

Η τύχη των μελών της οικογένειας Μπουρλά

Η οικογένεια του Λεών Μπουρλά, στην Κατοχή, προκειμένου να γλιτώσει από τις διώξεις των Ναζί κατέφυγε στην ευρύτερη περιοχή των Γιαννιτσών, όπου δρούσε το 30ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ και από εκεί μετακινήθηκε στο Βέρμιο, περιοχή που δρούσε το 16ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ. Πιο συγκεκριμένα, οι οικογένειες του Λεών Μπουρλά και του Σιμών Φριζή κατέφυγαν κοντά στο χωριό Δραζίλοβο, κρύφτηκαν σε μια σπηλιά και ήταν υπό την προστασία της ΕΑΜικής οργάνωσης. Γνωρίζουμε ότι τροφοδοτούνταν από τον ΕΛΑΣίτη αντάρτη Εξηντάρα (Λύκο).

Ο Λεών, με το ψευδώνυμο «Λεωνίδα», οι γιοι του Μωυσής-Μιχαήλ και Σολομών-Σιάρλο (Κάρολος) και οι κόρες του Πολάνδα και Ντόρα, γνωστή ως «Ταρζάν», κατατάχθηκαν

στην Ε.Λ.Α.Σ. και υπηρετούσαν στο 2ο Τάγμα του 16ου Συντάγματος. Οι κόρες του Ρετζίνα και Σαρίκα χάθηκαν στο Άουσβιτς. Η γυναίκα του Εστέρ κρύφτηκε στην οικογένεια Τενίδη (;) στη Νάουσα. Ο Σολομών Σιάρλο (Κάρολος) Μπουρλάς, που χρησιμοποιούσε το ψευδώνυμο «Νίκος» σκοτώθηκε την 6η Οκτωβρίου 1944 σε μάχη με τους Γερμανούς στο χωριό Σταυρός, κοντά στη Βέροια. Τελικά, ο Σιμών Φριζής εκτελέστηκε κατά την διάρκεια των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων στην περιοχή του Βερμίου το 1944. Τότε σκοτώθηκαν και η Εσθήρ Μπουρλά και η Φανή Δαβίδ Μπουρλά.

Η οικογένεια Αμαρατζή

Η οικογένεια Αμαρατζή ήρθε στη Νάουσα στο τέλος της δεκαετίας του 1930, επειδή ο πατέρας της οικογένειας, Ιάκωβος, δούλευε ως υπάλληλος στο σιδηροδρομικό σταθμό Νάουσας. Σύμφωνα με το αρχείο

της Ισραηλίτικης Κοινότητας Θεσσαλονίκης ο Ιάκωβος (Ζάκ) Αμαρατζής και η γυναίκα του Μπέλλα είχαν δύο παιδιά, την Εστέρ (ή Εσθήρ) και τον Μωυσή, τα οποία φοιτούσαν στο Λάππειο Γυμνάσιο Νάουσας, όπως φαίνεται από το μαθητολόγιο του σχολείου. Η Εστέρ, γεννημένη το 1924, αποφοίτησε από το Γυμνάσιο κατά το σχολικό έτος 1940-1941 με γενικό βαθμό 14. Το αγαπημένο μάθημά της ήταν η ιστορία στην οποία είχε βαθμό 19. Πιο αδύνατη ήταν στην Κοσμογραφία και τα Ελληνικά.

Ο συμμαθητής της Εσθήρ Αμαρατζή, Νίκος Σπάρτσης, απόφοιτος κι αυτός του Λαππείου την ίδια χρονιά, γράφει γι' αυτήν: «Η Εσθήρ ήταν μια αγία ψυχή κι ένας ατέλειωτος θησαυρός καλοσύνης».

Την ίδια χρονιά, 1941, ο αδελφός της Μωυσής, γεννημένος το 1927, προάχθηκε στην Ε' τάξη του Γυμνασίου με γενικό βαθμό 12 3/6. Την επόμενη

χρονιά 1941-1942, ενώ γράφτηκε στην Ε' τάξη, τελικά δεν φοίτησε. Ένα κενό υπάρχει δίπλα στο όνομά του, στις λίστες των μαθημάτων. Στις παρατηρήσεις διαβάζουμε: «Έλαβεν αποδεικτικόν μετεγγραφής». Γνωρίζουμε ότι όλα τα μέλη της οικογένειας μεταφέρθηκαν αρχικά στην Θεσσαλονίκη κι από κει στο Άουσβιτς, από όπου δεν γύρισε κανείς. Τα ονόματα της οικογένειας βρίσκονται στην ηλεκτρονική λίστα των θυμάτων του Ολοκαυτώματος στην ιστοσελίδα του Εβραϊκού μουσείου Θεσσαλονίκης στους αριθμούς 1964, 1973, 1978, 1979.

Οι Εβραίοι που βρήκαν καταφύγιο στη Νάουσα ('41-'44)

Η περιοχή της Νάουσας πληρούσε αρκετές από τις προϋποθέσεις ώστε να αποτελέσει καταφύγιο πολλών Εβραίων. Πρώτον, ήταν κοντά στη Βέροια - όπου υπήρχε εβραϊκή κοινότητα και ήταν κοντά στη Θεσσαλονίκη, δεύτερον στα γύρω χωριά υπήρχε μικρή γερμανική δύναμη και τρίτον υπήρχαν και δρούσαν στην ευρύτερη περιοχή δυνάμεις του ΕΑΜ, που έκαναν το παν για να προστατεύσουν τους Εβραίους. Το δε Βέρμιο ήταν πιο εύκολο και πιο βατό από το Καϊμακτσαλάν.

Άλλωστε, μέλη της οικογένειας Μπουρλά πέρασαν ένα διάστημα μέσα σε μία σπηλιά στο Δραζίλοβο, όπου κανείς δεν τους επισκεπτόταν παρά μόνο ορισμένοι από το ΕΑΜ και για να εξασφαλιστεί η τροφοδότησή τους. Στη Νάουσα το 1943 βρήκαν καταφύγιο τα μέλη της οικογένειας Ιούδα Άλβο από την Βέροια. Αρχικά είχαν διαμείνει για κάποιο διάστημα στο Ροδοχώρι της Νάουσας. Στη συνέχεια σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες της Ελενίτσας-Rachel Μάκα-Benrubi και της αδελφής της Μαρίας Μάκα-Μπασσιούρη, κατέφυγαν στην πόλη της Νάουσας και

Η οικογένεια Μάκα αμέσως μετά την κατοχή (αρχείο οικογένειας Μάκα-Μπασσιούρη)

κρύβονταν στο σπίτι τους.

Επιπλέον, χρησιμοποιούσαν ψευδώνυμα για να διασφαλίσουν την σωτηρία τους. Γνωρίζουμε πως ο Αβράαμ, η Σάρα και ο Ζακ ήταν γνωστοί με τα ψευδώνυμα Τάκης, Γιαννούλα και Ηλίας αντίστοιχα, ενώ ο πατέρας που ονομαζόταν Ιούδας δεν χρησιμοποιούσε διαφορετικό όνομα. Την μητέρα τους, Νταίζη, την φώναζαν στη Νάουσα θεία Ντούντου. Μαζί τους έμενε και η νύφη τους, Ίντα, με το μωρό της, την μικρή Ιόνα ή αλλιώς Μαρίκα. Ο πατέρας της και γιος του Ιούδα Άλβο, Ισαάκ, είχε συλληφθεί στο Ροδοχώρι. Τελικά η οικογένεια Άλβο κατάφερε να επιζήσει και να αποχωρήσει από τη Νάουσα μετά την απελευθέρωσή της.

Αγωνιζόμενοι Εβραίοι

Σύμφωνα με την μαρτυρία τόσο του ίδιου του Μωυσή-Μιχαήλ Μπουρλά (γιου του Λεών) όσο και του αντιστασιακού Φιλώτα Αδαμίδη, όλα σχεδόν τα μέλη της οικογένειας του Λεών

Μπουρλά εντάχθηκαν στο ΕΑΜ και αγωνίστηκαν κατά των Γερμανών. Πιο συγκεκριμένα ο Λεών, η Σαρίκα, ο Σολομών και ο Μωυσής αγωνίστηκαν γενναία κατά του κατακτητή.

Χαρακτηριστικό δείγμα ανδρείας αποτελεί αυτό του Σολομών, ο οποίος στη μάχη του Σταυρού στις 6 Οκτωβρίου του 1944 έδωσε τη ζωή του μαχόμενος για την ελευθερία. Η Νάουσα είχε ήδη απελευθερωθεί αλλά οι μάχες στην Ημαθία συνεχίζονταν. Αντάρτικες δυνάμεις στήθηκαν στο χωριό Σταυρός και στα γύρω χωράφια με σκοπό να αποπλίσουν μία φάλαγγα Γερμανών, που σύμφωνα με πληροφορίες θα έμπαινε στο χωριό.

Πριν όμως δοθεί το σύνθημα από τον διοικητή Κολοκοτρώνη, αρχίζουν οι πυροβολισμοί. Έρχονται ενισχύσεις από τα γερμανικά στρατεύματα, οι αντάρτες αναγκάζονται να συμπτυχθούν, χάνουν τον αρχηγό τους στη μάχη αλλά το αποτέλεσμα είναι να έχουν σκοτωθεί 120 Γερμανοί και να

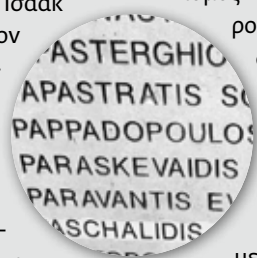
:: ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΙΕΣΤΗΡΙΟΥ ::

1. Θα ήταν παράλειψη, αν παρουσιάζοντας το θέμα της εβραϊκής παρουσίας στη Νάουσα και της προσπάθειας των Ναουσαίων για την σωτηρία εβραϊκών οικογενειών που βρήκαν καταφύγιο στην πόλη και τα γύρω χωριά, δεν αναφέραμε και την περίπτωση του Αντώνη Παπαδόπουλου, η οποία μας γνωστοποιήθηκε μόλις πολύ πρόσφατα από την εγγονή του, καθηγήτρια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κ. Ειρήνη Βαλάσα. Ο Αντώνης Παπαδόπουλος διέσωσε τον Ισαάκ Μπενβενίστε, με τον οποίον συνδεόταν φιλικά, την γυναίκα του Ρεγγίνα και την αδελφή της Φλωρεντίν, που κατέφυγαν στη Νάουσα ήδη πριν τον Μάρτιο του 1943. Κατά την διάρκεια της έντασης των διωγμών την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1943 μετακινούνταν σε διάφορες κρυψώνες που τους παρείχε ο Παπαδόπουλος, στη Μαρίνα, την Έδεσσα και το Μεσημέρι. Τελικά τους φυγάδευσε στην ιταλοκρατούμενη ακόμη, και γι' αυτό ασφαλέστερη, Αθήνα, όπου

μετά από αρκετές περιπέτειες σώθηκαν τελικά. Για την προσφορά του ο Αντώνης Παπαδόπουλος αναγνωρίστηκε μεταξύ των Δικαίων των Εθνών από το ίδρυμα Γιαντ Βασέμ το 1984. Το όνομά του είναι σήμερα χαραγμένο στο μνημείο προς τιμήν των αλλόθρησκων που βοήθησαν τους καταδιωκόμενους Εβραίους, όπως άλλωστε και το όνομα της Νάουσας.

2. Κατά τις εργασίες του συνεδρίου «Ημαθίειν. Μνήμη, Πολιτισμός και Ιστορία στην Ημαθία» παρουσιάστηκε η ανακοίνωση του συμπολίτη μας αρχαιολόγου Αλέξανδρου Χατζηιωαννίδη σχετικά με το Ολοκαύτωμα της Κουτσούφλιανης το 1944. Στην ανακοίνωση αυτή έγινε γνωστό ότι μαζί με τα μέλη της οικογένειας Μπουρλά εκτελέστηκαν κι άλλοι

τρεις Εβραίοι, οι Μουσιόν, Ντούκα και Ρασέλ Μπενρουμπή. Μετά την εκτέλεση τα πτώματα όλων κάηκαν από τους Γερμανούς και ετάφησαν στον παρακείμενο χώρο «Ασβεσταριές».

εκτελέστηκαν στις 27 Απριλίου του 1944 στην Ασβεσταριά (χωράφια στο Ροδοχώρι), όπως και ο γαμπρός της οικογένειας, Σιμών Φριζής.

Αρκουδοχώρι

Κατά την διάρκεια των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων των Γερμανών στο Βέρμιο, μαρτυρείται ότι ο Θανάσης Αυξέντης είχε κρυμμένο στο υπόγειο του σπιτιού του στο Αρκουδοχώρι έναν Εβραίο με όνομα ή ψευδώνυμο «Γίδας».

Αγγελοχώρι-Ζερβοχώρι

Τα δύο χωριά αυτά στον κάμπο της Νάουσας ήταν ένας ενδιάμεσος σταθμός στην πορεία των Εβραίων της Βέροιας προς το βουνό και την ασφάλεια που τους παρείχαν οι στρατιώτες του ΕΛΑΣ. Από κει πέρασε σύμφωνα με την μαρτυρία του ιδίου, ο Ισαάκ Ταμπώχ, Βεροιώτης Εβραίος, ακολουθώντας την διαδρομή της οικογένειας του αδελφού του Μωυσή, πριν καταλήξουν τελικά στην ορεινή Φυτειά της Βέροιας.

Επίλογος

Συμπερασματικά, χαρακτηρίζουμε τη ζωή όλων των Εβραίων, που αναφέρθηκαν, ανεξαρτήτως ηλικίας και φύλου ως μία πραγματική Οδύσσεια, αφού οι περισσότεροι κυνηγήθηκαν, βασανίστηκαν και οδηγήθηκαν με βίαιο τρόπο στο θάνατο. Αυτοί όμως που επέζησαν θυμούνται με συγκίνηση και ευγνωμοσύνη την προσπάθεια πολλών Χριστιανών της Νάουσας και των χωριών, οι οποίοι με κίνδυνο της ζωής τους, έκρυψαν, φυγάδευσαν, προστάτευσαν τους Εβραίους συμπατριώτες τους.

Όπως λέει και ο Μωυσής-Μιχαήλ Μπουρλάς: «για να λέμε την αλήθεια όλοι οι κάτοικοι των χωριών αυτών όπου κρύβονταν οι Εβραίοι έκαναν το παν για να τους προστατέψουν». ■

έχουν καταστραφεί 11 γερμανικά αυτοκίνητα. Από τους Έλληνες σκοτώθηκαν 15 παλικάρια, ανάμεσα τους και ο Εβραίος Σολομών Μπουρλάς. Η κατοχή πλησίαζε στο τέλος της.

Σωτηρία στα χωριά της Νάουσας - Ροδοχώρι

Σύμφωνα με τις προφορικές μαρτυρίες των επιζώντων Εβραίων αλλά και των κατοίκων του Ροδοχωρίου, αρκετές οικογένειες Εβραίων βρήκαν καταφύγιο στο Ροδοχώρι. Μία από τις εβραϊκές οικογένειες που καταδιώχθηκαν στο χωριό ήταν αυτή του Δαβίδ Μπουρλά που αρχικά είχε φυγαδευτεί στο Δραζίλοβο (χωριό του Βερμίου). Οι αδελφές Λεμόνα και Δέσποινα Κελεσιδου, οι οποίες βίωσαν την κατοχή, πάνω από 80 ετών σήμερα,

ρα, αναφέρουν πως στο χωριό όπου κατοικούν ζούσαν 4 με 5 οικογένειες Εβραίων. Κάποιες από τις κρυμμένες εβραϊκές οικογένειες φιλοξενήθηκαν στα σπίτια των ίδιων των κατοίκων, ενώ κάποιοι άλλοι διέμεναν σε ένα εγκαταλελειμμένο και σήμερα κτήριο πίσω από τη μεγάλη βελανιδιά. Τα μέλη της κάθε οικογένειας πήραν ψευδώνυμα για να διασφαλίσουν την προστασία τους. Γνωρίζουμε τα εξής ψευδώνυμα: Γιώργος Παυλίδης (Άλβος), Κατίνα και ο γιος τους Νικόλας, Ηλίας. Όλοι τους επέζησαν. Παρόλα αυτά δεν στάθηκαν όλοι τους τόσο τυχεροί, καθώς αρκετοί ήταν κι αυτοί οι οποίοι εκδιώχθηκαν, βασανίστηκαν και τελικά θανατώθηκαν. Ο Δαβίδ Μπουρλάς με την γυναίκα, την αδελφή του και την κόρη του Φανή,

ΤΟ ΚΟΛΛΕΓΙΟ «ΑΝΑΤΟΛΙΑ»

ΤΟ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟ ΚΟΛΛΕΓΙΟ ΣΤΗ ΜΕΡΖΙΦΟΥΝΤΑ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ
(1886-1921) ΚΑΙ Ο «ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΟΝΤΟΣ» (1903-1921)

Η Περίοδος 3,5 πρώτων αιώνων οθωμανικής κυριαρχίας (από το 1461 και την πτώση της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας, μέχρι περίπου το 1820): Έχει σημασία και ενδιαφέρον να δούμε μέσα σε ποιο περιβάλλον, όσον αφορά την παιδεία και την οργανωμένη εκπαίδευση στον Πόντο, δημιουργήθηκε το Κολλέγιο «Ανατόλια» και ποιές προσπάθειες αποτέλεσαν τον πρόδρομο της εγκατάστασής του στη Μερζιφούντα.

Γράφει ο
Γιώργος Λυσαρίδης*
Εκπαιδευτικός

Από την άλωση της Πόλης (1453) και την πτώση της αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας (8 χρόνια μετά, το 1461), με την υποδούλωση στην

οθωμανική κυριαρχία, ακολούθησαν τρεις αιώνες και ραγδαίας πνευματικής υποδούλωσης. Τα γράμματα ελάχιστα καλλιεργή-

θηκαν, πολύ σύντομα επικράτησε απόλυτο σχεδόν πνευματικό σκότος και η βυζαντινή πνευματική και πολιτιστική κληρονομιά κατέρρευσε και παρέμεινε «σχολάζουσα» για τρεις αιώνες. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κωνσταντινουπολίτης δημοσιογράφος και λόγιος Επαμεινώνδας Κυριακίδης (1641-1728), «*Το έλαιον απέλιπεν και οι καταυγάσαντες τον ουρανόν αστέρες εσβέσθησαν. Της βασιλίδος πόλεως η θερμογόνος τέως εστία ψύχος περί αυτήν εκπέμπει*».

Υποτυπώδης μόνον εκπαίδευση προσφέρονταν στα «Γραμματοδιδασκαλεία», αυτοσχέδια «κρυφά σχολεία», (ξεκίνησαν δειλά, αθόρυβα, σε κελιά μοναστηριών, νάρθηκες εκκλησιών, σε σπίτια ή καλύβες, όπου απλοί ιερωμένοι ή αυτοδίδακτοι λαϊκοί δίδασκαν ανάγνωση και γραφή, συνήθως από εκκλησιαστικά βιβλία και ευαγγελικά κείμενα).

Ζώπυρα παιδείας, μέσα στις στάχτες του οθωμανικού σκοταδισμού, διατηρούσαν κυρίως οι λειτουργοί της Εκκλησίας. Τα 3 μεγάλα μοναστήρια (Παναγία Σουμελά, Άγιος Γεώργιος Περιστερεώτα, Άγιος Ιωάννης Βαζελώνος) ήταν τα φυτώρια όπου φύτρωνε και βλάσταινε, έστω ασθενικά, η εκπαίδευση των νέων του απαίδευτου, κατά το πλείστον, ποιμνίου τους. Φωτεινές εκλάμψεις, η ίδρυση του Φροντιστηρίου Τραπεζούντος, το 1685, από τον Σεβαστό Κυμινήτη που επέστρεψε στην γενέτειρά του Τραπεζούντα, το 1862, μετά από σπουδές και διδασκαλικό έργο στις Ακαδημίες Βουκουρεστίου και Ιασίου και του Φροντιστηρίου Αργυρούπολης, το 1722, με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Χαλδίας Ιγνατίου Α' του Σκριβα.

Η δειλή αυτή ανάκαμψη, όμως, στην παιδεία και εκπαίδευση στον Πόντο, θα ανακοπεί και πάλι στα τέλη του 18ου με αρχές του 19ου αιώνα, λόγω των Ρωσοτουρκικών πολέμων και των μετακινήσεων των Ελλήνων του Πόντου προς τη Ρωσία.

Τα χρόνια της άνθησης

Περί τα μέσα της τρίτης δεκαετίας του 19ου αιώνα, σηματοδοτείται η απαρχή μίας περιόδου αναγέννησης και συνεχιζόμενης άνθησης της οργανωμένης εκπαίδευσης (αριθμός δασκάλων και μαθητών, επίπεδο παρεχόμενων γνώσεων), η οποία θα διαρκέσει για 90 περίπου χρόνια, μέχρι τα μέσα της δεύτερης δεκαετίας του 20ού αιώνα. Σε αυτή την ακμή παιδείας και εκπαίδευσης, συνετέλεσαν κυρίως:

- Η ίδρυση του Ελληνικού κράτους (1830), υποστήριξη (ασθενής, έναντι άλλων περιοχών εντός της ελληνι-

Ο Αμερικανός δυναμικός ιεραπόστολος Cyrus Hamlin, έθεσε τις βάσεις για την ίδρυση του κολλεγίου «Ανατόλια» στη Μερζιφούντα

κής επικράτειας), όχι οικονομική, αναλυτικό πρόγραμμα, εκπαιδευτικές μέθοδοι, βαθμίδες εκπαίδευσης, συγγράμματα, γενικές οδηγίες οργάνωσης της εκπαίδευσης

- Το πνεύμα μεταρρυθμίσεων στη νομοθεσία και στη διοίκηση που εισήγαγαν τα διατάγματα Χάτι Σερίφ (1839) και Χάτι Χουμαγιούν (1856), που υποχρεώθηκε να εκδώσει και εφαρμόσει η Υψηλή Πύλη, έπειτα από από Ευρωπαϊκές πιέσεις, που πήραν σάρκα και οστά από τους «Εθνικούς Κανονισμούς» (1861) του Οικουμενικού Πατριαρχείου και δημιούργησαν νέα κατάσταση (πιό φιλελεύθερη) στα εκκλησιαστικά και κοινοτικά πράγματα των υπόδουλων Ελλήνων (και όχι μόνο)

- Η γενναία υποστήριξη της αστικής τάξης, απόρροια της επιτυχούς εμπορικής δραστηριότητας-οικονομικής ανάπτυξης-ισχύος, κυρίως στα αστικά κέντρα (Τραπεζούντα, Αμισός, Κερασούς, Κοτύωρα κλπ.) ενισχύει την παιδεία-σχολική εκπαίδευση (ίδρυση σχολείων, αγορά βιβλίων, χορήγηση υποτροφιών, συμμετοχή στις σχολικές εφορείες)

- Εσωτερική οργάνωση σχολείων, σχολικές επιτροπές, λειτουργία σχολείων, διορίζονταν από τις τοπικές δημογεροντίες, ενδιαφέροντες διασωθέντες «κώδικες δημογεροντίας», όπου καταχωρίζονται η οργάνωση του κάθε σχολείου (πρόσληψη εκπαιδευτικών, επιμέλεια εγκαταστάσεων, χορηγίες, δωρεές, εορτασμοί, δραστηριότητες κλπ.)

- Υποστήριξη συλλόγων και φιλεκπαιδευτικών οργανώσεων και από Ελλάδα («Μικρασιατικός Σύλλογος Ανατολή», στην Αθήνα, «Ελληνικός

* Ομιλία στην Εύξεινο Λέσχη Θεσσαλονίκης (Σάββατο 9 Νοεμβρίου 2019)

Εκπαιδευτικό, διοικητικό προσωπικό και μαθητές μπροστά από το κτίριο του Κολλεγίου «Ανατόλια» στη Μερζιφούντα του Πόντου το έτος 1900

Φιλολογικός Σύλλογος Κων/πόλεως»)

- Υποστήριξη Εκκλησίας, με επικεφαλής τους Μητροπολίτες των 6 Εκκλησιαστικών Επαρχιών. Παράδειγμα ο Μητροπολίτης Χαλδίας Γερβάσιος Σουμελίδης, ο «Άγιος της Παιδείας», όπως τον αποκαλεί ο τ. σχολικός σύμβουλος Φώτιος Κουτσουπιάς (με πλούσιο συγγραφικό έργο για την Παιδεία στον Πόντο), στα 41 χρόνια της ποιμαντορίας του (1864-1905), με έδρα την Αργυρούπολη, υποστήριξε με θέρμη τη σχολική εκπαίδευση της περιοχής.

Στατιστικά στοιχεία της περιόδου ακμής (1830-1915)

- Διαβάθμιση σχολικής εκπαίδευσης
- Κοινοτικά σχολεία (2 ή 4 τάξεις) αλληλοδιδασκτική μέθοδος, μετά το 1880 συνδιδασκτική (αντιστοίχιση τάξεων-δασκάλων)
- Σχολαρχεία (3 τάξεις)

- Αστική Σχολή (4+3 τάξεις), φυτώρια εγγραμμάτων, που στελέχωσαν Εκκλησία-Διοίκηση
- Ημιγυμνάσια (1 έως 3 επιπλέον τάξεις), κατώτερη βαθμίδα της Μέσης Εκπαίδευσης
- Πλήρη Γυμνάσια, ολοκληρωμένη μορφή Μέσης Εκπαίδευσης

Στατιστικά και συγκριτικά στοιχεία

Σε όλη τη γεωγραφική επικράτεια του Πόντου, με πληθυσμό 700.000 κατοίκων Ελληνοχριστιανικής ταυτότητας:

- το 1865, 100 σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης και 15 σχολαρχεία, με κύριο χαρακτηριστικό την επέκταση της εκπαίδευσης στον γυναικείο πληθυσμό (το 1846 ιδρύεται το φημισμένο Παρθεναγωγείο Τραπεζούντας)
- το 1914, 1050 κοινοτικά, σχολαρχεία, αστικά, 9 ημιγυμνάσια, 2 ολοκλ. Γυ-

μνάσια 75.000 μαθητές και 1.250 δασκαλοι και καθηγητές

- Ιεροδιδασκαλείο Πρασάρεως (1909-1914), κοντά στην Κερασούντα
 - Κατώτερες Ιερατικές Σχολές Κάβζας (1910) και Τοκάτης (1914), βραχύβιες
- Υψηλό το επίπεδο παρεχόμενων σπουδών, με εκπαιδευτικούς, σε ισχυρές κωμοπόλεις και τα μεγάλα αστικά κέντρα, αποφοίτους του Φροντιστηρίου Τραπεζούντος, της Μεγάλης του Γένους Σχολής, Των Ζαριφείων Διδασκαλείων ή και της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Ένδειξη του υψηλού επιπέδου το γεγονός ότι από το Φροντιστήριο Τραπεζούντος και το Γυμνάσιο Αμισού δεκτοί οι απόφοιτοι στο Πανεπιστήμιο Αθηνών χωρίς εξετάσεις (υψηλό επίπεδο σπουδών).

Τέλος της περιόδου ακμής

- Με την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, τον Ιούλιο του 1914, που

Εκατοντάδες ορφανά οικογενειών φιλοξενήθηκαν στις εγκαταστάσεις του Κολλεγίου κατά τους διωγμούς των Αρμενίων από τους Τούρκους (φωτό 1918)

έληξε το Νοέμβριο του 1918 και με την ταυτόχρονη εφαρμογή της α' φάσης της γενοκτονίας (1914-1918)

-Εκτυλλίσσεται το γενοκτονικά σχέδιο των Νεοτούρκων (επιτάξεις σχολικών κτιρίων, διωγμοί πληθυσμών, λεηλασίες περιουσιών, περιορισμός ελευθεριών)

- Ολοκληρώθηκε με το τελειωτικό χτύπημα του Μουσταφά Κεμάλ (β' φάση της γενοκτονίας, 1919-1922) Αυτός είναι ο κύκλος που διέγραψε η εκπαίδευση στον Πόντο, ξεκινώντας από το ναδίρ, περί το 1825, φτάνοντας στο ζενίθ της ακμής της, από όπου βίαια υποχώρησε και πάλι στο ναδίρ και έσβησε οριστικά.

Η ίδρυση του «Ανατόλια»

Ας δούμε, λοιπόν, πώς εντάσσεται σε αυτό το εκπαιδευτικό περιβάλλον, η ίδρυση του Κολλεγίου Ανατόλια (ακριβέστερα, «Ανατολικού Κολλεγίου

ου Μερζιφούντος», κατά την αρχική του ονομασία). Θα γυρίσουμε πάλι πίσω το ρολόι του χρόνου.

Γύρω στο 1820, στην ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας, σημειώνεται η πρώτη έλευση Αμερικανών ιεραποστόλων, οι οποίοι, με όπλο το Ευαγγέλιο, και με τις ευλογίες και την υποστήριξη προτεσταντικών κέντρων στην Αμερική, θα επιχειρήσουν να δημιουργήσουν πυρήνες προτεσταντικών κοινοτήτων και, παράλληλα, θύλακες διάχυσης της δυτικής σκέψης και προσομοίωσης του αμερικανικού μοντέλου εκπαίδευσης (οικονομική στήριξη από προτεσταντικά κέντρα της Αμερικής, κριτική και κατηγορίες για προσηλυτισμό, όταν καθυστερούσε η αποστολή οικονομικής ενίσχυσης και περιορίζονταν οι δραστηριότητες, σκωπτικά οι κάτοικοι των αντίστοιχων περιοχών σχολίαζαν, «ετελέθαν τα παράδες, ετε-

λέθεν και η προτεσταντία»).

Μετά από πολλές περιπέτειες και αποτυχημένα εγχειρήματα, επειδή ελάχιστα εγνώριζαν για το περίπλοκο διοικητικό σύστημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και για τις σχέσεις των μειονοτήτων με την Υψηλή Πύλη, κατάφεραν να δημιουργήσουν έναν ικανό αριθμό εκκλησιών και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Ένα τέτοιο, το οποίο κατά κάποιον τρόπο υπήρξε ο προάγγελος της δημιουργίας του Κολλεγίου Ανατόλια, ήταν η Θεολογική Σχολή (Ιεροδιδασκαλείο) και το Γυμνάσιο του Μπεμπέκ, που ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1840, σε ένα προάστιο της Κων/πολης, με πρωτεργάτη και Διευθυντή έναν δυναμικό ιεραπόστολο, τον Cygus Hamlin. Προκειμένου οι μαθητές να ανταποκρίνονται στην υποχρέωση καταβολής διδάκτρων, επινόησε τη δημιουργία δύο επιχειρήσεων, εντός του

Σχολείου, στις οποίες εργάζονταν οι ίδιοι οι μαθητές, σε ώρες εκτός του εκπαιδευτικού προγράμματος. Με την έναρξη του πολέμου της Κριμαίας (Οκτώβριος 1853), έχτισε έναν φούρνο, για να προμηθεύει τα αγγλικά στρατεύματα, που διερχόμενα στρατοπέδευαν στην περιοχή, με ψωμί και ένα πλυντήριο ρούχων, για να πλένουν τις στολές τους. Στα δυόμισι περίπου χρόνια, που διήρκεσε ο πόλεμος (έληξε τον Φεβρουάριο του 1856), ο Hamlin είχε συγκεντρώσει χρήματα, ικανά για να χτίσει 13 εκκλησίες στη γύρω περιοχή.

Η πολυπραγμοσύνη, όπως, του Hamlin και η εκτροπή του Σχολείου από τον καθαρά θρησκευτικό του χαρακτήρα, οδήγησε σε ρήξη τις σχέσεις του με το εποπτεύον σωματείο που έδρευε στη Βοστώνη, το Αμερικανικό Συμβούλιο Επιτρόπων (από το 1810). Ο Hamlin, όμως, δεν πτοήθηκε και με τη γενναία οικονομική υποστήριξη του Christopher Robert, ίδρυσε το 1863, ένα νέο χριστιανικό, αλλά όχι θεολογικό σχολείο, το Robert College, την γνωστή έως σήμερα Ροβέρτειο Σχολή της Κωνσταντινούπολης.

Ωστόσο, η Κωνσταντινούπολη αποδείχθηκε απρόσφορος τόπος για τις προσπάθειες των ιεραποστόλων, αφού εκεί είχαν την έδρα τους το Πατριαρχείο και οι αναγνωρισμένες Εκκλησίες, η Αρμενική και η Καθολική και οι οθωμανικές αρχές δεν επιθυμούσαν αναταραχές στον χριστιανικό πληθυσμό. Έτσι, οι επιλογές των ιεραποστόλων κατευθύνθηκαν προς την Ανατολική Μικρά Ασία, με τις μεγάλες επαρχίες και τις πολυπληθείς μειονότητες, που ήταν εγκατεστημένες σε κεφαλχώρια και κωμοπόλεις, και σαφώς ήταν πιό δεκτικές και επιρρεπείς στον προτεσταντικό προσηλυτισμό.

Σε αυτές τις στοχευμένες μετακινήσεις και τη μετατόπιση του κέντρου ενδιαφέροντος των ιεραποστόλων, εντάσσεται και η εγκατάσταση στη Μερζιφούντα (πόλη 30.000 κατοίκων, σε 1.000 μ. υψόμετρο, στην ενδοχώρα, στους πρόποδες των Ποντικών Ορέων), το 1863, ενός ολιγοπρόσωπου ιεραποστολικού σταθμού, μετά την παύση λειτουργίας της Θεολογικής

ιδρύεται το 1886 το Αμερικανικό Κολέγιο στη Μερζιφούντα με οικονομική στήριξη από τη Βοστώνη και, εν μέρει, από την τοπική Αρμενική Κοινότητα, υπό την εποπτεία του «American Board of Commissioners for Foreign Missions» και με πρώτο Πρόεδρο, τον Charles Tracy («Διευθυντής», 1886-1912) και Αντιπρόεδρο-«Υποδιευθυντή»-μετέπειτα Πρόε-

Η Βιβλιοθήκη του Κολλεγίου «Ανατόλια» στη Μερζιφούντα του Πόντου (αρχές 1910)

Σχολής του Μπεμπέκ. Με βάση την Αρμενική Κοινότητα και μαθητικό δυναμικό κυρίως από αυτή τη δεξαμενή, οι Αμερικανοί ιεραπόστολοι ίδρυσαν τρία σχολεία δημοτικής εκπαίδευσης και ένα σχολείο θηλέων, από τα ελάχιστα σχολεία για γυναικείο πληθυσμό που λειτουργούσαν τότε στη γεωγραφική επικράτεια του Πόντου.

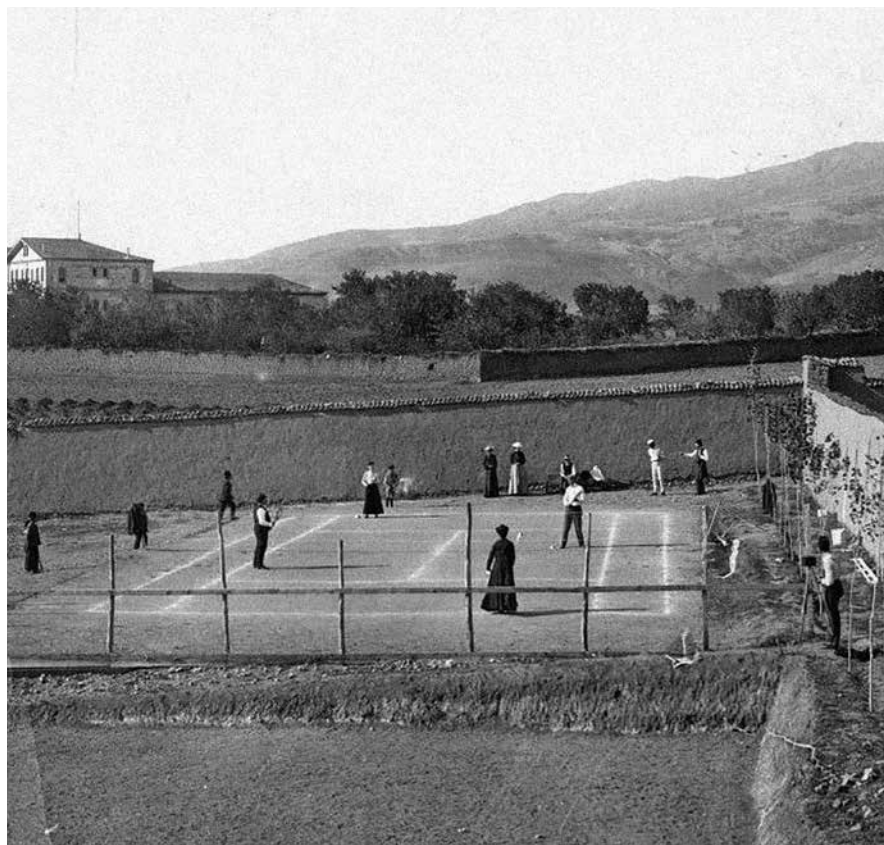
Σε αυτό το εκπαιδευτικό περιβάλλον,

δρο, 1912-1921) τον George White).

- 1886: Επίσημη ίδρυση «Ανατόλια», στο Ιεροδιδασκαλείο Μερζιφούντας, ζήτημα νομιμότητας - αμερικανική διπλωματία. Πρώτος Πρόεδρος (Διευθυντής) ο Charles Tracy (1886-1912). Πλειοψηφία Αρμενίων μαθητών, όμως ήδη από το 1890 το 1/3 Έλληνες, μετά από Ελλάδα, παράλια Μαύρης Θάλασσας, Ρωσία, Γεωργία,

Βαλκανικές χώρες.

Αμερικανικό μοντέλο εκπαίδευσης, 4 συν 3 έτη σπουδών (προπαρασκευαστικό τμήμα, μετά τα τρία χρόνια των «κολλεγιακών» σπουδών). Κυρίως ανθρωπιστικές σπουδές, γλώσσες, λογοτεχνία, θρησκευολογία, αλλά και Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία, Ιστορία, Νομικές και Εμπορικές σπουδές, Αγγλικά η κύρια γλώσσα διδασκαλίας

Σπουδαστές του Κολλεγίου «Ανατόλια» αθλούνται σε αθλητικούς χώρους (έτος 1911)

ας, διδάσκονταν όμως και η μητρική γλώσσα των σπουδαστών (γλώσσες αγγλική, τουρκική, ελληνική, αρμενική, γαλλική (κάθε εθνοτική ομάδα μελετούσε τη δική της γλώσσα).

Ας παρακολουθήσουμε την πορεία του Ανατόλια με κάποιους χρονολογικούς σταθμούς:

- 1893: Ιδρύεται το Παρθεναγωγείο

- 1894: Αποστέλλεται το καταστατικό από τη Μασαχουσέτη, ρητά ανεξάρτητα θρησκείας

- 1895: Διωγμοί Αρμενίων, αφαιμάξη δυναμικού από Αρμένιους μαθητές

- Μεσοδιάστημα ηρεμίας, ανάπτυξης

- 1908: Το κίνημα των Νεοτούρκων (1908) δεν φάνηκε στην αρχή να επηρεάζει αρνητικά τη ζωή των Ελλήνων στη Μερζιφούντα. Το αντίθετο, οι

επικεφαλής του κινήματος «Ενότητα και Πρόοδος» Εμβέρ Πασά και Νιαζί Πασά διαβεβαίωναν τον πληθυσμό ότι εγκαινιάζεται πλέον μιά νέα εποχή, με χαρακτηριστικά τη δημοκρατία, την ισονομία, την ελεύθερη έκφραση και την ειρηνική συνύπαρξη των πληθυσμών με τις διαφορετικές εθνικότητες και θρησκείες.

- 1909: Ιδρύεται ο «Ελληνικός Σύλλο-

γος Πόντος»

- 1912: Πράγματι, θυμίζοντας τη νηνεμία πριν την καταστροφική θύελλα, η πορεία του Ανατόλια είναι ανοδική, σε όλα τα επίπεδα. Ο αριθμός των μαθητών αυξάνει

- 1913-14: Κορύφωση ακμής, 425 μαθητές, 33 καθηγητές, Πρόεδρος George White. Μαθητές 200 Έλληνες, 160 Αρμένιοι, 40 Ρώσοι και 25 Τούρκοι. Καθηγητές 11 Αμερικανοί, 11 Αρμένιοι, 9 Έλληνες, 1 Ρώσος, 1 Ελβετός

- 1914-15: Δεύτερο κύμα διωγμών Αρμενίων (10 Αυγούστου του 1915, όλοι οι Αρμένιοι καθηγητές, μαθητές και μέλη του προσωπικού, μαζί με 15.000 Αρμένιους της Μερζιφούντας και των γύρω κωμοπόλεων, εκτοπίζονται και καθ'οδόν σφαγιάζονται). Μεταξύ των θυμάτων, ο καθηγητής Τουρκικής γλώσσας Καραμπέτ Κοτζαγιάν. Όμως, δεν άργησε να εκδηλωθεί το σκοτεινό σχέδιο ολοκληρωτικού αφανισμού του χριστιανικού και του Ελληνικού στοιχείου από την ευρύτερη περιοχή του Πόντου. Οι διωγμοί των Αρμενίων (1914-1915) με το 1,5 περίπου εκατομμύριο θύματα, αποτελούσαν το προανάκρουσμα για την παρόμοια τύχη και των Ελλήνων.

- 1915: Σεπτέμβριος, το Κολλέγιο, αν και αποδεκατισμένο, απορφανισμένο από το πολυπληθές Αρμενικό στοιχείο, συνεχίζει με αυτοσχέδιο πρόγραμμα, οι εκπαιδευτικοί στρατολογημένοι στα τάγματα εργασίας, 65 σπουδαστές (50 Έλληνες, 8 Τούρκοι, 7 Ρώσοι).

- 1916: εξαπολύεται η πρώτη μεγάλη οργανωμένη επίθεση των Νεοτούρκων στο Ελληνικό στοιχείο (θανατώσεις, εξορίες, καταναγκαστικά έργα στα «τάγματα εργασίας», δημεύσεις περιουσιών κλπ.). Το Κολλέγιο Ανατόλια αναστέλλει τη λειτουργία του. Τον Μάιο (1916) κλείνει για 1η φορά, εγκαθ. Τουρκ. στρατεύματα (νοσο-

κομείο ασθενών στρατιωτών, 4000 κλινών). Οι μαθητές στα σπίτια τους, το Αμερικανικό προσωπικό στην Κωνσταντινούπολη.

- 1919: Το Σχολείο επαναλειτουργεί το 1919 με 175 μαθητές, οπότε επαναδραστηριοποιείται. Επανακατασκευές κτηρίων από πολεμικές καταστροφές και κακή χρήση των «επιταγμένων». Επαναλειτουργεί το Προπαρασκευαστικό Τμήμα, 175 μαθητές.

Βοήθεια οργάνωσης Near East Relief (Περίθαψη Εγγύς Ανατολής), ιδρύθηκε στις ΗΠΑ το 1919, αρχικά ήταν τμήμα του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού, στο διάστημα 1919-1930 ίδρυσε πολλά ορφανοτροφεία όπου φιλοξενήθηκαν 115.000 παιδιά Ελλήνων, Αρμενίων και Ρώσων.

- 1920: Αναθάρρηση, 218 μαθητές & 220 Παρθεναγωγείο, 40 κτήρια, Νηπιαγωγείο, Σχολή Κωφών, Νοσοκομείο, Ορφανοτροφείο (2.000 ορφανά), 2 Γυμνάσια, Ιεροδιδασκαλείο, Εργαστήρια, Μουσείο, Κτήριο Μουσικής, επαναλειτουργεί το Κολlegιακό πρόγραμμα.

Όμως, υπό τον Κεμάλ (αποβ. Σαμψούντα, Μάιος 1919) έχει ήδη αρχίσει το δεύτερο κύμα διώξεων, πολύ πιο βίαιο και απάνθρωπο από το πρώτο. Ο Τοπάλ Οσμάν με τους Τσέτες του αφανίζουν οτιδήποτε Ελληνικό στην ευρύτερη περιοχή του Πόντου.

- 1921: στις 12 Φεβρουαρίου εισβολή Κεμαλιστών, Τζεμίλ Τζαχίντ, προσχήματα «Πόντος», χάρτες, βιβλία κλασικών αρχαίων συγγραφέων, φωτογραφίες ομάδας με γαλάζιες-άσπρες φανέλες. Ερευνώντας τα κτήρια, εντοπίζουν στα γραφεία της Διοίκησης του Συλλόγου υλικό (χάρτες, βιβλία, φωτογραφίες) που τους προσφέρει το πρόσχημα να απευθύνουν κατηγορίες στα στελέχη της Διοίκησης του Συλλόγου πως δήθεν

ενεργούν συνωμοτικά, ότι ο Σύλλογος είναι «επαναστατικός» και ότι ο Πρόεδρος White ενθαρρύνει και υποθάλλει αποσχιστικές προθέσεις των Ελλήνων.

- 18 Μαρτίου 1921: Το Σχολείο κλείνει, αυτή τη φορά οριστικά. Μαζί του, φυσικά, κλείνει οριστικά και ο σύλλογος «Πόντος». Επιφανή στελέχη του Συλλόγου, οι καθηγητές Θεοχα-

Βιβλίο Ευθύμιου Κουζινού «23 χρόνια στη Μικρά Ασία 1899-1922»

Οι τελευταίες ημέρες του Κολλεγίου Ανατόλια, στη Μερζιφούντα, περιγράφονται με συγκλονιστικό τρόπο, στο βιβλίο του Ευθύμιου Κουζινού, που εκδόθηκε το 1962 στην Αμερική. Λίγα λόγια για τον Ευθύμιο Κουζινό. Γεννήθηκε στο Αλατσάμ (Λεοντόπο-

Στιγμιότυπο από τη Χορωδία και Μαντολινάτα του «Ελληνικού Συλλόγου Πόντος» (1910-1911)

ρίδης (Πρόεδρος) και Ευσταθιάδης, οι μαθητές Συμεών Ανανιάδης (Ταμίας) και αδελφοί Παυλίδη, οδηγούνται στα (κατ' επίφαση) «δικαστήρια ανεξαρτησίας» και, μετά από βασανιστήρια 4 μηνών, απαγχονίζονται στην πλατεία της Αμάσειας, μαζί με άλλους επιφανείς Έλληνες (Μητροπολίτες, επιστήμονες, εμπόρους, τραπεζίτες, εκδότες εφημερίδων), στις 21 Ιουνίου 1921.

λη), δυτικά της Σαμψούντας, μαθητής από 1913 μέχρι 1921, έζησε την εισβολή των Κεμαλιστών, φίλος του Συμεών Ανανιάδη, 515 ημέρες κρυμμένος στο υπόγειο του νοσοκομείου, έγραψε το βιβλίο το 1962.

- 1922: Λειτουργεί πλέον Ορφανοτροφείο (Διευθυντής Compton από το Σικάγο). Οργανώνεται στη Βοστόνη το Συμβούλιο των Εφόρων.

- 1923: 24 Ιουλίου, Συνθήκη Λωζάνης, ανταλλαγή πληθυσμών, οριστικό τέρμα της επίσημης παρουσίας του ελληνοχριστιανικού στοιχείου στον Πόντο και τη Μικρά Ασία. 2.425 απόφοιτοι (1886-1921)

- 1924: Μεταφορά στη Θεσσαλονίκη, White-Βενιζέλος, Αθανάσιος Αγκίδης, απόφοιτος, διπλωμάτης,

Έδρα Θεσσαλονίκη (1924-περιοχή, ενοικ. Χαριλάου/καζίνο, με 13 μαθητές που, την επόμενη χρονιά, έγιναν 157. 1934 - νέες ιδιότητες εγκαταστάσεις), πολλοί πρόσφυγες στη Μακεδονία, σχέσεις White με οικογένειες, Επιλογή Βενιζέλου για πολιτική σταθεροποίηση στη Θεσσαλονίκη-Μακεδονία, πολιτικό-εθνικό ανάχωμα στη βαλκανική ενδοχώρα, θωράκιση της

Στιγμιότυπο από το Αθλητικό Τμήμα του «Ελληνικού Συλλόγου Πόντος» (1906-1908)

πρέσβης, εκπρόσωπος το 1947 στην ίδρυση του ΟΗΕ.

- Πολιτική αστάθεια στην Ελλάδα, (6 Πρωθυπουργοί εντός 1924): Στυλιανός Γονατάς (Ιαν. 1924), Ελευθ. Βενιζέλος (Φεβρ. 1924), Γεώργ. Καφαντάρης (Μάρτιος 1924), Αλεξ. Παπαναστασίου (Μάρτ.-Ιούλ. 1924), Θεμ. Σοφούλης (Ιούλ.-Οκτ. 1924), Ανδρ. Μιχαλακόπουλος (Οκτ.1924-Ιούν. 1925).

Θεσσαλονίκης με θεσμούς-πυλώνες (ίδρυση ΔΕΘ, ΑΠΘ, το 1926) για την ανάπτυξή της και για τη δημιουργία ισχυρής πόλης-αναχώματος.

Ο «Ελληνικός Σύλλογος Πόντος» (1909-1921)

Ο «Ελληνικός Σύλλογος Πόντος» ιδρύθηκε το 1909. Όπως αναφέρεται στο άρθρο 1 του καταστατικού

του, που εγκρίθηκε και τέθηκε σε εφαρμογή στις 21 Ιανουαρίου 1909, «ιδρύεται σύλλογος υπό την επωνυμία «Ελληνικός Σύλλογος Πόντος», δια της ενώσεως των εν τω Ανατολικώ Κολλεγίω Μερζιφούντος δύο συλλόγων των Ελλήνων μαθητών: του αθλητικού συλλόγου «Πόντος» και της «Φιλεκπαιδευτικής Λέσχης» μετά του μουσικού παραρτήματός της «Ορφεύς». Στο άρθρο 2 του καταστατικού προσδιορίζεται ο σκοπός του νέου Συλλόγου: «Σκοπός του Συλλόγου είναι η, εν αδελφική συνενώσει όλων των εν τη σχολή ταύτη Ελλήνων σπουδαστών, α) διανοητική, β) σωματική και γ) καλαισθητική των μελών αυτού ανάπτυξις».

(64 άρθρα του καταστατικού, για τη λειτουργία του δ.σ., 2 συνεχείς θητείες, αναπλήρωση Προέδρου όταν αγορεύει..., άρθρο 32 «λαλουμένη γλώσσα η ελληνική», άρθρο 58 «...κέκτηται σφραγίδα...», μπάλα-κουκουβάγια, λύρα, αθλητισμός, πνεύμα-μουσική παιδεία, άρθρο 56 «έκδοση μηνιαίου περιοδικού»

Ο «βίος» του Ανατόλια στη Μερζιφούντα αριθμεί 36 χρόνια, από την ίδρυσή του το 1886, μέχρι το βίαιο κλείσιμό του το 1921. Ο βίος του συλλόγου «Πόντος» έχει τη μισή ακριβώς διάρκεια, αν προσμετρήσουμε και τα 6 χρόνια ζωής των δύο πρόδρομων Συλλόγων («Πόντος» και «Ορφεύς»), από το 1903 μέχρι το 1921.

Ο κύκλος των μελών και των δραστηριοτήτων του συλλόγου αποτελεί υποσύνολο του αντίστοιχου κύκλου του Σχολείου, αφού μέλη του συλλόγου «Πόντος» ήσαν αποκλειστικά μαθητές, καθηγητές και μέλη του προσωπικού του Ανατόλια, τα γραφεία και οι αίθουσες του συλλόγου ήσαν εντός των εγκαταστάσεων του σχολικού συγκροτήματος και οι δρα-

στηριότητές του οργανώνονταν από μέλη του συλλόγου και απευθύνονταν στην «οικογένεια» του Ανατόλια.

Έτσι, αυτονόητα, η ζωή του συλλόγου «Πόντος» παρακολουθεί τη ζωή του Ανατόλια, την επηρεάζει άμεσα, αλλά και επηρεάζεται το ίδιο από αυτήν. Η κοινή τους πορεία, ασφαλώς, επηρεάζεται και από το γενικότερο κλίμα που επικρατεί στην περιοχή, τις σχέσεις μεταξύ των πληθυσμών, τις πολεμικές εχθροπραξίες στον ευρύτερο γεωγραφικό χώρο, την εσωτερική «εντροπία» στην οθωμανική επικράτεια, τη ρευστότητα στις σχέσεις μεταξύ των γειτονικών κρατών και τις ανακατατάξεις που προκαλούν οι διεκδικήσεις και τα συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων της εποχής.

Οι ποικίλες δραστηριότητες (εκπαιδευτικές, επιστημονικές, πολιτιστικές, κοινωνικές, αθλητικές κ.α.) του συλλόγου «Πόντος» αποτυπώνονται στο μηνιαίο 16σέλιδο περιοδικό με τίτλο «Πόντος» που εκδίδει ο σύλλογος, όπου μέλη του συλλόγου, καθηγητές και μαθητές, αποτελούν την ομάδα των συντακτών, των αρθρογράφων και των επιμελητών της έκδοσης, η οποία γίνεται αποκλειστικά στην Ελληνική γλώσσα.

Εκδόθηκαν συνολικά 36 (47 με τα διπλά-τριπλά) τεύχη, το πρώτο τον Μάρτιο του 1910 και το τελευταίο τον Ιούνιο του 1914, οπότε αναστάλη η έκδοση λόγω των πολεμικών αναταραχών (Βαλκανικοί πόλεμοι, Α' παγκόσμιος πόλεμος) και της ολοένα οξυνόμενης έντασης μεταξύ των πληθυσμών και των διωγμών που είχαν εξαπολύσει και σταδιακά κλιμάκωναν οι Νεότουρκοι.

Πληροφορίες για το περιοδικό «Πόντος»

- Τυπώνονταν στο τυπογραφείο των

Τα ερείπια του κυρίου του Κολλεγίου σήμερα στην πόλη Merzifon στην επαρχία Αμάσιας της Τουρκίας

Αρμενίων Νέρσο και Σιραπιάν

- Τιμή φύλλου «γρόσια δύο», ετήσια συνδρομή εν Τουρκία «γρόσια 20», «εξωτερικού» φράγκα 5

- Υπεύθυνος Ιωάννης Στατηρόπουλος, χημικός (μετέπειτα σε μεγάλο εργοστάσιο, στη Νέα Υόρκη)

- Συντακτική Επιτροπή, καθηγητές Δημήτριος Θεοχαρίδης (αρχισυντάκτης), Καλλισθένης Χουρμουζιάδης, Λεωνίδας Καζελόγλου

- Συχνοί αρθρογράφοι, καθηγητές, οι Μητρόπουλος, Γρηγοριάδης, Μιμόπουλος, Σειρηνίδης, Δημητράκόπουλος, Ξενίδης, Τερζόπουλος, Ευσταθιάδης, αλλά και απόφοιτοι, Κυπριανίδης, Αγνίδης κ.α.

- Ύλη: πρωτοσέλιδο άρθρο Προέδρου (συνήθως), επιστημονικά, εκπαιδευτικά, παιδαγωγικά, ιστορικά, καλλιτεχνικά, διηγήματα (σε συνέχειες), ποιήματα καθηγητών-μαθητών, μόνιμες στήλες και «Η επιθεώρησης του μη-

νός», με δύο ενότητες, «Από τον έξω κόσμο», με ειδήσεις από το εξωτερικό (ναυάγιο «Τιτανικού» (15 Απριλίου 1912, από Σαουθάμπτον προς Νέα Υόρκη, παρθενικό ταξίδι, πρόσκρουση σε παγόβουνο, 1.500 νεκροί), επιστολή Τολστόι και β) «Από τον κύκλον μας», με αναφορά στην εσωτερική ζωή του Σχολείου και του Συλλόγου (εκδηλώσεις, διαλέξεις, αθλητικοί αγώνες, ρητορικοί αγώνες, bazaar, θεατρικές και μουσικές παραστάσεις, νέα από τις δραστηριότητες καθηγητών-μαθητών-αποφοίτων κλπ.). Ακόμη, και διαφημίσεις (π.χ. ραφείο).

- Επίκαιρα θέματα, στον Πόντο και στην Ελλάδα, π.χ. σε πολλά συνεχή τεύχη παρατίθενται απόψεις και περιγράφονται οι εξελίξεις για το «Γλωσσικό ζήτημα», που ταλανίζει την Ελληνική πολιτική, πνευματική και εκπαιδευτική ζωή. Είχαν ήδη προηγηθεί τα «Ευαγγελικά» (Νοέ. 1901, 8 νεκροί, 70 τραυματίες, παραι-

Το κτίριο του Κολλεγίου σήμερα στη Θεσσαλονίκη (περιοχή Ινυλαίας)

τήσεις κυβέρνησης Γεωργίου Θεοτόκη, Αρχιεπισκόπου Αθηνών Προκοπίου και Αρχηγού Αστυνομίας) και τα «Ορεστικά» (Νοέ. 1903, 1 νεκρός και δεκάδες τραυματίες). Δύο τόμοι, με επιμέλεια του φιλόλογου Γιάννη Αδαμίδη. Τα πρωτότυπα υπάρχουν στη βιβλιοθήκη του ΑΠΘ, έχουν όλα ψηφιοποιηθεί και είναι ελεύθερη η πρόσβαση σε κάθε ενδιαφερόμενο.

«Ανατόλια» - Σύλλογος «Πόντος», Παράλληλοι Βίοι

Αυτοί είναι οι βίοι, του Κολλεγίου Ανατόλια και του Συλλόγου «Πόντος». Βίοι παράλληλοι, με την ίδια τραγική κατάληξη. Ακμή, άνθηση, ομαλή ζωή, αλλά και συρρίκνωση, αναστολή λειτουργίας, κλίμα φοβίας και ανασφάλειας χαρακτηρίζουν τις διάφορες περιόδους της παράλληλης ζωής του Σχολείου και του Συλλόγου.

Ένα Σχολείο που επί 35 χρόνια προσέφερε εξαιρετική εκπαίδευση και

παιδεία και ένας σύλλογος δραστήριος που σκοπό είχε αποκλειστικά αυτόν που περιγράφεται στο άρθρο 2 του καταστατικού του, χωρίς ποτέ να απεμπολήσει την Ελληνική καταγωγή των μελών του, όπως πολύ εναργώς πιστοποιείται στην ομιλία του τελειοφοίτου Γρηγορίου Σκράμη, στην τελετή αποφοίτησης (commencement) του 1915:

«Ημείς, οι ενταύθα Έλληνες μαθηταί, προσδράμοντας εις σχολήν ξένην, δεν σημαίνει, καθώς δυστυχώς πολλοί νομίζουν, ότι λησμονήσαμεν την εκπλήρωσιν καθηκόντων Έλλησι μαθηταίς επιβαλλομένων, δεν σημαίνει ότι προσηλυτίσθημεν είτε εξεφυλλίσθημεν. Παραμένομεν μετ' ακραδάντων πεποιθήσεων εις τα πατροπαράδοτα. Είμεθα ό,τι και πας ομόφυλος ώφειλε να είναι, οίον ορθόδοξοι, εν όσω εξακολουθούμεν να είμεθα πιστά της ορθοδοξίας τέκνα, Έλληνες εν όσω είμεθα και θα είμεθα ένθερμοι υποστηρικταί και ζηλωταί της γλώσσης μας».

Επίλογος

Προσπάθησα να περιγράψω τον κύκλο της ζωής του Κολλεγίου Ανατόλια στη Μερζιφούντα και, μαζί, τον ομόκεντρο, αλλά με μικρότερη χρονική ακτίνα, κύκλο ζωής του Συλλόγου «Πόντος», σε επικεφαλίδες, που συγκεφαλαιώνουν 36 χρόνια προσφοράς στην παιδεία και στην εκπαίδευση των Ελλήνων, κυρίως, του Πόντου. Σε λίγα χρόνια συμπληρώνεται ένας αιώνας παρουσίας του Κολλεγίου Ανατόλια στη Θεσσαλονίκη.

Το Σχολείο που γεννήθηκε στη Μερζιφούντα και έκλεισε 36 χρόνια ταραχώδους ζωής στον Πόντο, συνέχισε τη ζωή του στην προσφυγομάνα Θεσσαλονίκη και επιβίωσε πολέμων, κρίσεων (πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών) και κλυδωνισμών στην παιδεία, γιατί ήταν πάντοτε αφοσιωμένο στην προσφορά εκπαίδευσης και γιατί, συγχρόνως, διέθετε ανθρώπους επίσης αφοσιωμένους στην υπηρεσία της Ελληνικής παιδείας.

Η πορεία του είναι μια πορεία συνεπής στις ανθρωπιστικές αξίες και αρχές της κοινωνικής προσφοράς και της φιλαλληλίας και προσηλωμένη στην παροχή γνώσεων στους νέους, στην καλλιέργεια των δεξιοτήτων τους και στη σφυρηλάτηση χαρακτήρων έτοιμων να βελτιώσουν τις συνθήκες της κοινωνίας, όταν θα κληθούν οι ίδιοι να τις διαμορφώσουν. Γνωρίζοντας καλά την ιστορία, τις παραδόσεις και την ευλαβική προσήλωση στη διατήρησή τους, είμαι βέβαιος πως, στη συμπλήρωση του πρώτου αιώνα ζωής του στην Ελλάδα, ο χρόνος θα συναντήσει το Κολλέγιο Ανατόλια, στην κορυφή των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της χώρας, να πρωτοπορεί στην ενθάρρυνση της έφεσης των νέων για τα γράμματα και στην ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρισμάτων τους. ■

ΔΙΗΓΗΜΑ

«ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ»

της Ρένας Κύρκα

Κάθονταν κρυμμένες πίσω από το μικρό καφασωτό άνοιγμα, που έβλεπε από ψηλά στην κάμαρη, αυτήν που φύλαγαν άθιχτη να δέχονται μουσαφिरαίους. Μια στενή, σχεδόν κατακόρυφη σκαλίτσα πίσω από τον μέσα τοίχο, οδήγαγε στο μισοσκότεινο μικρό δωμάτιο από όπου μπορούσε κανείς, αθέατος, να βλέπει όσα γινόντουσαν στον οντά από κάτω.

Η Μαριγούλα κράταγε σφιχτά το χέρι της μικρότερης αδελφής της, της Καλλιόπης. Κρίσιμη η στιγμή γεμάτη αγωνία, αυτή που θα όριζε ολάκερη τη ζωή της. Κόντευε σχεδόν τα εικοσιπέντε η Μαριγούλα και είχε ήδη απορρίψει μπόλικά συνοικέσια. Έβλεπε από το καφασωτό, άλλοτε τους υποψήφιους που έμπαιναν στην κάμαρη συνοδευμένοι από τους γονιούς τους και άλλοτε άκουγε τις προξενήτρες, με τη στριγκιά όπως της φαινόταν φωνή, να απαριθμούν για χάρη εκείνων που τις έστελναν τα όσα πρόσφεραν και ό,τι ζητούσαν.

Τα έβλεπε και τα άκουγε όλα κρυφά και ευθύς αρνιόταν, καθώς ατίθαση είχε ψυχή που αντιστεκόταν, γιατί δεν ήθελε να ορίζουν αντί γι' αυτήν, οι άλλοι. Έβγαине με τρόπο η Αννούδα, η μάνα της, από τον οντά αφήνοντας τους επισκέπτες μόνους, τάχα να φέρει τα κεράσματα μα στην ουσία να τη ρωτήσει, άμα και εκείνη συμφωνεί να δώσουνε τα χέρια. Εκείνη πλημμυρισμένη πείσμα αντιστεκόταν κι η μάνα τότε, πικρό σερβίριζε στους ξένους καφέ, δείγμα

ότι χαλούσε το συνοικέσιο.

Μα τώρα το είχε πάρει απόφαση η Μαριγούλα πως θα δεχόταν το τελευταίο προξενιό- είχε ακούσει καλά για εκείνον λόγια, πως ήτανε πολυταξιδεμένος και μόλις είχε γυρίσει από την Τεργέστη- αγρίεψε κι ο κύρης της, ο Δημητρός, με τα καμώματά της κι άλλο περιθώριο πια δεν είχε. Πιότερο όμως το πείσμα της θυσίαζε για χάρη της Καλλιόπης, που όπως ήτανε μικρότερη και άβουλη, θα έμενε κι αυτή στο ράφι καθώς να ξεστρατίσει την τρανήτερη, ούτε θα τόλμαγε, μα ούτε επιτρεπόταν.

**...πλημμυρισμένη πείσμα
αντιστεκόταν κι η μάνα τότε,
πικρό σερβίριζε στους ξένους
καφέ, δείγμα ότι χαλούσε το
συνοικέσιο...**

Πρόσμεναν τώρα οι αδερφές αθέατες, πιασμένες χέρι χέρι να δούνε το γαμπρό να μπαίνει στην κάμαρη και έριχναν συνεχώς από ψηλά το βλέμμα, αν όλα είναι σωστά βαλμένα. Στη θέση τους τα κισμιριά, τα υφαντά και οι μπιμπίλες και η καράφα με το ρακί και το γλυκό του κουταλιού που πάντα, για την ώρα

την καλή, έπρεπε να είναι λαμπερό καρύδι.

Μπήκε ο Γιώργης λεβέντικα και στάθηκε μπροστά από το τζάκι. Κι οι φλόγες, μια της φαινόταν να τον τυλίγουν άκαυτο, μια φως να τον γεμίζουν και η Μαριγούλα ευθύς λιγώθηκε και δίχως άλλη σκέψη, είπε το ναι και σύντομα στεφανωθήκαν.

Πέρασαν λίγα χρόνια ήρεμα, καλά, παντρεύτηκε κι η Καλλιόπη τον Αποστόλη κι όλοι μαζί αρμονικά περνούσαν. Σώγαμπροι ήρθαν οι άντρες, στερνοπαί-

δια μεγάλων φαμελιών ως ήταν, ενώ αυτές μόνες οι δυο, όριζαν μεγάλο σπίτι και μπόλικά χωράφια. Δουλευταράδες κι οι τέσσερις αυγάτιζαν σιγά σιγά τα όσα εκείνοι έφεραν κι όσα οι γυναίκες είχαν.

Σε τρεις ορόφους το σπίτι τους ορθωνόταν, από δυο κάμαρες όριζαν οι νέοι, σε άλλη μια έμεναν οι παλιοί, ο Δημητρός κι η Αννούδα, κι όλοι μαζί στη σάλα την καλή δέχονταν επισκέψεις.

Γεμάτα πάντα τα κελάρια τους, σταφύλια, μούστο και κρασιά, καρύδια, ρόδια, μήλα που άλλα τα εμπορεύονταν κι άλλα για πάρτη τους κρατούσαν. Και με τα φύλλα από τις μουριές που είχανε στους μπαξέδες, μεταξοσκώληκες τάζαν στο μεγάλο ανώι κι ύστερα το μετάξι στον αργαλειό ύφαιναν οι γυναίκες, φτιάχνοντας περίτεχνα μεταξωτά που γίνονταν ανάρπαστα και πέρα από την πόλη. Ήρθανε και τα κουτσούβελα, δυο αγόρια πρώτα έκανε η Μαριγούλα και ένα κορίτσι βυζανιάρικο κρέμονταν ακόμα από τα στήθια της Καλλιόπης, όταν άρχισαν να σιγοβράζουν, σα σε καζάνι ολόκληστο, απρόσμενα, τα γεγονότα.

Στο σπίτι άρχισαν να μπεινοβαίνουν, ένας ένας διάφοροι νοματαίοι. Άλλοι έρχονταν έφιπποι, άλλοι

κρυφά αρματωμένοι, κάποιοι με τις ώρες έμεναν να κουβεντιάζουνε ψιθυριστά και κάποιοι ίσα να φέρουνε ένα κρυφό μαντάτο και τότε ο Γιώργης έφευγε και έκανε μέρες να γυρίσει. Λιγοστά τα λόγια που έλεγαν πάντα οι άνδρες στις γυναίκες, όμως ο Γιώργης από τη σπιρτάδα και την κρυφή αίσθηση που έκρυβε για τα πράγματα η Μαριγούλα, δεν μπόραγε εύκολα να ξεφύγει.

Ήταν και εκείνο το καφασωτό που πρώτα της έδειχνε τους γαμπρούς και τώρα της φανέρωνε αρματωμένους. Είδε κι απόειδε ο Γιώργης που δεν μπορούσε άλλο να την ξεγελά και τότε, όρκο την έβαλε να πάρει στα παιδιά τους, κουβέντα σε κανένα να μην πει, μα κάτι μεγάλο κρυφά ετοιμαζόταν. Μια ιδέα, σα φλόγα απλωνόταν από άκρου σε άκρο στους Έλληνες που και στον ίδιο έκαιγε άσβεστη κι αναστάσιμη μαζί, απ' όταν άκουσε πρώτα να λεν γι'

αυτήν, τότε που βρισκότανε ακόμα στην Τεργέστη.

Και ήταν πολλοί κι εδώ στη Νιάουστα που από την ιδέα της λευτεριάς άρχισαν να κατέχονται κι οι οπλουργοί νυχθημερόν έφτιαχναν τουφέκια κι άλλοι έδιναν χρήματα, άλλοι είδη, και οι πιο ικανοί την ύπαρξή τους ολάκερη πρόσφεραν στον αγώνα. Λίγο που είχε αρχίσει η Μαριγούλα να αγαπάει πιότερο τον άνδρα της, λίγο ο λόγος του που έρρεε παθιασμένος, μα πάνω από όλα, ήταν η περήφανη κι ανυπότακτη φύση της, ίδια με εύφλεκτο φυτίλι, που άναψε και σ' αυτήν τη φλόγα του αγώνα. Κι άρχισε τότε όπως μπορεί κι αυτή να βοηθάει.

Όμως γρήγορα ήρθε στο σπιτικό η ρήξη. Απλωνόταν σαν μια μεγάλη αόρατη ρωγμή, όμοια με αυτήν που σχίζει ένα οικοδόμημα στα δύο, όταν η γη απρόσμενα ταρακουνιέται. Ο Αποστόλης είχε ακούσει κι αυτός για όλα αυτά που ετοιμάζονταν. Άνθρωπος

ήσυχος και δουλευτής σκληρός, αρκούσαν σε όσα η γη του έδινε και σε όσα έριχνε ο ουρανός από τα επάνω. Άκουγε τον Γιώργη από την αρχή να του μιλά, τις ώρες που δουλεύανε μόνοι τους στους μπαξέδες: «Να διώξουμε τον Τούρκο από τον τόπο».

«Δυο όλους κι όλους έχουμε», απάνταγε ο Αποστόλης. «Τον Καδή για να δικάζει τα άδικα και το Βοεβόδα για να εισπράττει τους φόρους. Κανένας άλλος Τούρκος στη Νιάουστα δε μένει, ούτε καβάλα σε άλογο δεν μπαίνει. Τέτοια μας έδωσαν προνόμια για χάρη της σουλτάνας. Κι άρχοντα δικό μας έχουμε, που τον εκλέγουμε εμείς, ανάμεσα στους προκρίτους».

«Γιατί πρέπει να πληρώνουμε εμείς στον τόπο μας, στον Τούρκο φόρο; Ανάγκη είναι να ξεκουμπιστούν αυτοί από τη γη μας, τη γη που οι Έλληνες από πάντα όριζαν. Και ίσως εμείς στη Νιάουστα να έχουμε κάποια προνόμια, όμως οι άλλοι στα μέρη γύρω μας, στενάζουν. Όλοι μαζί θα πρέπει να ξεσηκωθούμε. Ελεύθερα να ζήσουν τα παιδιά μας».

«Αν αγριέψουν από τον ξεσηκωμό οι Τούρκοι, εμείς θα χάσουμε το κεφάλι μας και οι γυναίκες για σκλάβες μαζί με τα παιδιά θα πουληθούνε».

Τέτοιες κουβέντες μεταξύ τους έλεγαν και κανέναν τους δεν άλλαζε γνώμη. Όσπου άρχισαν πια να μη μιλάν και ο θυμός που μέσα τους έβραζε, μεγάλωνε το ρήγμα. Οι γυναίκες πιστές πάντα σε ό,τι οι άνδρες τους όριζαν- αυτό απαιτούσε η θέση τους, μα ταίριαζαν μ' αυτούς και σα χαρακτήρες- άρχισαν και εκείνες μεταξύ τους να μη μιλάν κι οι πόρτες στα δωμάτια να μένουν σφαιλισμένες. Και άλλες ώρες η κάθε μια δούλευε στα μετάξια. Μόνο τα μικρά και οι παλιοί κράταγαν τις σχέσεις ζωντανές μέσα στο σπίτι.

Ήταν Κυριακή της Ορθοδοξίας, λίγο μετά τα μέσα του Φλεβάρη. Μικροί, μεγάλοι, ολάκερη σχεδόν η πόλη, μαζεύτηκαν στον Άι Δημήτρη, απ' όπου οι πρόκριτοι κήρυξαν τον αγώνα. Ο Γιώργης, ανάμεσα στους μπροστάρηδες, έμοιαζε να φλέγεται ολόκληρος στα μάτια της Μαριγούλας, που τον παρατηρούσε αθέατη από τον γυναικωνίτη. Στην άλλη μεριά, η Καλλιόπη τον δικό της άντρα συλλογιόταν που δεν ήξερε ούτε καν πού θα μπορούσε να βρισκόταν. Γιατί όμοια με την αόρατη ρωγμή που δίχασε το σπιτικό τους, μια άλλη μεγαλύτερη σημάδεψε κι ολάκερη την πόλη. Οι προεστοί που αποφάσισαν την κήρυξη του αγώνα, από τα βαρίδια αυτών που αντιπολιτεύονταν την προσπάθεια θέλησαν να απαλλαγούν, γι' αυτό και έκλεισαν κάποιους φυλακή κι άλλους, με το στανιό, τους διώξαν από την πόλη. Ανάμεσα σ' αυτούς και τον Αποστόλη.

Βουβοί τώρα όλοι στην εκκλησιά, άκουγαν με ρίγη που διέτρεχαν το κορμί, από την κορυφή ως τα νύχια, τους λόγους τους πατριωτικούς, το κάλεσμα σ' αγώνα. Κι όταν ο παπάς έβγαλε το λάβαρο από το Ιερό, ένας ενθουσιώδης αλαλαγμός ξεπήδησε από τα στόματα όλων, που δήλωνε απερίφραστα το πάθος τους για τον αγώνα· μέχρις εσχάτων, ορκίστηκαν, πως όλοι μαζί θα πολεμούσαν. Η Μαριγούλα κραύγαζε κι αυτή γεμάτη με ενθουσιασμό μαζί με τις γυναίκες στο γυναικωνίτη, την ώρα που η Καλλιόπη, στην άλλη πλευρά, πάλευε να ισορροπήσει ανάμεσα στον ενθουσιασμό, του κόσμου που την παρέσερνε, και τον ανείπωτο τρόπο που

τη χειραγωγούσε.

Σαν τέλειωσε η μάζωξη τη μέρα εκείνη, ποτάμι ασυγκράτητο ξεχύθηκε το πάθος από τα στήθη, που πήρε παραμάζωμα Καδή και Βοεβόδα και ύστερα τους ξέβρασε στον Άδη.

Ήρθε η Μεγάλη εβδομάδα. Ανόρεχτα ετοίμαζαν οι γυναίκες κουλούρια κι αυγά, ίσα για να εξορκίσουν τον τρόπο του θανάτου. Γιατί, σαν όρνεα καρδοκούσαν οι στρατιές του Αμπού Λουμπούτ, έξω από τα τείχη της πόλης. Η Αννούδα, προσπαθούσε διαρκώς τις κόρες της να συμφιλιώσει. Χωρίς τη σιγουριά που έδινε η παρουσία των ανδρών στο σπίτι, παρά φριγμένες όλες τους από τους ήχους των βολών που έπεφταν διαρκώς μέσα και έξω από τα τείχη, μόνιασαν οι αδελφές και κούρνιασαν κάτω από της μάνας τους τη σκέπη. Κι άνοιξαν πλιότερο τις δικές τους αγκαλιές για να φυλάξουν μέσα τους

τα τρομαγμένα μικρά τους. Από τους άνδρες μόνο ο Δημητρός, μπαινόβγαινε πότε-πότε σπίτι. Ερχόταν λίγο να ρίξει μια ματιά, μα έφευγε γρήγορα να βοηθάει στον αγώνα.

Και σαν το Πάσχα ζύγωσε, αντί να νιώθουν οι άνθρωποι τη χαρά

που κάθε χρόνο τους έφερνε η Ανάσταση, ένιωθαν μέσα τους το τρέμουλο από το φόβο και από τις ομοβροντίες των όπλων. Και από τα δάκρυα που χύνονταν, αλμύριζαν τα λιγοστά αυγά που τσούγκριζαν και τα ακόμα πιο λίγα πιάτα που ήταν στρωμένα στο πασχαλινό τραπέζι.

Δεν πρόλαβε να συμπληρωθεί η εβδομάδα της Διακαινησίμου, είχαν αρχίσει πια οι άνθρωποι να συνηθίζουν τον ήχο από τις βροντές των όπλων, όταν ένα πρωί ξημέρωμα, άλλοι ήχοι πιο φοβεροί άρχισαν να διατρυπούν τα αυτιά τους· μαζί, θαρρείς, τους έскиζαν και σάρκα. Γιατί εκτός από τους ήχους των βολών που ρίχνονταν, φρικιαστικοί ακούγονταν ήχοι από ανθρώπινες κραυγές - ανδρών, που έδιναν στους δρόμους μάχη σώμα με σώμα.

Σαν καταιγίδα που καιροφυλακτεί και ξαφνικά ταχύ-

τατα ξεσπάει σε τόπο, έτσι απλώθηκε κι η φρίκη της άλωσης σ' ολάκερη την πόλη. Σωρός τα πτώματα των μαχητών κείτονταν στους δρόμους και γύρω τους ρυάκια κύλαγε το αίμα. Και μια κραυγή σαν αστραπή μεταφερόταν από στόμα σε στόμα: «Με προδοσία πάτησαν της Νιάουστας το κάστρο».

Σφάλιζαν τις πόρτες τους οι άνθρωποι και κρύβονταν μέσα στα σπίτια. Ο Δημητρός σαν είδε πως τα χρόνια του δεν του επέτρεπαν να πολεμήσει σώμα με σώμα, στο σπίτι του έτρεξε γρήγορα να προστατεύσει τα παιδιά και τις γυναίκες. Δεν πέρασαν ώρες πολλές που κάθονταν, τρέμοντας, κλεισμένοι όλοι μέσα, όταν ακούστηκαν βροντοχτυπήματα στην πόρτα και δυνατές κραυγές που έλεγαν: «Οι Τούρκοι, στον άλλο μαχαλά, στα σπίτια μέσα μπαίνουνε, αρπάζουν ό,τι βρούνε, γυναίκες κάτω βάζουνε και τις βιάζουν, ενώ τους άντρες ξεκοιλιάζουν· τρέξτε όλοι γρήγορα για να σωθείτε».

Ο τρόμος έγινε γρήγορα μέσα τους πανικός, που μια όλους τους παρέλυε και μια με βιάση τους ωθούσε. Έβαλαν στις τσέπες τους λίγα χρυσά, σε έναν τορβά ψωμί και λίγα ξερά σύκα και βγήκαν γρήγορα να βρούνε κι άλλους. Τράβηξαν προς τον Άι-Δημήτρη, που ήταν στο σπίτι τους κοντά, είχε φρουρά και προς τα εκεί πορεύονταν κι άλλοι. Μα σύντομα τους διώξαν κι από εκεί γιατί τους είπαν, πως θα δινόταν μάχη.

Μέσα στο πλήθος που έτρεχε γρήγορα, η Καλλιόπη λίγο που κοντοστάθηκε ασθμαίνοντας, λίγο που σκόνταψε με το μικρό αγκαλιά της, ξοπίσω έμεινε και χάθηκε από τους άλλους. Απελπισμένη κοίταζε γύρω της ανήμπορη να αποφασίσει, ώσπου ένα τσούρμο από νέες γυναίκες -κάποιες είχαν μικρά στην αγκαλιά- την προσπέρασε με βιάση.

«Μην κάθεσαι εκεί», της είπαν, «έλα μαζί μας πάμε προς το ποτάμι· μια έγκυο πιο κάτω την ξεκοίλιασαν να δούνε αν είναι αγόρι ή κορίτσι στην κοιλιά της, κι άλλες πολλοί μαζί τις βιάσανε, μέχρι θανάτου». Τις άκουσε η Καλλιόπη και πανικόβλητη τις πήρε στο κατόπι.

Πέντε έξι Τούρκοι συνόδευσαν τον Αποστόλη που θα τους έδειχνε ένα από τα σπίτια που δεν έπρεπε να πειράξουν. Έμειναν εκείνοι έξω από την πόρτα να φυλάν και αυτός, σαν κύριος, μπήκε μέσα. Έψαξε τις κάμαρες μια, μια με αγωνία και βιάση. Άδειες όλες. Κρύος ιδρώτας τον έλουσε και κάθισε για λίγο στον οντά, εκεί που στις καλές τις μέρες δέχονταν επισκέψεις. Είχε πιστέψει -μάταια- πως θα προλάβαινε να τους σώσει όλους, και την κουνιάδα του και τα δικά της τα παιδιά. Γι' αυτό και υποχώρησε μπροστά στις πιέσεις των Τούρκων, που υποσχέθηκαν σ' αυτόν μαζί και σε εξόριστους άλλους, πως δεν θα πείραζαν ούτε το βιο, ούτε κανέναν από τους δικούς τους, αν δέχονταν να μπου σαν υπερασπιστές στο κάστρο, όμως άφηναν ξεκλειδωτή νύχτα την πόλη.

Ο Γιώργης μαχόταν με όλες του τις δυνάμεις, μαζί με τους οπλαρχηγούς και άλλους οπλισμένους άνδρες, καταφέρνοντας γερά πλήγματα στο Τούρκικο τ' ασκέρι. Όμως συνέχεια ξοπίσω τους ξεφύτρωναν κι άλλοι πολλοί, που τελειωμό δεν είχαν, ενώ αυτοί όλο και λιγοστεύανε. Αποδεκατίζονταν οι ομάδες τους διαρκώς κι ύστερα ανασυντάσσονταν πάλι και συνέχιζαν ξανά να μάχονται, μα και να υποχωρούνε.

Κάποια στιγμή που υπερασπιζόταν μια ομάδα άοπλους- παιδιά, γυναίκες, γέρους- είδε ο Γιώργης ανάμεσα σ' αυτούς και τους δικούς του. Βούρκωσαν τότε τα μάτια του, όμως να τους πλησιάσει δεν μπόραγε ούτε να πάψει να πολεμάει.

Μόνο τους είδε για τελευταία φορά, όταν οι Τούρκοι τους περικύκλωσαν και με φωνές και με βρισιές τους έσπρωχναν να πάρουν την κατηφόρα. Στο κιόσκι τους οδήγαγαν, εκεί όπου είχε κατασκηνώσει ο Αμπού Λουμπούτ και μάζευε γύρω του, όσους απόμειναν ζωντανοί μέσα και γύρω από την πόλη. Δεν είχε νόημα να τρέξει πίσω τους, σαν αστακοί οπλισμένοι, τους φύλαγαν οι Τούρκοι. Έστρεψε τότε ο Γιώργης προς το βουνό, μαζί με άλλους οπλίτες, και όρκο στον Άϊ-Δημήτρη έκαναν- όπου αγώνας Έλληνα ενάντια στον Τούρκο, κι αυτοί μαζί να πολεμάν μέχρι την τελευταία ικμάδα.

Κάτω από τον μεγάλο πλάτανο δίπλα στο ποτάμι, στο κιόσκι που σαν μπαλκόνι στέκεται επάνω από τον κάμπο, μάζεψαν όλον τον αρσενικό πληθυσμό της Νιάουστας, από παιδιά στα δεκαπέντε τους, μέχρι τους άνδρες ως τα εξήντα πέντε. Τα γυναικόπαιδα τα έβαλαν σε άλλη μεριά, ενώ η σκηνή του Αμπού Λουμπούτ είχε στηθεί κοντά στον τεκέ του Ιλαχή, Σεΐχη.

Ο Αποστόλης πλησίασε κρυφά τα γυναικόπαιδα, ντυμένος τούρκος, ψάχνοντας τη γυναίκα του, την Καλλιόπη, και τη μικρή τους κόρη. Βρήκε τη Μαριγούλα με τους δυο της γιους και δίπλα, τη μάνα της την Αννούδα. Τις πρότεινε να τον ακολουθήσουν προς τη μεριά των Τούρκων. Η Μαριγούλα για λίγο μέσα της λύγισε, μα αμέσως θυμήθηκε τον Γιώργη και τον αγώνα, και βλέποντας τον Αποστόλη να φοράει τούρκικη φορεσιά, ένωσε αντράλα στο κεφάλι. Ίσα που πρόλαβε και τον έφτυσε, προτού αρχίσει να ξερνάει. Κι εκείνος έσκυψε το κεφάλι και έφυγε ντροπιασμένος, όχι από το σάλιο της Μαριγούλας, αλλά από τη δικιά του ένοχη ντροπή, που την ένωθε μέσα του να ανεβαίνει σαν θέρμη.

Οι δήμιοι, στέκονταν ατάραχοι κάτω από τα πλατάνια, ζωσμένοι τις χατζάρες. Λέγονταν, πως άλλοι ήταν αθίγγανοι κι άλλοι εβραίοι. Καθένας δήμιος είχε μπροστά του μια ανθρώπινη σειρά κι ένας-ένας πλησίαζαν οι άνδρες. Δίπλα στο δήμιο κάποιος γραφιάς κρατούσε ένα τεφτέρι. Ρώταγαν τον καθένα τους το όνομα, τι ηλικία είχε, αν κάπου έκρυψε χρήματα κι άμα δεχόταν να γίνει εξωμότης. Μόλις αρνιόταν τον γύμνωναν, κι ο δήμιος του έκοβε το κεφάλι.

Ο Δημητρός, ήταν ανάμεσα σ' αυτούς που αποκεφαλίστηκαν εκείνη τη μαύρη μέρα· χίλιοι και ένα τέταρτο ακόμα μιας χιλιάδας. Οι δήμιοι συνέχιζαν ακάθεκτοι, όμως σαν πήραν το κεφάλι του Νίκου του Κοκοβίτη, του ράφτη, το σώμα του ακέφαλο περπάτησε προς τη σκηνή του στρατάρχη κι ύστερα άλλαξε πορεία και αφού πέρασε το αυλάκι, πλησίαζε στη γέφυρα, ώσπου κάποιος τόλμησε ν' αγγίξει το αποτρόπαιο κορμί και

τότε εκείνο έπεσε, ξερό, στο χώμα.

Οι χατζάρες έμειναν μετέωρες, από τον τρόπο που σπάρθηκε σ' όλους τριγύρω. Κι ο στρατάρχης θεωρώντας το σημάδι θεϊκό, διέταξε οι αποκεφαλισμοί, με μιας, να σταματήσουν. Όμως η δίψα του αιμοβόρου θεριού δεν έλεγε ακόμα να κοπάσει και με το νέο ξημέρωμα οι δήμιοι, αντί με το σπαθί, άρχισαν να κρεμάνε τους άντρες στις αγχόνες, ώσπου στο τέλος κόντευαν τις τρεις χιλιάδες, οι δύσμοιροι, οι εκτελεσμένοι όλοι.

Ένα γεράκι επάνω από το Κιόσκι πέταγε και παρακολουθούσε, αμέτοχο, τα γεγονότα. Κι ύστερα προς το ποτάμι ανηφόρισε, εκεί που το νερό ορμητικό και βουερό κι αφρίζοντας, κατακρημνίζεται σε βάραθρο μεγάλο. Μερικές ανθρώπινες σκιές, πιασμένες χέρι χέρι -κάποιες είχαν μικρά στην αγκαλιά- από το χείλος του γκρεμού στο βάραθρο ρίχνονταν κι αμέ-

σως χάνονταν από του κόσμου την όψη. Και το γεράκι, συνέχεια κύκλους γύρω τους έφερνε.

Η Καλλιόπη, το είδε να πετά και ζήλεψε τη λευτεριά του. Και πριν πηδήσει με το μικρό της αγκαλιά ευχήθηκε, την είδηση ότι η απελπισία στο γκρεμό τόσες γυναίκες

έσπρωξε, σ' όλον τον κόσμο το πετούμενο να πάει.

Κι εκείνο συνέχισε να πετά· έβλεπε τις φλόγες και τους καπνούς που σκέπαζαν σιγά-σιγά ολόκληρη την πόλη κι ύστερα άκουγε τα τύμπανα και το θόρυβο από τις βαριές, που γκρέμιζαν ολόγυρα τα τείχη. Έβλεπε, μύριζε, κι άκουγε μα, δεν μπορούσε να νοήσει, πόσο παράξενος ο κόσμος των ανθρώπων είναι.

Ο ήλιος έγερνε προς τη δύση του και οι τελευταίες αχτίδες φώτιζαν πιο έντονα τα τείχη που ορθώνονταν προς τη μεριά της θάλασσας, προστατεύοντας από τους θαλάσσιους εισβολείς την Θεσσαλονίκη. Η ζέστη του καλοκαιριού έμενε ανυποχώρητη παρά το σούρουπο και την πορεία του ήλιου, που άγγιζε απέναντι το Βέρμιο, και η αποφορά της θάλασσας γίνονταν πιο έντονη από την άπνοια, που τα καθήλωνε, ασάλευτα, όλα. Έξω από τα τείχη προς

τη μεριά του λιμανιού πηγαиноέρχονταν έφιπποι, αρματωμένοι Τούρκοι κι ανάμεσά τους προχώρα- γαν τα κάρα, σε μια πορεία αργόσυρτη που σήκω- νε ολόγυρα πυκνά σύννεφα σκόνης. Πραμάτειες κουβαλάγανε, μα πίσω τους έσερναν δύσμοιρες ανθρώπινες υπάρξεις.

Μικρά πλεούμενα άραζαν στην προβλήτα και ένα μεγαλύτερο σκαρί λικνιζόταν σε πιο βαθιά νερά πε- ριμένοντας τη μεταφόρτωση των φορτίων. Ένας εβραίος έμπορος, στεκόταν όρθιος στην άκρη του λιμανιού και σκούπιζε κάθε τόσο τις σταγόνες από ιδρώτα που του χαράκωναν το μέτωπο, ενώ μέτρα- γε προσεκτικά ανθρώπους και δέματα και ύστερα τα συνέκρινε με όσα είχε γραμμένα στο τεφτέρι.

Βαστάζοι φόρτωναν τα εμπορεύματα στις βάρκες· κάποιοι αργόσχολοι παρακολουθούσαν το αλισβε- ρίσι, ενώ άλλοι περίμεναν να βρουν δουλειά, να πάρουν κανένα γρόσι. Η τελευταία βάρκα βρέθηκε πιο βαρυφορτω- μένη από τις προηγούμενες, μα ο καπετάνιος στα ανοιχτά περίμενε ανυπόμονα να σαλπάρει.

Η Μαριγούλα στριμωγμένη ανάμε- σα σε τσουβάλια και κορμιά, έσφιγ- γε στα δυο της μπράτσα, μέσα στη βάρκα, τα παιδιά της. Ένας Θεός ξέρει, πώς είχε καταφέρει να πείσει τον Τούρκο που την πούλησε, να παζαρέψει στον έμπορο μαζί μ' αυτήν και εκείνα. Μόνο η Αννούδα, μεγάλη καθώς ήταν και άρρωστη από τον αβάσταγο της ψυχής της πόνο, δεν έκα- νε για τους εμπόρους. Έμεινε έτσι να σαπίζει στα αζήτητα, σε σκοτεινά υπόγεια, γεμάτα με απόβλητα και αρουραίους.

Ήταν περίπου στα μισά της διαδρομής, όταν ανα- ποδογύρισε- από το βάρος και μια αδέξια κίνηση του τιμονιέρη- η βάρκα. Κάποιοι στον πάτο κατευ- θείαν βρέθηκαν, ενώ άλλοι παλεύανε να κρατηθούν από ό,τι επέπλεε τριγύρω. Γρήγορα άλλα πλεούμενα άρχισαν να πλησιάζουν από γύρω. Κραυγές ολούθε ακούγονταν· αυτών που προσπαθούσαν να σω- θούν, αυτών που τους παράδες τους έβλεπαν να βυθίζονται και αυτών που βιάζονταν, από άλλον

έναν χαμό ξανά να ωφεληθούνε. Γιατί ο άγραφος νόμος όριζε, πως ότι σώζει κανείς δικό του παραμέ- νει. Η Μαριγούλα δεν ήξερε να κολυμπά και μόνο το φαρδύ φουστάνι της, που φούσκωσε ολόγυρα, την κράτησε για λίγο επάνω. Βούταγε και έβγαине από το νερό, πάλευε να κρατηθεί επάνω, όταν κάποιος ένα κουπί της έτεινε από μια βάρκα μπροστά της.

«Κρατήσου από εδώ και θα σε σύρουμε έξω» κατάλαβε να της φωνάζει ο Τούρκος, ο ίδιος που την είχε παζαρέψει. Ίσα που πρόλαβε να δει τα ένοχα μάτια του Αποστόλη, να την κοιτάν από μian άλλη βάρκα που πλησίαζε από δίπλα.

«Τα παιδιά μου», του φώναξε με απόγνωση η Μα- ριγούλα.

Ο Αποστόλης βούτηξε αμέσως στο νερό. Έμαθε καλά, από μικρός να κολυμπά στις Αράπιτσας τους στροβίλους. Βρήκε μισοαναίσθητα τα δυο παιδιά, που ήταν τα μόνα στο ανθρώπινο φορτίο. Το ένα, που φάνηκε γρήγορα να συνέρχεται το φόρτωσε στην πλάτη του, το άλλο

το άρπαξε κάτω από το μπράτσο και γρήγορα τα ανέβασε μες στη δική του βάρκα. Ύστερα ζύγωσε μήπως και σώσει τη Μαριγούλα. Εκείνη που είδε τον Αποστόλη να σώζει τα παιδιά, μέσα της τον συγχώρεσε και ανάμεσα σε λυγμούς, του φώναξε: «Στο όνομα των δικών μας που χάθηκαν μην τα αφήσεις να πουληθούνε σκλάβοι».

Ο Αποστόλης ένιωσε μέσα του τη συγχώρεση· ξα- λάφρωσε λίγο από τις ενοχές που τον βαραίνανε και ορκίστηκε μέσα του να αναλάβει, μέχρις εσχάτων, το νέο καθήκον.

Η Μαριγούλα έβλεπε τον Τούρκο από επάνω της να την προστάζει να κρατηθεί, για να την ανεβάσει στη βάρκα. Μα εκείνη, παράτησε από τα χέρια το κουπί και αφέθηκε στην θάλασσας το βαθύ γαλάζιο. ■

...η Αννούδα δεν έκανε για τους εμπόρους, έμεινε έτσι να σαπίζει στα αζήτητα, σε σκοτεινά υπόγεια, γεμάτα με απόβλητα και αρουραίους...

ΒΡΑΒΕΙΟ ΝΟΜΠΕΛ ΦΥΣΙΚΗΣ 2019

Η ΑΒΑΣΤΑΧΤΗ ΕΛΑΦΡΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΟΝΑΞΙΑΣ

Το περυσινό βραβείο Νομπέλ φυσικής (έτος 2019) πήγε στο πάντρεμα της Κοσμολογίας με την έρευνα για εξωγήινη νοημοσύνη. Εδώ θα φιλοσοφήσω λίγο πάνω σ' αυτό.

Γράφει ο
Χαρίτων Τομπουλίδης
αστρονόμος - αστροφυσικός

Στο πρώτο μου βιβλιαράκι που είχε τυπωθεί δημόσια από την τοπική εφημερίδα της Νάουσας, «Το Νέο Βήμα», το 1986, έγραφα: «Η μεγαλύτερη δοκιμασία για την ύπαρξή μας στον κόσμο ίσως είναι η μοναχικότητά της. Γι' αυτό και η σκέψη ότι εμείς δεν είμαστε

μόνοι ανάμεσα σε δισεκατομμύρια ήλιους, είναι και δελεαστική και παρήγορη. Από επιστημονικής σκοπιάς δεν ξέρουμε τι να πιστέψουμε, και κάτω από αυτές τις συνθήκες, καλύτερα να πιστέψουμε ότι έχουμε συντροφιά. Ίσως μάλιστα να έχει και μελίσσια από ζωή σε μακρινά πλανητικά

συστήματα και ίσως, σε μερικά απ' αυτά, τα όντα να είναι διανοούμενα και μάλιστα να ψάχνουν για επαφή. Οι προσπάθειες ν' ακούσουμε κάτι απ' αυτούς συνεχίζονται από τις αρχές της δεκαετίας του '60 με μεγάλα ραδιοτηλεσκόπια. Μάλιστα στείλαμε και διασκεδαστικά μηνύματα στα κοντινά μας άστρα. Ότι ακόμα δεν πήραμε απάντηση δεν είναι παράξενο. Υπάρχουν πάρα πολλά άστρα στο Γαλαξία μας για να ψάξουμε, Θέλει υπομονή και αισιοδοξία για τους αστρονόμους που ασχολούνται με την Έρευνα για Εξωγήινη Νοημοσύνη (SETI). Μερικοί είναι απελπισμένοι και λίγο, ανήσυχoi γιατί μέχρι τώρα δεν πήραμε καμιά απάντηση, μιας και είναι της γνώμης ότι οι εξωγήινοι πολιτισμοί θα έπρεπε να ήταν εκατομμυρίων ή δισεκατομμυρίων χρόνων στην ηλικία και γι' αυτό αρκετά ικανοί να συλλάβουν τα ραδιοκύματά μας.

Είμαστε μόνοι ή αυτοί δεν μας δίνουν σημασία; Ίσως κάθονται στη φωλιά τους και δεν ενδιαφέρονται, αφού είδαν τα προγράμματα της τηλεόρασής μας. Κάποιοι πέταξε την ιδέα της ύπαρξης του Γαλαξιακού Κλαμπ, που μόνο ώριμοι, πνευματικά και ψυχολογικά, πολιτισμοί είναι μέλη και που επικοινωνούν με ανώτερες μεθόδους επικοινωνίας, πολύ ανώτερες από τις δικές μας, των αρχαρίων. Η πρόταση φαίνεται τυπική των πολιτιστικών μας ονείρων: Ο άνθρωπος παύει να νιώθει μόνος και έχει κάτι ανώτερο για να αγωνίζεται - την κάρτα μέλους του κλαμπ.

Αυτά όλα μοιάζουν λίγο πολύ με ιστορίες επιστημονικής φαντασίας αλλά μπορεί κάποια μέρα να καθόμαστε μπροστά σε ένα μακρύ σερίτι (κάποιου ηλεκτρονικού υπολογιστή) με πληροφορίες από κάποιον εξωγήινο πολιτισμό. Αυτές οι πληροφορίες που θα μπορούσαν να μαζευτούν σε μερικές μέρες με ένα ραδιοτηλεσκόπιο - αφού η επαφή μας επιτευχτεί - θα μπορούσαν να είναι το σύνολο ερευνών πολλών εκατομμυρίων χρόνων. Ίσως θα ήταν δύσκολο να γίνει αντιληπτό, οι στρατιωτικοί θα ανησυχούσαν πολύ και θα έξυναν το κεφάλι τους από απορία, και ίσως να έφερναν ριζική αλλαγή στον τρόπο ζωής μας και στον πολιτισμό μας. Αν τώρα εσείς δεν πιστεύετε σ' αυτά να είστε έτοιμοι να δεχτείτε το γεγονός ότι είμαστε τελείως μόνοι στο Σύμπαν».

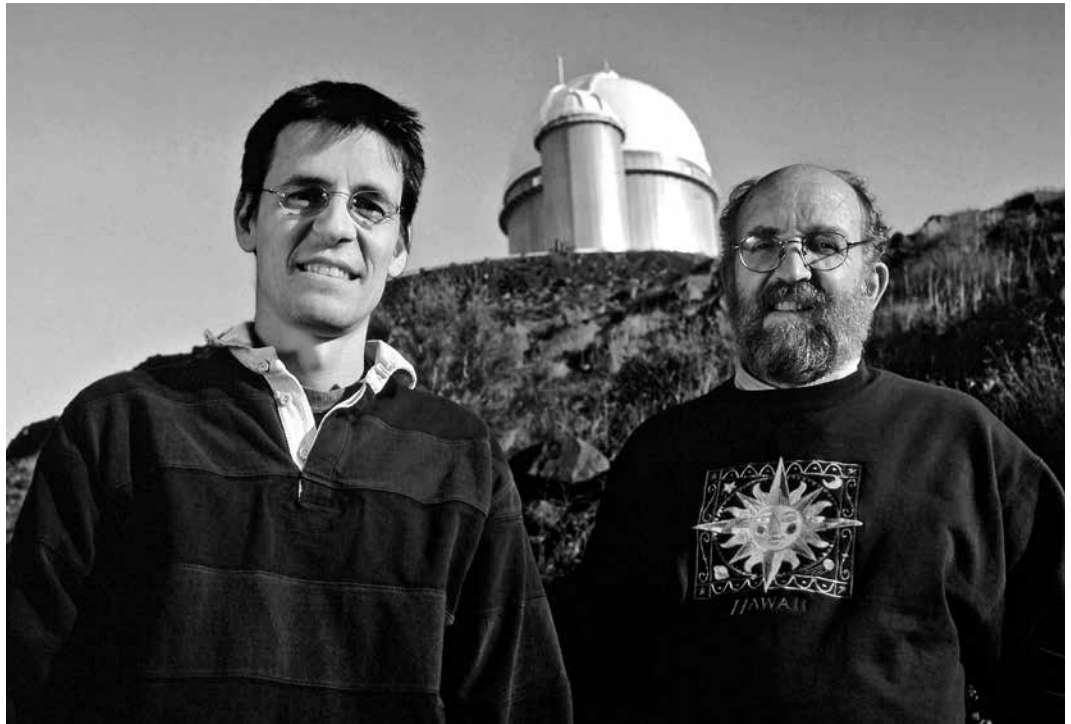
Από τότε πέρασαν πάνω από σαράντα χρό-

νια. Στείλαμε δορυφόρους να ψάξουν για εξωγήινες μορφές ζωής. Να ψάξουν για άλλους πλανήτες. Και μέχρι σήμερα βρήκαμε πάνω από 4.000. Μια συζήτηση στρογγυλής τραπέζης που έγινε στο 8ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ερασιτεχνικής Αστρονομίας στη Θάσο, το Σάββατο 12 Οκτωβρίου 2013, είχε σαν θέμα: «Ο ρόλος της επιστημονικής γνώσης στη διαμόρφωση της συλλογικής σκέψης».

Ένα από τα ερωτήματα που στοίχειωσε το κοινό αλλά και τους καθηγητές ήταν η μοναξιά. Η μοναξιά του ανθρώπου στο Σύμπαν. Είμαστε μόνοι στο Σύμπαν ή το Σύμπαν βρίθκει από ζωή; Εκεί μπήκαν και θέματα πίστης που κρύβονταν ενδόμυχα στις θέσεις πολλών, ακόμη και των ίδιων των καθηγητών. Κάπου εκεί αναγκάσθηκα να μπω κι εγώ στη συζήτηση και τους πω το παραμύθι της Υδρογείου μας, που με απλά λόγια είναι αυτό: Κάπου μέσα στο αχανές Σύμπαν πριν από 13,8 δισεκατομμύρια χρόνια γεννήθηκε ένα μεγάλο αρχιπέλαγος γαλαξίων που εμείς σήμερα ονομάζουμε Τοπικό Σμήνος Γαλαξιών, με γύρω στα 60 νησιά-γαλαξίες. Ένα από τα μεγαλύτερα αυτά νησιά, ο Γαλαξίας μας, κατοικείται από 200-400 δισεκατομμύρια λαμπερούς κατοίκους, ήλιους, αστέρια, άλλους μεγαλύτερους και άλλους μικρότερους. Όπως εμείς οι άνθρωποι μαζευόμαστε στις πρωτεύουσες, έτσι και αυτοί οι φωτεινοί ήλιοι, συγκεντρώθηκαν στο κέντρο του νησιού-γαλαξία προκαλώντας ένα μεγάλο υδροκεφαλισμό στο Γαλαξία μας.

Κάπου όμως μακριά από το κέντρο σε απόσταση 26.000 ετών φωτός από αυτό, ένας από τους μεγάλους λαμπερούς ήλιους, αφού έζησε τη ζωή του, εξερράγη πριν από 4,6 δισεκατομμύρια χρόνια και άφησε μια βαριά κληρονομιά στους απογόνους του. Αυτοί γεννήθηκαν από το ωστικό κύμα του επιθανάτιου ρόγχου του μεγάλου αυτού αστεριού που εμείς σήμερα ονομάζουμε σουπερνόβα. Ένας από τους απογόνους του είναι και ο Ήλιος μας, μαζί με τα παιδιά του, τους πλανήτες μικρούς και μεγάλους. Από τα πιο μικρά παιδιά του Ήλιου είναι και η Υδρογείός μας

...ένας από τους απογόνους του σουπερνόβα είναι και ο Ήλιος μας μαζί με τα παιδιά του, τους πλανήτες μικρούς και μεγάλους...

Οι νικητές του βραβείου Νόμπελ Φυσικής, Μισέλ Μαγιόρ και Ντιντιέ Κελόζ, αστρονόμοι του Αστεροσκοπείου της Γενεύης

**...η πρώτη επί-
σημη ανακάλυ-
ψη του πρώτου
εξωηλιακού
πλανήτη που πε-
ριφερόταν γύρω
από έναν αστέρα
διαφορετικό από
τον ήλιο μας...**

που εμείς κακώς την ονομάζουμε Γη, γιατί ίσως στην αρχή δεν είχε νερό, ενώ τώρα 75% από αυτήν καλύπτεται από νερό. Εκεί επάνω μετά από μια εξέλιξη 4,6 δισεκατομμυρίων χρόνων ένα ευφυές ον που ονομάζετε άνθρωπος απέκτησε τεχνολογία με την οποία άρχισε να ψάχνει για να βρει τα ξαδέρφια του, που με τον ίδιο τρόπο δημιουργήθηκαν κάπου αλλού σε αυτό το μεγάλο νησί του Σύμπαντος που εμείς ονομάζουμε Γαλαξία. Το ψάξιμο είναι δύσκολο, αλλά τα ξαδέρφια μας είναι εκεί και ίσως κι αυτά ψάχνουν να μας βρουν. Η μοναξιά ξέρετε είναι πολύ σκληρή. Εμείς ξέρουμε ότι αυτοί υπάρχουν κάπου, να μην είμαστε εγωιστές. Ο εγωισμός οδηγεί στην ιδιωτία, με τη διπλή έννοια της λέξης. Το μισό βραβείο Νομπελ Φυσικής το 2019 πήγε σε δύο επιστήμονες Ελβετούς. Τι έκαναν αυτοί; Αυτοί ήταν επικεφαλής μιας ομάδας αστρονόμων που ανακάλυψαν τους πρώτους εξωηλιακούς πλανήτες, όπως λέγονται. Είναι πλανήτες που περιφέρονται γύρω από ένα άλλο αστέρι, εκτός από τον ήλιο μας. Οι δύο αυτοί αστρονόμοι του Αστεροσκοπείου της Γενεύης, ο Μισέλ Μαγιόρ και ο Ντιντιέ Κελόζ,

χρησιμοποιώντας ένα από τα τηλεσκόπια του Αστεροσκοπείου της Άνω Προβηγκίας, που κι εγώ το χρησιμοποίησα αργότερα, το 1994-95 πρόσεξαν ότι ο αστέρας 51 Πηγάσου παρουσίαζε μία περιοδική μεταβολή στην ακτινική του ταχύτητα που μπορούσε να προκαλείται από την περιφορά γύρω του ενός πλανήτη μικρότερου σε διαστάσεις από τον Δία.

Το πιο αξιοσημείωτο ήταν ότι η περίοδος περιφοράς αυτού του πλανήτη γύρω από τον 51 Πηγάσου φαινόταν να είναι μόλις 4,2 ημέρες, πολύ μικρή σε σχέση με τους δικούς μας πλανήτες. Περαιτέρω όμως παρατηρήσεις απέδειξαν ότι όντως ένας πλανήτης περιστρέφεται γύρω από τον αστέρα 51 του Πηγάσου. Ήταν η πρώτη επίσημη ανακάλυψη του πρώτου εξωηλιακού πλανήτη που περιφερόταν γύρω από έναν αστέρα διαφορετικό από τον ήλιο μας. Με το ίδιο τηλεσκόπιο ο Μαγιόρ μετά ανακάλυψε και πολλούς άλλους πλανήτες να περιφέρονται γύρω από άλλα αστέρια και άνοιξε έτσι το πεδίο για την εύρεση και άλλων εξωηλιακών πλανητών. Μέχρι σήμερα έχουν ανακαλυφθεί περισσότεροι από 4.000 εξωηλιακοί πλανήτες και φυσικά

Ο εξωπλανήτης K2-18b (αριστερά) που ανακαλύφθηκε το 2017 από τον Έλληνα Άγγελο Τσιάρα θεωρείται «νέα Γαία»

όλοι έμμεσα, γιατί είναι αδύνατον να φωτογραφηθούν οι πλανήτες που δεν λάμπουν, περιφερόμενοι γύρω από λαμπερά αστέρια. Πολλοί από τους 4.000 εξωηλιακούς πλανήτες που ανακαλύφθηκαν μέχρι τώρα, ανακαλύφθηκαν και από ερευνητικά όργανα που ψάχνουν για Γαίες και που περιφέρονται στο διάστημα γύρω από την Υδρογείό μας. Μόνο ο «Κέπλερ» που άρχισε να λειτουργεί από το 2009 και σταμάτησε να λειτουργεί πριν από ένα χρόνο, παρατήρησε χιλιάδες αστέρια και ανακάλυψε 2.681 επιβεβαιωμένους εξωηλιακούς πλανήτες και άλλους 2.899 «υποψήφιους» που περιμένουν επιβεβαίωση. Και σύντομα θα εκτοξευθεί και ο «Χέοψ» (Cheops) της ESA, που όπως λέει και το όνομα του Characterising Exoplanet Satellite θα βρει και άλλους εξωηλιακούς πλανήτες.

Αρκετοί από αυτούς τους εξωηλιακούς πλανήτες είναι και «νέες Γαίες», δηλαδή πλανήτες που μπορεί να έχουν νερό σε υγρή μορφή. Ας μην ξεχνάμε και την ανακοίνωση που έγινε πρόσφατα, όπου μια ερευνητική ομάδα με επικεφαλής τον Έλληνα αστροφυσικό Άγγελο Τσιάρα ανέφεραν ότι εντόπισαν υδρατμούς

στην ατμόσφαιρα του εξωηλιακού πλανήτη K2-18b με βάση τις παρατηρήσεις που έκαναν με το Διαστημικό Τηλεσκόπιο Hubble το 2016 και το 2017.

Αλλά κι αυτός ο πλανήτης ήταν ένας από τους πιο πάνω 2.899 «υποψήφιους» πλανήτες του διαστημικού τηλεσκοπίου «Κέπλερ». Ο πλανήτης αυτός έχει μάζα 8-9 φορές την μάζα της Γης και περιφέρεται γύρω από ένα ψυχρό κόκκινο άστρο νάνο φασματικού τύπου M3 σε απόσταση 124 ετών φωτός από τη Γη προς την κατεύθυνση του αστερισμού του Λέοντα. Παρόλο που ο πλανήτης αυτός βρίσκεται στην επονομαζόμενη κατοικήσιμη ζώνη του μητρικού του άστρου, οι ακτινοβολίες που εκπέμπονται από το άστρο του είναι ιδιαίτερα επικίνδυνες και μάλλον αποκλείουν την δημιουργία κάποιου είδους ζωής στην επιφάνειά του.

Αυτό ήταν μεγάλη είδηση για τα ΜΜΕ και τον πολύ κόσμο, αλλά για μένα ούτε καν είδηση. Διότι Γαίες υπάρχουν παντού και μάλιστα με υγρές επιφάνειες και νερό σε υγρή μορφή. Στο ηλιακό μας σύστημα υπάρχει μια σφαίρα, η οικοσφαιρα ας την πούμε έτσι, όπου το νερό

**...ο «Κέπλερ»
από το 2009
παρατήρησε
χιλιάδες αστέρια
και ανακάλυψε
2.681 επιβεβαιω-
μένους εξωηλια-
κούς πλανήτες...**

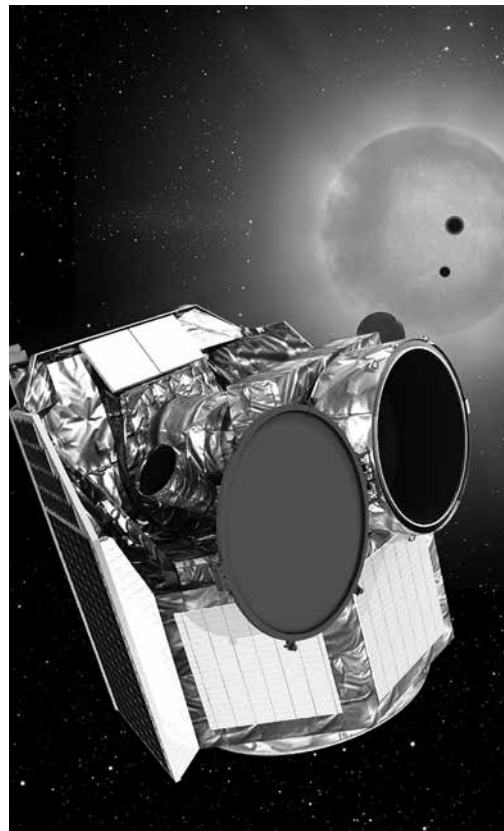
μπορεί να βρίσκεται σε υγρή μορφή. Είναι η σφαίρα που ξεκινά από εκεί που περιστρέφεται ο πλανήτης Αφροδίτη μέχρι εκεί που περιστρέφεται ο πλανήτης Άρης. Εκεί μέσα υπάρχουμε εμείς και φιλοσοφούμε για το αν υπάρχουν άλλοι σαν εμάς στο διάστημα.

Πέρα από τον Άρη υπάρχουν άπειρα ουράνια σώματα, μικρά και μεγάλα με πάγο και κάτω από ορισμένες συνθήκες ο πάγος λιώνει, αλλά νερό τρεχούμενο δεν έχουμε. Είναι παράξενο αυτό; Όχι, βέβαια. Γίνεται με το φαινόμενο της εξαχνωσης. Λόγω της μεταβολής της θερμοκρασίας ο πάγος περνά από την στερεά μορφή του στην αέρια. Υπάρχουν ηφαίστεια ύδατος που μόλις εκρήγνυνται, το υγρό νερό που υπάρχει κάτω από την επιφάνειά τους, γίνεται υδρατμός και φεύγει στην ατμόσφαιρα ή στο μεσοπλανητικό χώρο.

Αυτό το νερό θα κυλήσει πάνω στην επιφάνεια των σωμάτων αυτών όταν ο Ήλιος γίνει κόκκινος γίγαντας και θα εξαφανιστούμε εμείς. Η οικόσφαιρα θα μεταφερθεί τότε προς τα έξω και έτσι οι τεχνολογικά αναπτυγμένες μορφές ζωής θα μετατοπισθούν πιο μακριά από τον Ήλιο. Είναι όπως όταν κάνει κρύο και ανάβουμε φωτιά. Στην αρχή είμαστε κοντά στην φλόγα αλλά όταν δυναμώνει η πυρά φεύγουμε πιο μακριά για να μην καούμε. Ακριβώς το ίδιο συμβαίνει και με τα αστέρια.

Οι οικόσφαιρες άλλες φορές είναι πιο κοντά στον κεντρικό αστέρα, αν αυτός είναι αμυδρός, και πιο μακριά, αν αυτός είναι πιο θερμός. Και οι θερμοκρασίες των αστεριών μπορούν να ποικίλουν από 2.000 μέχρι και 40.000 βαθμούς Κελσίου. Έτσι μπορούν να ποικίλουν και οι αποστάσεις των εποικισμένων με πολιτισμούς πλανητών. Επομένως, Γαίες με υγρή μορφή ύδατος υπάρχουν παντού. Δεν είναι είδηση η ανακάλυψη μιας «νέας Γης», γιατί, ελπίζω να καταλάβετε, ότι οι Γαίες μπορούν να υπάρχουν σε διαφορετικές αποστάσεις από τον Ήλιο τους.

Ο δογματισμός επομένως ότι «δεν υπάρχει εξωγήινη νοημοσύνη» και ο σοβινισμός του ύδατος πρέπει να εκλείψουν. Εξάλλου, το «Κέπλερ», σχεδόν όλους τους εξωηλιακούς

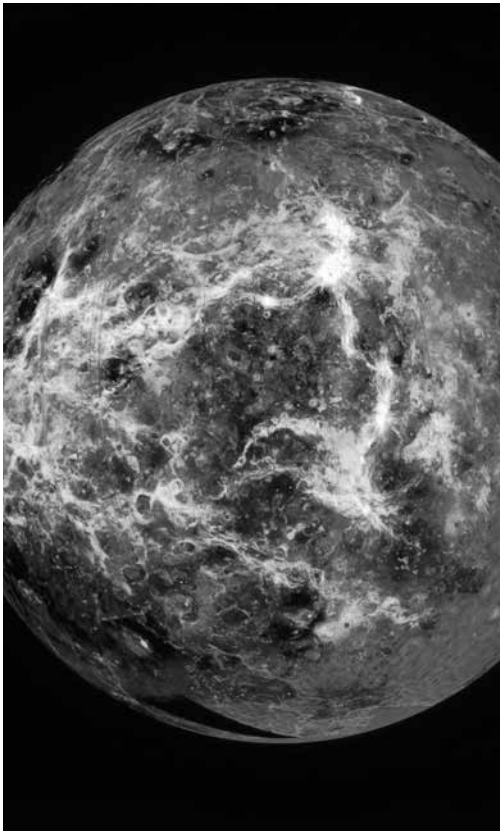
Ο δορυφόρος «Χέσιφ» της ESA θα συνεχίσει την αποστολή αναζήτησης εξωηλιακών πλανητών

πλανήτες τους βρήκε στη «γειτονιά» μας, σε απόσταση 300 ετών φωτός από εμάς, ενώ όλος ο Γαλαξίας μας είναι 100.000 ετών φωτός. Τώρα, ως προς το θέμα αν υπάρχει ζωή αλλού ή όχι ποια είναι η γνώμη μου.

Έχουμε βρει εδώ στη Γη μας ότι ζωή μπορεί να υπάρξει ακόμα και σε πιο ακραίες μορφές περιβάλλοντος, όπως στη λάβα ηφαιστειών, σε θερμοπίδακες μέσα στους ωκεανούς, σε όξινο ή αλκαλικό περιβάλλον, αλλά και σε ακραίες συνθήκες θερμοκρασίας. Οι ζωντανοί οργανισμοί προσαρμόζονται κατάλληλα στις συνθήκες περιβάλλοντος. Εμείς εδώ στη Γη θεωρούμε ότι βασικοί παράγοντες δόμησης και εξέλιξης της ζωής είναι το νερό και ο άνθρακας.

Γι' αυτό και τα τελευταία χρόνια προσπαθούμε να βρούμε εξωγήινη νοημοσύνη σε πλανήτες παρόμοιους με τη Γη. Είναι λίγο ανθρωποκεντρικό το να αποκλείουμε άλλους παράγοντες δόμησης της ζωής. Έτσι σαφώς και πρέπει να υπάρχουν ζωντανοί οργανισμοί

**...δεν είναι
είδηση η ανακάλυψη
μιας «νέας
Γης», γιατί οι
Γαίες μπορούν
να υπάρχουν σε
διαφορετικές
αποστάσεις από
τον Ήλιο τους...**

Ο πλανήτης της Αφροδίτης είχε συνθήκες παρόμοιες με της Γης πριν από 4 δισ. χρόνια

βασισμένοι σε νικέλιο, πυρίτιο, υδρογόνο, οξυγόνο και οποιοδήποτε άλλο χημικό στοιχείο. Εγώ όμως, που είμαι ένα προϊόν του άνθρακα, είμαι πιο φανατικός οπαδός του άνθρακα παρά του νερού. Όμως.

Στη γειτονιά μας τα στοιχεία για την ύπαρξη ζωής άλλαξαν με τις παρατηρήσεις των τελευταίων χρόνων. Όταν παρατηρούμε μεθάνιο (και φορμαλδεΰδη) να εμφανίζεται στον Άρη, να εξαφανίζεται και να επανεμφανίζεται, πως γίνεται αυτό; Όταν βλέπουμε χλωριούχες μορφές ύδατος να κυλούν στις πλαγιές των βουνών του Άρη, από που προέρχονται αυτές; Είναι βιολογικοί, τεκτονικοί, υλικοί, ή φυσικοί παράγοντες που τις προκαλούν; Οι νέες παρατηρήσεις δείχνουν πιο καθαρά αυτό που ήδη ξέραμε. Νερό σε υγρή μορφή έτρεχε και κάλυπτε τεράστιες εκτάσεις και στην Αφροδίτη και στη Γη και στον Άρη πριν τέσσερα δισεκατομμύρια χρόνια. Παρέμεινε στην επιφάνεια της Γης, εξατμίστηκε ολόκληρο από την Αφροδίτη και παρέμεινε στο

υπέδαφος του Άρη. Εξετάζοντας τους πλανήτες αυτούς, εξετάζουμε την ιστορία της Υδρογείου μας και βλέπουμε το μέλλον μας.

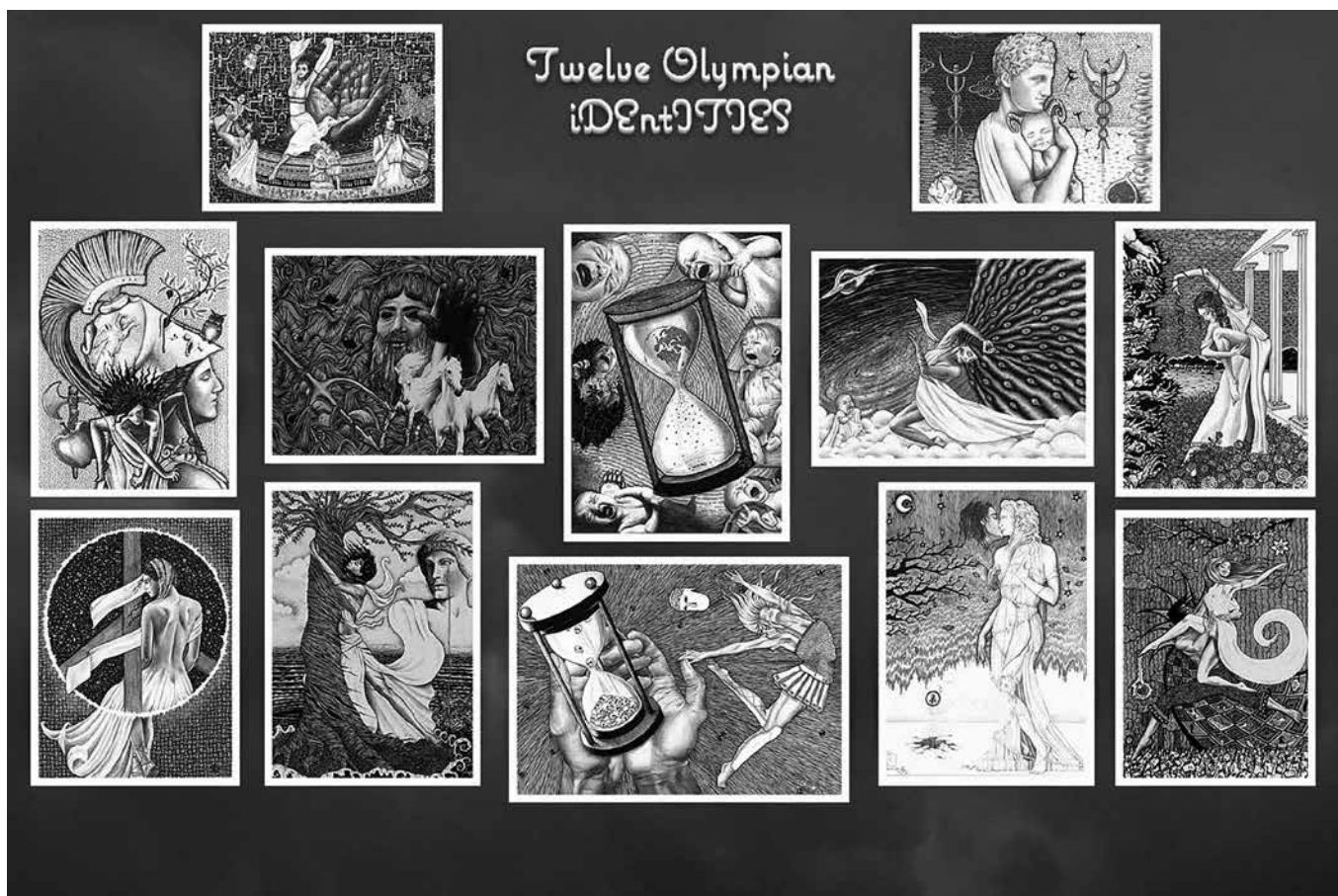
Δεν μας ενδιαφέρει τόσο πολύ η κατοίκηση, ο εποικισμός του Άρη, όσο η διάσωση της Γης μας και του ανθρώπινου γένους γενικά. Η Αφροδίτη μας δείχνει τι θα πάθουμε αν δε βάλουμε μυαλό και μειώσουμε τις εκπομπές των αερίων του θερμοκηπίου. Όχι η Γκρέτα Τούνμπεργκ, αλλά η Αφροδίτη. Γιατί και η Αφροδίτη ήταν σαν τη Γη μας, με νερά και ζωή ίσως, αλλά ατύχησε να είναι πιο κοντά στον ήλιο και το φαινόμενο του θερμοκηπίου την έκανε κόλαση. Θα κάνουμε και εμείς τον όμορφό μας κόσμο μια δεύτερη Αφροδίτη; Χρειάζεται αγώνας για να το αποφύγουμε. Αγώνας σε ατομικό αλλά και συλλογικό επίπεδο.

Με τη σειρά του, ο Άρης μας δείχνει τα στάδια που περάσαμε μέχρι να φτάσουμε στη μορφή αυτή της εξέλιξης που βρισκόμαστε σήμερα. Ο Άρης έχασε το ηλεκτρομαγνητικό του πεδίο και μετά την ατμόσφαιρά του με αποτέλεσμα οι εξελικτικές διαδικασίες να μην προχώρησαν. Υπάρχουν όμως υδάτινοι όγκοι κάτω από την επιφάνειά του που ίσως παράγουν το μεθάνιο που παρατηρούμε. Πρέπει να τους μελετήσουμε και ίσως να τους βοηθήσουμε, αντί να τους καταστρέψουμε με την παρουσία μας, στην εξέλιξή τους.

Όμορφος, γεμάτος θαύματα είναι ο κόσμος της έρευνας, της επιστήμης. Πρέπει να τον σεβόμαστε και να τον ακούμε. Μόνο αυτός θα μας σώσει από οποιαδήποτε καταστροφή. Και το κυριότερο. Αυτός μας τονώνει το ηθικό και να μας ικανοποιεί υπαρξιακά. Ο άνθρωπος έχει την ικανότητα της σκέψης και της καταγραφής της και μ' αυτά προχωρά στην απεραντοσύνη του Σύμπαντος.

Ας μην του την στερήσουμε με την πεζή και ανεύθυνη παρουσία μας δεμένη στην οικονομική ελίτ που μόνο έτσι παραμένει αυτή που είναι. Με την άγνοια και την πλύση εγκεφάλου του συνόλου. Δώστε βάση και βοήθεια στην επιστήμη για έναν πιο αισιόδοξο τόνο και μια προοπτική στην ύπαρξή μας πάνω στην Υδρογείο. ■

...η Αφροδίτη μας δείχνει ξεκάθαρα τι θα πάθουμε αν δε βάλουμε μυαλό και δεν μειώσουμε τις εκπομπές των αερίων του θερμοκηπίου...

«ΔΩΔΕΚΑΘΕΟ»

ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ - ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
ΤΗΣ ΕΥΦΡΟΣΥΝΗΣ ΠΙΤΣΑΛΙΔΟΥ*

Υπήρχε κάποτε, σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, μια όμορφη νέα, εξαιρετική υφάντρα. Την έλεγαν Αράχνη και είχε ένα «τραγικό ελάττωμα»: υπερβολική - για τα θεϊκά δεδομένα - αυτοπεποίθηση. Τόλμησε να προκαλέσει τη θεά Αθηνά σε διαγωνισμό υφαντικής τέχνης και είχε επιπλέον το θάρρος/θράσος να αποτυπώσει στο υφαντό της όλα

τα φριχτά ελαττώματα των ολύμπιων θεών. Η θεά Αθηνά εξοργισμένη τόσο με την σατιρική διάθεση όσο και με την αδιαμφισβήτητη ανωτερότητα του έργου της Αράχνης, τη μεταμόρφωσε στο ομώνυμο αποκρουστικό αρθρόποδο.

Η Αράχνη, απτόητη μετά τη φρικιαστική της μεταμόρφωση, συνεχίζει να υφαίνει στους αιώνες το εύθραυστο, περίτεχνο πέπλο της αληθινής

σοφίας, αυτής που εκπορεύεται από την αγάπη, την αφοσίωση, την προσφορά του καλύτερου εαυτού μας και την ευφυή επισήμανση των κακώς κειμένων της εξουσίας...

Αν υπάρχει κάτι γοητευτικότερο από τους ίδιους τους μύθους, τους θρύλους, τα λαϊκά παραμύθια που μας κληροδοτεί η ανθρώπινη ιστορία, είναι η Προσωπική Ερμηνεία που χτίζει καθένας από μας, για να ανακαλύψει

μέσα από την αποκρυπτογράφηση των συμβολισμών τη δική του αλήθεια, το δικό του χαμόγελο, το νόημα τούτης της ζωής.

Το 2014 ξεκίνησε για μένα ένα τέτοιο ταξίδι αυτοανακάλυψης. Βούτηξα στο μαγικό χάος της ελληνικής μυθολογίας, που λάτρευα από παιδί, με στόχο να εναποθέσω στο χαρτί – συνδυάζοντας δύο μεγάλες μου αγάπες, τη ζωγραφική με τη συγγραφή – τα πολυτιμότερα διαμάντια της ψυχής μου. Τρία χρόνια αργότερα το δημιουργικό ταξίδι έκλεισε με την ολοκλήρωση του τελευταίου πίνακα και ξεκίνησε ένα διαφορετικό ταξίδι, ανεκτίμητο, αυτό του μοιράσματος με τον υπόλοιπο κόσμο.

Το «Δωδεκάθεο» αποτελεί μια συλλογή 12 έργων, φιλοτεχνημένων με μολύβια, ξυλομπογιές και μαρκαδόρους. Οι πίνακες φέρουν τα ονόματα των δώδεκα ολύμπιων θεών της αρχαιότητας, συνοδευόμενα από μύθους «αποκαθήλωσης» τους.

Μέσα από την επαναδιαπραγμάτευση αρχαιοελληνικών μύθων, οι θεοί του Ολύμπου, θρησκευτικά κράματα αδυναμιών, αντιφάσεων και παραμυθμένης ομορφιάς, τοποθετούνται στο φόντο για να αναδείξουν τους πραγματικούς πρωταγωνιστές, κοινούς θνητούς σε αληθινά θεϊκές στιγμές. Φιλοσοφικοί εικαστικοί γρίφοι φιλοδοξούν να ανοίξουν διάλογο με βλέμμα και νου. Στο επίκεντρο, το συνειδητό των επιλογών, το Χαμόγελο.

Η Θεά Αθηνά μέσα από το μύθο της Αράχνης

Ο Μύθος: «Η Αράχνη ήταν μια όμορφη

νέα, εξαιρετική υφάντρα, με... υπερβολική για τα θεϊκά δεδομένα αυτοπεποίθηση. Προκάλεσε τη θεά Αθηνά σε διαγωνισμό υφαντικής τέχνης και είχε επιπλέον το θάρρος/θράσος να αποτυπώσει στο υφαντό της όλα τα φριχτά ελαττώματα των ολύμπιων θεών. Η θεά Αθηνά εξοργισμένη τόσο με την σατιρική διάθεση όσο και με την αδιαμφισβήτητη ανωτερότητα του έργου της Αράχνης, τη μεταμόρφωσε στο ομώνυμο αποκρουστικό αρθρόποδο».

Ο Πίνακας: «Ο παραπάνω μύθος και πλήθος άλλων καταδεικνύουν στον πίνακά μου τη μικροπρέπεια μιας θεάς που συνδέθηκε με τη Σοφία, δίχως να την τιμά. Από τη γέννησή της (ξεπήδησε με στολή πολέμου από

Η Θεά Αθηνά, ένα από τα 12 έργα της έκθεσης «Δωδεκάθεο» της Ευφροσύνης Πιτσαλίδου

το τσεκουρωμένο κεφάλι του χειρότερου θεού!), μέχρι τη συμμετοχή της σε ευτελείς διαγωνισμούς (Το μήλον της Έριδος, διεκδίκηση Αθήνας), ολάκερη η παρουσία της στην ελληνική μυθολογία κατακερματίζει την έννοια της σοφίας. Η ιερή ελιά μαραζώνει και ποτίζει με δάκρυα το ανίερο σύμβολο του πολέμου, την περικεφαλαία, αρνούμενη να συνυπάρξει μαζί του. Η κουκουβάγια γέρνει ασταθής μέσα στην επιτηδευμένη αυστηρότητά της. Το δόρυ επαναλαμβανόμενο χτίζει το φόντο ακολουθώντας δύο διαφορετικές ροές για να καταδείξει τις αντιφάσεις.

Η Αράχνη, απτόητη μετά τη φρικιαστική της μεταμόρφωση, συνεχίζει να υφαίνει στους αιώνες το εύθραυστο, περίτεχνο πέπλο της αληθινής σοφίας, αυτής που εκπορεύεται από την αγάπη, την αφοσίωση, την προσφορά του καλύτερου εαυτού μας και την ευφυή επισήμανση των κακώς κειμένων της εξουσίας».

Η συλλογή «Δωδεκάθεο» έχει παρουσιαστεί σε ατομικές εκθέσεις στη Νάουσα, την ιδιαίτερη πατρίδα του πατέρα της δημιουργού (Φεβρουάριος 2019), αλλά και στον Δήμο Θερμαϊκού.

Ανακαλύψτε τους πίνακες και τις σκέψεις που οδήγησαν στη δημιουργία τους (σε ελληνικά και αγγλικά): <https://foursfield99.wixsite.com/12olympians>

Επικοινωνήστε απευθείας με τη δημιουργό: myfrawings@gmail.com

Αντίτυπα των έργων και συλλεκτικά αντικείμενα διατίθενται εδώ: <https://www.redbubble.com/people/Myfrawings>

* Η Ευφροσύνη Πιτσαλίδου γεννήθηκε το 1987 στη Θεσσαλονίκη. Αποφοίτησε από το Τ.Ε.Π.Α.Ε. του Α.Π.Θ. με βαθμό πτυχίου 9.25 (4 υποτροφίες). Έχει πραγματοποιήσει 3 ατομικές εκθέσεις ζωγραφικής και έχει συμμετάσχει σε πλήθος ομαδικών εκθέσεων. Το 2015 τιμήθηκε με το 1ο βραβείο για τη συμμετοχή της στον διαγωνισμό ζωγραφικής «Stop Syria War Art Contest» με τον πίνακα «Το Τελευταίο Γιατί», ενώ πρόσφατα κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Αέαντο το πρώτο της μυθιστόρημα, «Σιωπηλά Βήματα», το οποίο απέσπασε το 1ο Βραβείο στον Πανελλήνιο Λογοτεχνικό Διαγωνισμό «Χρυσή Πένα».)

ΚΥΝΙΣΚΑ

Η ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΣΣΑ ΠΡΩΤΗ
ΓΥΝΑΙΚΑ ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΗΣ
ΤΟ 396 π.Χ.

Γράφει ο:
Θωμάς Γαβριηλίδης, Φιλολόγος

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΑΔΕΣΠΟΤΟΝ 1 (Ε-Α ΧΙΠ, 16)

(Επί τρισίν εξαμέτροις πεντάμετρον)

1. Σπάρτας μεν βασιλῆες εμοί πατέρες και αδελφοί
2. ἄρμασι δ' ωκυπόδων ἵππων νικῶσα Κυνίσκα
3. εἰκόνα τάνδ' ἔστησα. Μόναν δε με φαμί γυναικῶν
4. Ελλάδος εκ πάσας τόνδε λαβεῖν στέφανον

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

(Τους τρεις δακτυλικούς εξαμέτρους ακολουθεί ένας δακτυλικός πεντάμετρος)

1. Γονίος, πρόγονοι, ἀδελφία μου της Σπάρτης βασιλιάδες
2. και μ' ἄρματα γοργόποδων ἀλόγων η Κυνίσκα
3. ἐγὼ νικῶντας ἔστησα ἐτούτο δω το ἀγάλμα
4. και λέω πως μοναδική μεσ' σ' ὅλη την Ελλάδα
5. γυναίκα εἶμαι που λαβα ἐτούτο το στεφάνι.

Η μικρή ιστορία του επιγράμματος της Κυνίσκας

Το ἀδέσποτο ἐπίγραμμα ΧΙΠ,16 της Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας, που ἀποτελεῖ τον πυρήνα αὐτῆς της ἐργασίας μου, ἦταν χαραγμένο ἀρχικά σε μαρμαρίνο βάθρο χάλκινου συμπλέγματος ἀρματοδρομίας, το ὁποῖο εἶχε στήσει στην Ολυμπία η Σπαρτιάτισσα Ολυμπιο-

Η Σπαρτιάτις Κυνίσκα σε ἀρματοδρομία
(εἰκονογράφηση σε βιβλίο της Γαλλίδας Sophie de Renneville)

νίκης Κυνίσκα προς ανάμνησιν των ολυμπιακών νικών της με τέθριππο άρμα την πρώτη δεκαετία του τέταρτου αιώνα π.Χ.

Το μαρμάρινο βάθρο του ολυμπιακού μνημείου της Κυνίσκας, που βρίσκεται τώρα στο Μουσείο Ολυμπιακών Αγώνων της αρχαιότητας- Υπουργείο Πολιτισμού, δεν σώθηκε ακέραιο, ούτε συνεπώς το χαραγμένο σ' αυτό επίγραμμα, του οποίου όμως τα υπάρχοντα κενά συμπληρώνονται εύκολα με βάση τη διασωθείσα πλήρη μορφή του στην Ελληνική Ανθολογία.

Από το σύγγραμμα «Ελλάδος Περιήγησις» του αρχαίου Έλληνα (ή εξελληνισμένου Λυδού) περιηγητή Παυσανία, μας ήταν γνωστό ότι κάποιος Απελλής ήταν ο πλάστης του χάλκινου Ολυμπιακού Μνημείου της Κυνίσκας, αλλά έπειτα από την εύρεση του βάθρου του, μας είναι γνωστή πλέον η πλήρης υπογραφή του καλλιτέχνη, η οποία έχει ως εξής «*Απελλάς Καλλικλέος επόησε*» (= ο Απελλάς του Καλλικλέους με φιλοτέχνησε).

Από το προαναφερθέν σύγγραμμα του Παυσανία (2ος αι. μ.Χ.) πληροφορούμαστε επίσης τη σύνθεση του Ολυμπιακού Μνημείου της Κυνίσκας, το οποίο αποτελούνταν από άρμα, ίππους, ηνίοχο και το είδωλο της ίδιας της νικήτριας, ενώ από τις δεικτικές αντωνυμίες του επιγράμματος, στο οποίο φέρεται να ομιλεί η ίδια η Ολυμπιονίκης, συμπεραίνουμε ότι αυτή παρουσιαζόταν να επιδεικνύει με κάποιο τρόπο όχι μόνο το Ολυμπιακό της Μνημείο, «εικόνα τάνδε», αλλά και το στεφάνι της νίκης της, «*τόνδε στέφανον*».

Σύντομα βιογραφικά της Κυνίσκας

Η Κυνίσκα (5ος-4ος αι. π.Χ.) ήταν κόρη του βασιλιά της Σπάρτης Αρχί-

δαμου Β' (469-427 π.Χ.) και αδερφή των γίων και διαδόχων του Αγίδος Β' (427-399 π.Χ.) και Αγησιλάου Β' (399-360 π.Χ.). Πήρε το παράξενο όνομά της ως βασιλική κληρονομιά από έναν αρχαιότερο πρόγονό της, τον βασιλιά της Σπάρτης Ζευξίδαμο (675-630 π.Χ.) ο οποίος ονομαζόταν και Κυνίσκος (σκυλάκι!).

Η βασιλοπούλα Κυνίσκα διακατεχόταν από ζωηρή φιλοδοξία να νικήσει στους Ολυμπιακούς Αγώνες, γι' αυτό πρώτη αυτή από τις Ελληνίδες ανήθρεψε άλογα και πρώτη αυτή ανακηρύχτηκε Ολυμπιονίκης στις αρματοδρομίες του 396 π.Χ., όταν βασιλιάς της Σπάρτης ήταν ο αδελφός της Άγισ Β' και δευτέρωσε τη νίκη της την επόμενη, 97η Ολυμπιάδα, το 392 π.Χ., όταν βασιλιάς της Σπάρτης ήταν ο άλλος της αδελφός, ο Αγησίλαος Β'. Έπειτα και από τη δεύτερη νίκη της, όπως συμπεραίνεται από την διατύπωση του επιγράμματος, που αποτέλεσε την αφορμή της εργασίας μου αυτής, η Κυνίσκα πρέπει να έστησε το μνημείο των Ολυμπιακών της νι-

«Η Κυνίσκα της Σπάρτης», αντίγραφο προτομής της ολυμπιονίκης (αρχείο ιδιωτικής συλλογής κάπου στις ΗΠΑ)

κών για να μείνουν αλησμόνητες στη μνήμη των ανθρώπων.

Η στροφή του ενδιαφέροντος της Κυνίσκας προς τις αρματοδρομίες, σύμφωνα με τον αρχαίο Έλληνα ιστορικό Ξενοφώντα, ο οποίος υπήρξε σύγχρονός της, οφειλόταν σε προτροπή του αδελφού της Αγησιλάου, ο οποίος ήθελε να αποδείξει, κατά τη γνώμη του προαναφερθέντος ιστορικού, ότι η νίκη σε αρματοδρομίες δεν αποτελούσε απόδειξη ανδραγαθίας εκείνου που διέθετε τα έξοδα για τη συμμετοχή στους Ολυμπιακούς Αγώνες, αλλά τεκμήριο πλούτου.

Όπως και να έχουν τα πράγματα, η παραπάνω γνώμη για τις αρματοδρομίες δεν επηρέασε, όπως φαίνεται, καθόλου την αίγλη που περιέβαλλε την Κυνίσκα έπειτα από τις Ολυμπιακές νίκες της, όπως μαρτυρούν και οι εξαιρετικές τιμές που της απενεμήθηκαν και είναι οι εξής:

Α. Ιδρύθηκε ηρώο της στον Πλατανιστά, μια τοποθεσία στην αρχαία Σπάρτη όπου ασκούσαν οι έφηβοι.

Β. Τα χάλκινα άλογα, που της προσφέρθηκαν ως έπαθλα ολυμπιακής νίκης, τοποθετήθηκαν στον πρόναο του ναού του Ολυμπίου Διός στην Ολυμπία.

Γ. Στο Ολυμπιακό Μνημείο της αρματοδρομίας της, στο μαρμάρινο βάθρο του, χαραχτηκε επίγραμμα προς τιμήν της, κάτι που δεν έγινε για κανένα άλλο μέλος των βασιλικών δυναστειών της Σπάρτης κατά την αρχαιότητα.

Ας σημειωθεί ότι το επίγραμμα το αφιερωμένο στη βασιλοπούλα Κυνίσκα, αγνώστου ποιητή, μαζί με το επίγραμμα που συνέθεσε ο Σιμωνίδης ο Κείος για να χαραχθεί στον τρίποδα, που αφιερώθηκε στους Δελφούς προς ανάμνηση της μεγάλης νίκης των Ελλήνων εναντίον των

Το Στάδιο στην Αρχαία Ολυμπία όπου διεξάγονταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαιότητα από το 776 π.Χ έως το 393 μ.Χ.

Περσών στις Πλαταιές το 479 π.Χ. και που αποτελούσε επίσης εγκώμιο του βασιλεύοντος τότε στη Σπάρτη Πausanias και αρχιστράτηγου των Ελλήνων σ' εκείνη τη μάχη, είναι τα μόνα που αναφέρονται σε μέλη των βασιλικών οίκων της Σπάρτης, επειδή, όπως επίσης αναφέρει ο περιηγητής Πausanias «οι Σπαρτιάτες είναι αυτοί που λιγότερο από όλους τους ανθρώπους έδειξαν θαυμασμό για την ποίηση και τον ποιητικό έπαινο».

Έπειτα από όσα γράφτηκαν πιο πάνω «για το βίο και την πολιτεία» της Σπαρτιάτισσας Κυνίσκας, έχω τη γνώμη ότι ο άγνωστος επιγραμματοποιός απέδωσε στο τετράστιχο επίγραμμα του με επιτυχία τη συγνωστή περηφάνια της για τη βασιλική γενιά της και για την με έργα υπεροχή της ανάμεσα στις γυναίκες όλης της Ελλάδας της εποχής της και τις αρχαιότερές της. Είναι αναμφισβήτητη η πρώτη γυναίκα Ολυμπιονίκης στην ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων, η οποία διακρίθηκε μάλιστα όχι μόνο σε μία αλλά σε δύο συνεχόμενες Ολυμπιάδες.

μενες Ολυμπιάδες.

Απελλέας Καλλικλέος επώησε

Πλάστης του Ολυμπιακού Μνημείου Αρματοδρομίας της Κυνίσκας ήταν ο Μεγαρέας γλύπτης Απελλέας, ο γιος του επίσης γλύπτη Καλλικλέους, ο οποίος άκμαζε στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. και ως Δωριέας υπέγραφε με το δωρικής μορφής όνομα Απελλέας, πρόσωπο προφανώς διαφορετικό από τον περίφημο Ίωνα ζωγράφο, από τον Κολοφώνα της Μικράς Ασίας, τον Απελλή, το γιο του Πυθέα, ο οποίος άκμασε στο δεύτερο μισό του 4ου επίσης π.Χ. αιώνα. Απελλής ιωνικός τύπος του ονόματος Απελλέας. Πρόκειται δηλαδή για δύο συνονόματους αρχαίους Έλληνες καλλιτέχνες διαφορετικής φυλής.

Γλώσσα - Μέτρο

Το επίγραμμα της Σπαρτιάτισσας Κυνίσκας είναι γραμμένο σε απλή δωρική διάλεκτο, χωρίς δυσνόητους ιδιωτισμούς, ώστε να είναι κατανοητό από όλους τους Έλληνες προ-

σκυνητές του Ολυμπίου Διός, όλων των φυλών.

Αποτελείται από τέσσερις στίχους. Οι τρεις πρώτοι είναι δακτυλικοί εξάμετροι, ενώ ο τέταρτος είναι δακτυλικός πεντάμετρος. Όλοι οι στίχοι μετρικά ρέουν ομαλά.

Επειδή το επίγραμμα της Κυνίσκας, μη αποτελούμενο από δύο ελεγειακά δίστιχα, δεν έχει την θεωρούμενη «κλασσική» μετρική μορφή, βρίσκεται στο 13ο βιβλίο της Ελληνικής Ανθολογίας, της γνωστής και ως Παλατινής, που περιέχει επιγράμματα διαφόρων μέτρων.

Ας σημειωθεί επίσης «για την ιστορία του πράγματος» ότι η διατύπωση της υπογραφής του καλλιτέχνη του Ολυμπιακού μνημείου της Σπαρτιάτισσας Κυνίσκας «Απελλέας Καλλικλέος επώησε» μοιάζει σαν δίδυμη περίπου αδελφή με εκείνην του καλλιτέχνη του ψηφιδωτού της Πέλλας με το κυνήγι του ελαφιού «Γνώσις επώησε». Και οι δύο καλλιτέχνες, και ο Απελλέας και ο Γνώσις, ανήκουν στον 4ο αι. π.Χ. ■

βιβλία που δεν πρέπει να λείπουν από τη βιβλιοθήκη σας...

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

Η ΑΝΑΦΟΡΑ ΜΟΥ

Μια ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα αφήγηση του για πέντε τετραετίες Δημάρχου Νάουσας, που φωτίζει πολλές πτυχές της σύγχρονης ιστορίας της πόλης, αλλά και της Ελλάδας γενικότερα.

σελ.: 318

τιμή: 10€

ΑΡΧΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΒΕΡΜΙΟΥ

Συλλογή χειρογράφων των πρωταγωνιστών του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή του Βερμίου και ειδικότερα στη Νάουσα κατά την περίοδο 1904-1908. Τα έγγραφα αφορούν γεγονότα και πρόσωπα που εμπλέκονται στη διεξαγωγή του αγώνα.

σελ.: 512

τιμή: 20€

ΕΠΙΜ. ΚΩΣΤΑ ΛΑΠΑΒΙΤΣΑ

ΙΣΧΝΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Συλλογή επιστημονικών μελετών που αφορούν την ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Επίκεντρο του ενδιαφέροντος η πόλη της Νάουσας που διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην καπιταλιστική ανάπτυξη.

σελ.: 260

τιμή: 15€

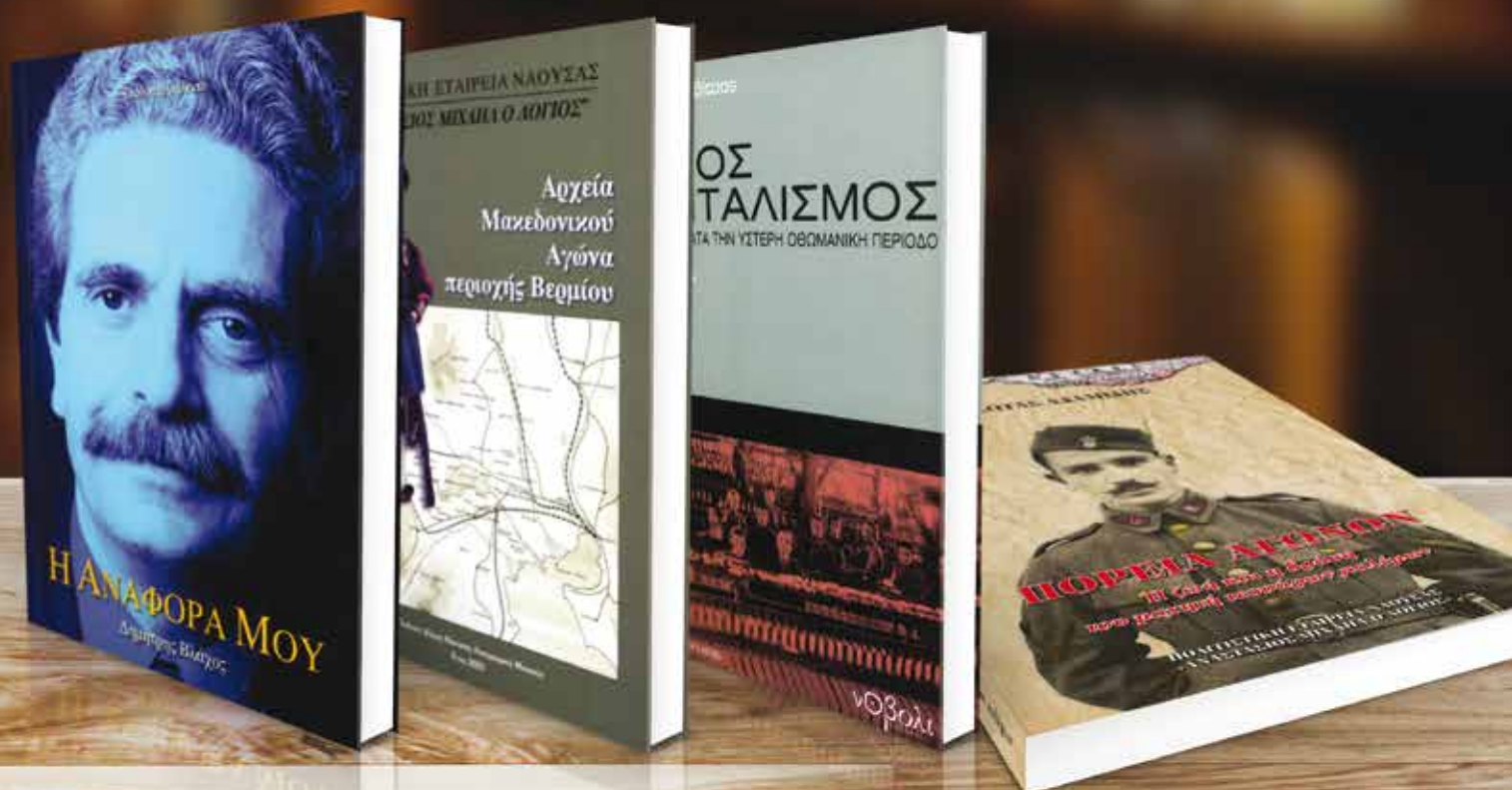
ΦΙΛΩΤΑ ΑΔΑΜΙΔΗ

ΠΟΡΕΙΑ ΑΓΩΝΩΝ

Η ζωή και η δράση του μαχητή τεσσάρων πολέμων Φιλώτα Αδαμίδα (Καπετάν Κατσώνη). Στο ερώτημα: «υπήρχε άλλη διέξοδος;», ύστερα από προσωπικές εμπειρίες και ιστορικά γεγονότα, ναι υπήρχε: ειρηνική, πολιτική, δημοκρατική, κοινοβουλευτική.

σελ.: 328

τιμή: 10€

βιβλία που δεν πρέπει να λείπουν από τη βιβλιοθήκη σας...

ΝΑΟΥΣΑ, 19ος-20ος ΑΙΩΝΑΣ

Συλλογικό έργο που παρουσιάζει πτυχές της ιστορίας της πόλης μετά την καταστροφή της το 1822 και μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

σελ.: 414
τιμή: 20€ (χαρτόδετο)
25€ (πανόδετο)

ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ

Η ιστορία της Πόλεως Ναούσης από την ίδρυσή της μέχρι την καταστροφή της το 1822.

(ΚΑΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ
ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Δ. ΠΛΑΤΑΡΙΔΗ)

σελ.: 270
τιμή: 10€

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΒΑΣΑΜΙΔΗ

ΝΑΟΥΣΑ 1906-1922 (Α' & Β' ΜΕΡΟΣ)

Ιστορικά γεγονότα και η γενική επικρατούσα κατάσταση στη Νάουσα κατά την περίοδο 1906-1922 με βάση το διασωθέν πρωτογενές υλικό από τους κώδικες της ορθοδόξου ελληνικής κοινότητας της Νάουσας.

σελ.: 352, τιμή: 10€
(ο κάθε τόμος)

ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ (ΤΟΜΟΣ Β')

Η έκδοση περιλαμβάνει μελέτες και άρθρα του συγγραφέα και αποτελεί σημαντική συμβολή στον εμπλουτισμό της βιβλιογραφίας για τη Νάουσα και το ιστορικό παρελθόν της με συνοδεία πληθώρας πηγών και πλούσια βιβλιογραφία.

σελ.: 442
τιμή: 15€

